T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ ANABİLİM DALI

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARET VE TİCARET YOLLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAZAR ADI SOYADI
SELVİHAN USKUN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. REMZİ KUZUOĞLU

AKSARAY 2018

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ ANABİLİM DALI

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARET VE TİCARET YOLLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAZAR ADI SOYADI
SELVİHAN USKUN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU

AKSARAY 2018

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren .....(….) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Selvihan

Soyadı :USKUN

Bölümü :

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı :Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret Ve Ticaret Yolları

İngilizce Adı :

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynaklarıkaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındakitüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Selvihan USKUN

İmza: ……..

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Enstitümüz 092204401 no'lu öğrencisi Selvihan USKUN'un "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları" başlıklı Lisansüstü tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak ile kabul edilmiştir.

Danışman :Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU
(Tarih, Aksaray Üniversitesi)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tekin TUNCER
(Tarih,Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.)

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Abdolvahid SOOFİZADEH
(Arkeoloji, Aksaray Üniversitesi)

Tezin Savunma Tarih : 11/05/2018

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2018 tarih ve 2018/33-2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
Selvihan USKUN
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Dr. Öğr. Gör. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Ticaret insanlık tarihinde ilk olarak takas şeklinde başlamıştır. Bu takas yöntemi ile mal ve hizmetler karşılıklı olarak değiş tokuş edilmiştir. Zira ticaretin günümüzdeki manası da bir değişim aracı olan para vasıtasıyla yapılan mal ve hizmet alışverişidir. Paranın keşfi ile ticaret kolaylaşmış ve yaygınlaşmıştır.

Anadolu, coğrafi ve jeopolitik konumunun doğal bir sonucu olarak, tarihin ilk döneminden itibaren önemli ticaret yollarının geçtiği bir merkez konumunda olmuştur. Tarihin en eski ticaret yollarına sahip olan Anadolu, bu durumun doğal bir sonucu olarak birçok kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

Selçuklular Anadolu'da fethedilen her yerde imar faaliyetlerine girişiyor, hanlar ve kervansaraylar inşa ediyorlardı. Böylece Bizans döneminin harap Anadolu'suna iktisadi ve ticari açıdan büyük bir canlılık kazandırmışlardır. Anadolu Selçuklu sultanları Anadolu'nun coğrafi konumu sebebiyle, Anadolu'yu kıtalararası bir transit ticaret merkezi haline getirmeyi başardılar. İzledikleri politikaları ve askeri hareketleri, iktisadi ve ticari amaçlarına yönelik olarak oluşturdular.

Ticari ve iktisadi hayatta önemli bir yer tutan üretim, ithalat ve ihracat Anadolu Selçuklu Ekonomisinde önemli bir yere sahipti.

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları hakkındaki bilgileri paylaşmak için sitemli bir çalışma sonucu elde edilen verilerin açıklanmasına çalışılmıştır.

Konuyu belirlemedeki yardımlarından ve yönlendirmelerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU'na ve çalışma sırasında bana yardımcı olan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Selvihan USKUN

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE
ANADOLU'DA TİCARET VE TİCARET YOLLARI

Yüksek Lisans Tezi

Selvihan USKUN, Aksaray 2018

ÖZET

Bu çalışmada; Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları hakkındaki bilgiler sistemli bir çalışma sonucu anlatılmaya çalışılmıştır.Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde, Anadolu Türklerini siyasi teşkilatları altında birleştirmişlerdir. Bunun dışında farklı etnik kökene sahip kavimler de bölgeye huzur ve adaleti getiren Selçuklu hâkimiyeti altına girmişlerdir. Selçukluların sağlamış olduğu bu siyasi birlik ve beraberlik, Anadolu'da ticaretin canlanmasına ve Anadolu'nun Milletlerarası ticaret yolu haline gelmesine yol açmıştır. Selçuklular Anadolu'da fethettikleri yerlerde imar faaliyetlerine girişmiş, buralarda hanlar ve kervansaraylar inşa etmişlerdir.

Selçuklu devleti ilk olarak kara ticaret yollarına önem vermiştir. XIII. Yüzyılda ise 1207'de fethettikleri Antalya, 1214'de alınan Sinop ile deniz ticaret yollarına Anadolu'nun kapılarını açmışlardır. Böylece Selçuklular hem Akdeniz hem de Karadeniz'de önemli ticaret yollarına sahip oldular.

Sonuç olarak ticaret, ekonomik bir olay olmanın yanı sıra sebep ve sonuçları itibarıyla aynı zamanda siyasi ve sosyal bir olaydır. Bunun en açık örneğini sergileyen devletlerden birisi de Selçuklu Devleti'dir. Zira Selçuklular ticari önem arz eden şehirler ve limanlar fethederken, ticaret antlaşmaları yaparken, karşılıklı ticari faaliyetlerin geliştirilmesine ve ticaretle devletin zenginleşmesinin hedeflenmesinden ziyade, iç piyasanın ihtiyacı olan emtianın sağlanılmasına yönelmiştir.

Bilim Kodu :

Anahtar Kelimeler :Selçuklular, Anadolu, Ticaret, Yol, Akdeniz, Karadeniz, Malazgirt, Şehir, Liman

Sayfa Adedi :

Danışman : Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

TRADE AND TRADE PATHS IN ANATOLIA DURING THE ANATOLIAN SELJUK STATE

Ph.DThesis

Selvihan USKUN, Aksaray 2018

ABSTRACT

In this study, informations about the trade and trade routes in Anatolia during the period of Anatolian Seljuk's were tried to be shown by a systematic study. When Seljuk's came to Anatolia, they united Anatolian Turks under their political governance. Other than this, peoples belong to different ethnic origins came under Seljuk's domination that brought peace and justice to the region. This political unity and solidarity provided by Seljuks opened a way to enliven the trade in Anatolia and opened a way for Anatolia to be an international trade road. Seljuk's began construction in the places they conquered and they built caravanserais around.

The Seljuk State firstly gave importance to the land trade routes. In the 13th century, they opened the gates of Anatolia to the sea trade routes with Antalya they conquered in 1207 and Sinop they conquered in 1214. In this way Seljuk's had important trade routes both in Mediterranean Sea and Black Sea.

Consequently, trade is a political and social fact besides being an economical thing on account of its causes and effects. Seljuk's are one of the states that displayed the clearest example of this fact. Because while Seljuk's are conquering cities and harbors that have importance and contracting commercial treaties, rather than aiming at developing mutual commercial activity and getting rich the state with commerce, they tended towards providing of commodity that is the need of domestic market

ScienceCode :

KeyWords :

PageNumber :

Supervisor : Associate Professor Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR **4**

ÖZET **5**

ABSTRACT **6**

İÇİNDEKİLER **7**

KISALTMALAR LİSTESİ **10**

GİRİŞ **11**

BÖLÜM I

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARET **13**

1.1. Kuruluş Döneminde Selçuklularda Ticari Hayat **13**

1.1.1. II. Kılıç Arslan Döneminde Ticaret **14**

1.1.2. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Ticaret **15**

1.1.3. İzzeddin Keykavus Döneminde Ticaret **16**

1.1.3.1. Selçuklular ile Venedikliler Arasında Yapılan Ticaret Antlaşmaları **17**

1.1.3.2. Selçuklular ile Kıbrıs Krallığı Arasında Yapılan Ticaret Antlaşmaları **18**

1.1.4. Alaaddin Keykubat Döneminde Ticaret **19**

1.1.4.1. Selçuklular ile Venedikliler Arasında Yapılan Ticaret Antlaşması **21**

1.1.4.2. Selçuklular ile Kıbrıs Arasındaki Ticari İlişkiler **23**

1.2. Yıkılış Döneminde Selçuklularda Ticari Hayat **23**

BÖLÜM II

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLUDAN GEÇEN TİCARET YOLLARI **27**

2.1. Anadolu'dan Geçen Ticaret Yolları ve Bu Yolların Selçuklular Dönemindeki Durumu **27**

2.2. Moğol Hâkimiyetinde Anadolu Ticaret Yollarının Durumu **30**

BÖLÜM III

SELÇUKLULARDA TİCARİ AMAÇLI YAPILAR 33

3.1. Kervansaraylar 33

3.1.1. Kervansarayların Ortaya Çıkması 33

3.1.2. Kervansarayların İşlevi ve Önemi 34

3.1.3. Kervansarayların İşleyişi 37

3.2. Hanlar 39

3.3. Çarşılar-Pazarlar 41

BÖLÜM IV

TİCARİ UNSURLAR 43

4.1. Nüfus ve Sosyal Yapı 43

4.1.1. Nüfus 43

4.1.2. Sosyal Yapı 44

4.1.2.1. Göçebeler 44

4.1.2.2. Köylüler 45

4.1.2.3. Şehirler 46

4.2. Üretim 49

4.2.1. Tarım 49

4.2.2. Hayvancılık 51

4.2.3. Madencilik 51

4.2.4. Sanayi 52

BÖLÜM V

TİCARET MEVZUATI 55

5.1. Vergiler 55

5.1.1. Gümrük Vergileri 57

5.1.2. İç Gümrük Vergileri 59

5.1.3. Uluslararası Antlaşmalarda Gümrük Vergileri 60

5.1.4. Moğollar Döneminde Vergiler 62

5.2. Para 64

6.2.1. Para'da Yeni Uygulamalar 68

6.2.2. Faiz 69

6.2.3. Ticaret Şirketleri **69**
5.3. Ticaret ve Hukuk **70**
5.4. Sigorta **71**
BÖLÜM VI
TİCARET **73**
6.1. İç Ticaret ve Yollar **73**
6.2. Ahilik Teşkilatı ..... Error! Bookmark not defined.
SONUÇ **77**

KAYNAKÇA **78**
EKLER **82**
EK 1. Sikkeler **82**
EK 2.Ticaret Yolları Haritaları **88**
EK 3.Ticari Yapılar **90**
ÖZGEÇMİŞ **94**

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
A.Ş	: Anonim Şirketi
Ank	: Ankara
C	: Cilt
Coğ	: Coğrafya
Çev	: Çeviri
Dev	: Devleti
Eko	: Ekonomik
Fak	: Fakülte
Haz	: Hazırlayan
İmp	: İmparatorluk
İst	: İstanbul
S	: sayfa
Sel	: Selçuklu
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üniv	: Üniversite
vb	: ve benzeri
y.y	: Yüzyıl
Yay	: Yayınları

GİRİŞ

Ticaret insanlık tarihinde ilk olarak takas şeklinde başlamıştır. Bu takas yöntemi ile mal ve hizmetler karşılıklı olarak değiş tokuş edilmiştir. Zira ticaretin günümüzdeki manası da bir değişim aracı olan para vasıtasıyla yapılan mal ve hizmet alış verişidir. Paranın keşfi ile ticaret kolaylaşmış ve yaygınlaşmıştır. [1]

Ticaretin kolaylaşması ve yaygınlaşması ile birlikte Anadolu, coğrafi konumu itibarı ile ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Mezopotamyalı Asurlular günümüzden yaklaşık 4000 yıl kadar önce orta ve güney Anadolu da ticaret kolonileri kurmuşlardır.[2] Asurlu tüccarlar gidiş ve gelişlerinde ulaşım aracı olarak eşek kervanlarını kullanmışlardır. Anadolu'ya gelirken kullandıkları yollar ise Diyarbakır, Malatya, Urfa, Maraş ve Adana-Toros kapılarıdır. Bu kapılardan Anadolu'ya getirilen kalay, keçi kılı, dokuma ürünleri, elbise kumaşı karşılığında Anadolu'dan altın ve gümüş eşya satın alıyorlardı. Asurlu tüccarların siyasi ve idari bakımdan Kārum ve wabartum'lara, onların içlerinde en büyüğü ve önemlisi olan Kaneš Kārumu'na onunda Asur şehrine tabi olduğu bilinmektedir. Asurlu tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklar yine bu Kārum ve wabartum'lardaçözümlenmiştir.[3] Bunlardan en önemlileri; Kültepe'de "Kaneš Kārumu", "HattušaKārumu" ve "PurušhattumKārumu" dur.[4]

Yine Anadolu'nun Ege sahilleri 3000 yıl kadar önce İyon şehir devletleri'nin kurduğu ticaret ağı sayesinde oldukça gelişmişti. Anadolu kıyıları, sahip olduğu geniş hinterlandı sayesinde ticari ürünlerin başka ülkelere pazarlandığı önemli merkez haline geldi.

Romalılar zamanında da Anadolu'da pek çok zengin kente rastlanmaktadır. Fakat Romalıların Sasanilerle olan mücadeleleri ticareti de olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte VII. yy dan itibaren Anadolu'da yayılmaya başlayan İslam dini bölgede çatışmaların

[1] www.yenibilgiler.com/ticaret-nedir/
[2] Önder KAYA Türkiye Selçuklularında Ticari ve Ekonomik Hayat, Mostar Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisi 46. sayı
[3] Bahattin BAYRAM, Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri, A.Ü Basımevi Ank. 1993,S.5, Ali Yüksel YAĞCI-Vahit HÜYÜK, Geçmişten Günümüze Sultanhanı, Yenigün Matbaa Aksaray 2009 S.4,
[4] Cahit GÜNBATTI,Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazılı Belgeler,Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Kayseri 2012,S.20-22

yaşanmasına neden olmuş, buda ekonomik yapıyı olumsuz etkilemiştir.[5]Daha sonra Anadolu'da merkezi otoritesini kuran Doğu Roma İmparatorluğu döneminde de Hazar Türkleri devletin dış ticaretinde etkili olmuşlardır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun diğer bir adıyla Bizans'ın bölgede hâkimiyetini yitirmeye başlamasıyla 1048 yılında Anadolu'ya Türk akınları başlamıştır. Türkler 1071 Malazgirt savaşı ile de Anadolu'yu yurt edinerek bambaşka bir çehreye kavuşturmuşlardır.[6]

Selçukluların Anadolu'ya yaptıkları bu istilanın en önemli sonucu, Anadolu'nun Müslüman ve Hristiyan kavimler arasında bir köprü vazifesi görerek dünya ticareti bakımından büyük bir önem kazanmasıdır. Selçukluların bu topraklarda bulunması Anadolu'yu İslam dünyasına geniş iktisadi ve ticari faaliyetleri içine sokmakla bu coğrafyada yeni bir dönem açılmasına sebep olmuştur. Ancak öncelikle Anadolu'nun gelişiminin önünde bir engel olan Bizans ve Haçlı taarruzlarının önüne geçmek gerekiyordu. XII. yy sonlarına doğru Selçuklular Anadolu'da istikrarı sağlamış, Anadolu'da ticari faaliyetler başlamış ve memleket her türlü medeni gelişmeler için fırsat bulabilmiştir.[7]

[5] Önder Kaya, Türkiye Selçuklularında Ticari ve Ekonomik Hayat,Mastar Dergisi, 46. Sayı /dosya yazıları
[6] İsmail Hakki Küpçü, Türkler ve Ticaret, makale 2005
[7] Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları" Belleten 1946 S. 37-40, S. 471-472

BÖLÜM I

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARET

1.1. Kuruluş Döneminde Selçuklularda Ticari Hayat

Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1075 yılında başkent İznik olmak üzere kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, kısa zaman içerisinde bütün Anadolu Türklerini siyasi teşkilatları altında birleştirmiştir.[8]

Ancak Selçukluların Anadolu'ya geldikleri sıralarda Anadolu iktisadi ve ticari açıdan hiç iyi bir durumda değildi. Bunun en önemli sebebi ise Bizans'ın bu topraklarda izlediği yanlış ekonomi politikasıdır. Halk ağır vergi yükü altında ezilmiştir.[9] Bu yüzden farklı etnik kökene sahip kavimler özelliklede Rumlar, bölgeye huzur ve adaleti getiren Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak bu huzur uzun sürmemiş, XI. yy in ortalarına doğru (1097) Haçlı seferleri başlamıştır.[10] Bu seferler Hristiyan dünyasında aynı şevki uyandırmıştır. Dini ve mistik duyguları harekete geçirmenin yanında maddi maddi bir amaç ta güdülmüştür.[11] Bu yüzden Anadolu milletler arası ticari faaliyetlere müsait değildi. Hem Akdeniz ticareti de bu dönemde başlangıç safhasındaydı.[12] 1093 yılında I. Kılıç Arslan'ın tahta çıkmasıyla, Anadolu'da bozulmuş olan Türk hâkimiyet ve birliği yeniden tesis edilmiş olundu.[13]

Selçukluların sağlamış olduğu bu siyasi birlik ve beraberlik, Anadolu'da ticaretin tekrar canlanmasına ve Anadolu'nun milletler arası ticaret yolu haline gelmesine yol

[8] Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1998, S. 37-41
[9] Mustafa Akdağ, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadi vaziyeti, Belleten 1949 S. 49-52, S. 497
[10] Osman Turan, Tarihi akışı içinde din ve medeniyet, İstanbul 1992 S. 48
[11] W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret tarihi, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, S. 143
[12] Osman Turan, Türkiye Selçuklularına aid resmi vesikalar, Ankara 1958, S. 121
[13] Işın Demirkent, Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, Ankara 1995, S. 15

açmıştır.[14]Türkiye Selçuklularında ticaret konusu, devletin ana politikasını da tayin etmiştir. Bu yüzden I. Kılıç Arslan ve ondan sonra gelen I. İzzeddin Mesud, II. Kılıç Arslan ve I. GıyaseddinKeyhüsrev Anadolu'nun konumu itibarı ile taşıdığı ticari önemi kavrayarak, ticareti koruyucu ve geliştirici tedbirler almış, Anadolu'yu kıtalar arası bir transit ticaret merkezi haline getirmişlerdir.[15]

1.1.1.II. Kılıç Arslan Döneminde Ticaret

1144 yılında babası Sultan Mesut tarafından, Elbistan melikliğine atanan, 1155 yılında Konya Selçuklu tahtına oturan II. Kılıç Arslan[16] Haçlı seferleri, Bizans'ın saldırıları ve iç mücadeleler yüzünden sınırlı kalan ticari faaliyetleri yeniden canlandırmıştır. Zira Haçlı seferleri, doğu ile batı arasında bir köprü durumunda bulunan Anadolu'nun ticari ve iktisadi bakımdan gelişmesine zemin hazırlamıştır. Doğu ile batı arasında ticari ilişkiler Anadolu toprakları üzerinden sağlanmıştır.[17]

II. Kılıç Arslan zamanında Anadolu'da birleşmeye başlayan büyük ticaret yolları da iktisadi ve kültürel kalkınmaya imkân vermiştir. Bu yüzden II. Kılıç Arslan ilk Selçuklu kervansarayını Aksaray'a bir konak mesafede inşa ettirmiş ve diğer kervansarayda onun emirlerinden olan Altun-aba tarafından Konya-Akşehir yolu üzerinde yaptırılmıştır.[18] II. Kılıç Arslan'dan sonra Türkiye Selçuklularında merkeziyetçi bir yapı göze çarpmaktadır.[19] II. Kılıç Arslan Anadolu'da bulunan göçebe veya yarı göçebe yaşayan Türkmenleri yerleşik hayata geçirmiştir. Göçebeler yerleştikleri yerlerde toprağı işliyor ve çiftçilikle uğraşıyorlardı. Buradaki amaç, Anadolu'da üretimi arttırmak ve memleketi daha iyi bir seviyeye getirmekti. Memlekette huzur ve asayişin sağlanmasına bağlı olarak gelişen ticari ve iktisadi istikrar sayesinde ilk defa altın dinar para II. Kılıç Arslan döneminde basılmıştır.[20] Aslında ilk Selçuklu gümüş parası da (dirhem) II. Kılıç Arslan tarafından bastırılmıştır. Selçukluların dirhem ve dinarı kullanmaları ticaret hacminin genişlediğinin bir göstergesi sayılabilir. II. Kılıç Arslan izlediği para politikası ile de ticareti teşvik etmiş, altın ithalatını kolaylaştırırken ihracatını da yasaklamıştır.[21]

---

[14] İsmet Kayaoğlu, Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari hayata bir bakış, S.Ü Sos. Bil. Ens. Dergisi S. 1-8, S. 107
[15] Nesimi Yazıcı, İlk Türk İslam devletleri Tarihi, Ankara 2008, S. 315-316
[16] Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, S. 442
[17] İsmet Kayaoğlu, Anadolu Selçukluları Devrinde ticari hayat, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt 24, Ank. 1981, S. 360
[18] Osman Turan, a.g.e. S. 234
[19] Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul 2005, S. 80
[20] Osman Turan, a.g.e. S. 235
[21] Ahmet Tabakoğlu, Türkiye iktisat tarihi, İstanbul 2008, S. 124

II. Kılıç Arslan'ın son saltanat yıllarında doğu-batı, kuzey-güney ülkeleri arasındaki ticaret yolları Anadolu'dan geçiyor, kervanlar ve gemiler vasıtasıyla her ülkeye özelliklede Türkiye'ye ait ürünler daha çok doğu-batı istikameti kullanılarak taşınıyordu.[22] II. Kılıç Arslan kendinden önceki Selçuklu sultanlarının tüm özelliklerini şahsında toplamış, memleketi badirelerden kurtarmış ve Hristiyan, Müslüman tüm halk tarafından sevilmiştir.[23]

1.1.2. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Ticaret

XII. yüzyılın sonlarında Anadolu'da yeni bir dönem başlıyordu. Bu yeni dönemde ticaret ve iktisat Anadolu'da hâkim olacaktır. GıyaseddinKeyhüsrev ve ağabeyi Rükneddin Süleyman Şah'ın hükümdarlıkları döneminde de ticari hayatın kesintisiz devam ettiğini ve bunun için gerekli olan şartların hazırlandığını görmekteyiz. Bu durum devlet ecen ber nevi asıl asıl siyaset haline gelmiştir.

GıyaseddinKeyhüsrev'in en önemli siyaseti, ticaretin gelişmesini sağlamaktı.[24] Bu yüzden hem GıyaseddinKeyhüsrev hem de II. Süleyman Şah ticari faaliyetlerinin önemini bildiklerinden dolayı siyasi ve askeri faaliyetlerini bu duruma göre uygulamışlardır. Bu dönemde Anadolu üzerinde yoğunlaşan ticaret yollarının önemi biliniyor, yapılan sefer ve fetihlerde buna uygun siyaset takip ediliyordu.

Keyhüsrev, İstanbul'un Haçlılar tarafından işgal edilmesinden sonra ticaret yollarını kontrol altına almış ve yol güvenliğini sağlamak için Karadeniz ve Akdeniz'e seferler düzenlemiştir.[25] Haçlıların genişleme ve yayılma politikaları üzerine harekete geçen Keyhüsrev, Asya'dan gelip Karadeniz yoluyla Avrupa'ya ulaşan uluslararası transit ticaret yolunu kontrolü altına almak için Samsun'a sefer düzenlemiştir. Ticaret yollarının ekonomik açıdan önemini bilen Keyhüsrev, Samsun' almakla binlikte Karadeniz ticaret yolunun da güvenliğini sağlamıştır. Bundan sonra Akdeniz de önemli bir ticaret ve ithalat limanı olan Antalya'nın fethine girişmiştir.[26] Ancak Kıbrıs kralının Antalya'ya yardım göndermesi, kuşatmanın kaldırılmasına yol açmıştır. Rumların tekrardan Sultandan yardım istemeleri üzerine tekrar kuşatılan Antalya, 1207 yılında alınmıştır,[27] Antalya'nın

[22] Osman Turan, a.g.e. S. 50
[23] Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluş ve Gelişme Devri, Türk ve Dünya Tarihi Makaleleri, Mayıs 2009
[24] Tuncer Baykara, I. GıyaseddinKeyhüsrev (1164-1211) Gazi Şehit, Ank. 1997, S. 51-52
[25] Selim Kaya, I. GıyaseddinKeyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), Ankara 2006, S. 189
[26] Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara 1993, S. 161
[27] Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1997, S. 135

alınmasının ardından Keyhüsrev, ticaretin gelişmesi için bir takım tedbirler almış ve bazı vergileri kaldırmıştır. Bunlardan en önemlisi zarar uğrayan tüccarların zararlarının tespit edilerek devlet tarafından geri ödenmiş olmasıdır.[28] Antalya'nın fethi ile ticari ve iktisadi gelişimini hızlandıran Selçuklular, ilk defa Haçlılar ile ticaret antlaşması yapmışlardır. Bütün izlenen bu politikalar, Anadolu'nun uluslararası bir transit ticaret merkezi haline gelmesine sebep olmuştur. Selçuklu ekonomisi Avrupa'ya açılmış, Akdeniz ülkeleri ile doğrudan ticaret yapabilme imkânına kavuşmuştur.[29] Selçukluların bu şekilde ticarete kapılarının açılmış olması, Antalya'da gemilerin yapılmasını, bu ticaret gemilerinin korunması için de savaş gemilerinin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Böylece bir deniz gücü de oluşturulmuştur.

GıyaseddinKeyhüsrev döneminde Konya'dan batıya giden yollar üzerinde kervansaraylar yapılmıştır. Dolayısıyla ticaretin gelişmesi için yol güvenliği ve rahatlığı gerekli görülmüştür.[30] ticaretin gelişmesi için gerekli olan bu şartların elverişli duruma getirilmesiyle Anadolu'da her memleketten gelen tacirlerin toplanıp mallarını sattığı yıllık pazarlar da kurulmuştur. Bu pazarlar, genellikle şehirlere uzak, kervan yollarına yakın yerlerde kurulmuştur.[31]

GıyaseddinKeyhüsrev döneminde, dış ticaretin gelişmesiyle paraya verilen önem artmıştır. Böylece Selçuklu ülkesinin ilk önemli iktisadi atılımı olarak nitelendirilen dinar(altın para) bastırılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere ülkenin ticari ve iktisadi yapısı oldukça gelişmiştir.[32] Ayrıca yine bu dönemde savaşlarda elde edilen ganimetler, gayri Müslimlerden alınan haraç ve cizye, anlaşmalarla devletlerden alınan vergiler devlete önemli bir ticari gelir sağlamıştır.

I.GıyaseddinKeyhüsrev ve II. Rükneddin Süleyman Şah'ın takip ettiği istikrarlı politika sonucu, gayrimüslimlerde Selçuklu ülkesinde yaşamayı tercih etmişlerdir.[33]

1.1.3. İzzeddin Keykavus Döneminde Ticaret

I. GıyaseddinKeyhüsrev'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) babasının izlediği politikaya sıkı sıkıya bağlı kalmış, Anadolu üzerinden geçen milletlerarası ticaret yollarının gereklerini yerine getirerek, ticari amaçları Selçuklu dış

[28] Tuncer Baykara, a.g.e. S. 52
[29] Selim Kaya, a.g.e. S. 191
[30] Tuncer Baykara, a.g.e. S. 52-53
[31] Osman Turan, a.g.e. S. 51
[32] Tuncer Baykara, a.g.e. S. 56
[33] Selim Kaya, a.g.e. S. 192

siyasetinin temeline oturtmuştur.[34]İç ve dış durumu yoluna koyan İzzeddin Keykavus[35] Antalya limanıyla Akdeniz ticaretini bir düzene koyarken, Karadeniz ticaretini de kontrolü altına almak istemiştir. Çünkü Selçuklu ithalat ve ihracatının yanı sıra milletlerarası kervan yolları ve ticaretinin gelişmesi de Samsun ve Sinop limanlarının alınmasını gerekli kılmıştır.[36]İzzeddin Keykavus, bunun üzerine beylerini toplayıp bir müzakereye vardıktan sonra[37] Sinop ve Samsun'un fethine karar vermiştir. Sinop İzzeddin Keykavus tarafından fetih edilerek 1214 te Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir. Böylece Karadeniz de önemli bir liman daha alınarak ticarete açılmıştır. Sinop'un alınmasının ardından İzzeddin Keykavus ünvanlarına "Sultanu'lberrve'l Bahreyn" (Karanın Anadolu ve iki denizin Akdeniz-Karadeniz Sultanı) unvanı eklenmiştir.[38] Sinop'un alınması, Selçukluların Karadeniz ticareti üzerindeki güvencesini arttırmıştır. İzzeddin Keykavus, şehre kale yaptırmış, yeniden imar ettirmiş ve buraya Türk nüfusunu iskân ettirerek buranın güvenliğini sağlamıştır. Ayrıca Sinop'ta deniz güvenliğini sağlamak için de bir donanma teşkilatı kurulmuştur. Sinop'un alınması, Trabzon Rum İmparatorluğunun Batı Anadolu ile olan bağlantısının kesilmesine sebep olmuştur.[39]

İzzeddin Keykavus Sinop'un ele geçirilmesinden sonra, daha önce Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Selçuklu hâkimiyetinde olan fakat sonra Hristiyanlar tarafından geri alınan Antalya'nın yeniden fethine girişmiştir. Antalya'yı çok geçmeden fethetmeyi başarmıştır. (1216) Bu fetih ile Akdeniz ticareti de Selçukluların emniyeti altına alınmıştır.[40] Antalya limanı ile Akdeniz ticareti de bir düzene girmiştir.[41]

Sinop'un ardından Antalya'nın da fethedilmesi ile Selçuklu ekonomisi kuzey ve güneyde iki önemli ithalat ve ihracat limanını kazanmış oluyordu. İzzeddin Keykavus ticaretinde kesintiye uğramaması için tedbirler almış. Selçuklu ekonomisini dış ticarete açmıştır.[42]

1.1.3.1. Selçuklular ile Venedikliler Arasında Yapılan Ticaret Antlaşmaları

Milletlerarası ticaretin Anadolu için önemini bilen ve bu anlayış icabı ticareti teşvik ve koruma amacıyla birtakım tedbirlere başvuran Selçuklu sultanlarının, ilk girişimleri bu

[34] İsmet Kayaoğlu, a.g.m. S. 361
[35] Nuri Ünlü, İslam Tarihi (Başlangıçtan Osmanlılara kadar) İstanbul 1992 S. 476
[36] Osman Turan, a.g.e. S. 303
[37] Osman Turan, a.g.e. S. 303
[38] İsmet Kayaoğlu, a.g.m. S. 109
[39] Mustafa Demir, Türkiye Selçuklu İktisadi Gelişimi İçinde Karadeniz Ticaret Yolu, Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri, İstanbul 2002 S. 22
[40] Ali Sevim, a.g.e. S. 165
[41] Ahmet Tabakoğlu,a.g.e. S. 132
[42] Salim Koca, Sultan I. İzzeddin Keykavus, Ankara 1997, S. 93

ticari limanları ele geçirerek deniz aşırı devletlerle ticari ilişkilerini geliştirmekti. Selçuklular bu amaçlarını, Antalya'nın fethinin yapılmasından sonra gerçekleştirmişlerdir.[43] Zira Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'nın fethinden sonra Kıbrıslılarla bir ticaret antlaşması yaparken aynı amaçla Venediklilere de Türk topraklarında ticaret yapmaları için ferman vermiştir. Bu ferman İzzeddin Keykavus tarafından da ikinci defa teyit edilmiştir. Bu fermanlarla Venedikliler, Anadolu'da serbestçe ticaret yapabilecek, seyahat ve ticaret yaparlarken himaye edilecek ve bunlardan düşük gümrük vergisi alınacak idi.[44] Böylece gerek İzzeddin Keykavus gerekse Alaaddin Keykubat'ın Venediklilerle yaptıkları antlaşmalar, Selçuklu ticaretinin dünya ekonomisine açıldığının bir kanıtıdır.[45]

1.1.3.2. Selçuklular ile Kıbrıs Krallığı Arasında Yapılan Ticaret Antlaşmaları

I.İzzeddin Keykavus zamanında milletlerarası transit ticaret geliştirildi. Avrupa ticaretine aracılık yapan Kıbrıs ile olan ticari ilişkiler güçlendirilerek her iki taraf tüccarlarına serbestlik tanıyan antlaşma imzalanmıştır.(1214)[46] Bu antlaşmayla Selçuklular ile Kıbrıs krallığı arasında ticari bir yakınlaşma sağlanmıştır.

Bu antlaşmayla hem Kıbrıs kralı hem de İzzeddin Keykavus birbirlerine karşılıklı olarak tam güvenlik konusunda, vergi ve sığınma hakkı konusunda söz vermişlerdir. Aynı zamanda bu antlaşma, Doğu Akdeniz de bir Anadolu ticaret filosunun ortaya çıktığını ve Selçuk limanlarına Kıbrıs krallığının halkının uğradığını göstermektedir.[47]

Nitekim Türkiye Selçukluları, batılı devletlerle ticareti geliştirmek için ilk ticari antlaşmayı Kıbrıs krallığı ile yapmıştır. Batılı devletlere ticari imtiyaz tanıyan belgelerden en eskisi İzzeddin Keykavus tarafından Kıbrıs kralına gönderilen mektuptur. Bu mektupla Kıbrıslı tüccarlara önemli imtiyazlar verilmiştir. Keykavus Kıbrıs kralının şartlarını kabul etmekte ve Kıbrıslı tüccarların gümrük vergilerini ödemeleri koşuluyla ülkesine girip çıkabileceklerini ve mallarının korunacağını bildirmiştir.[48]

[43] Osman Turan, a.g.e. S. 124
[44] Osman Turan, a.g.e. S. 124
[45] Mehmet Altay Köymen, Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası, Ankara 1987, S. 616
[46] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 132
[47]ClaudeCahen, 13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret (Selçuklular), Cogito dergisi, 2001 S. 29
[48] Bahattin Keleş, Anadolu'da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri, Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri, İstanbul 2002, S. 28

Bütün bunlar, Selçuklu sultanlarının Anadolu'yu dünya ticaretine açmak için yabancı tüccarlara bazı kolaylıklar sağladığını göstermektedir.[49]

1.1.4.Alaaddin Keykubat Döneminde Ticaret

Müslüman ve Hristiyan kavimler arasında coğrafi konumu dolayısıyla bir köprü durumunda olan Anadolu'nun fethi Selçuklu ticareti için son derece önemliydi. Fakat Anadolu Haçlıların ve Bizans'ın saldırıları yüzünden iktisadi yönden çöküntü içindeydi. Bu yüzden Selçuklu sultanları devletin bünyesinde siyasi istikrarı sağladıktan sonra iktisadi kalkınma faaliyetlerine girişmişlerdir.[50]

Selçuklu devletinin altın çağı XIII. Yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bizans devletinin Latin imparatorları tarafından zayıflatılmasıyla Selçuklular, Sinop ve Antalya limanlarını alarak denize ulaşmışlardır.[51] Böylece Akdeniz ve Karadeniz'e yeni ticaret kapıları açılmış, denizlerden uzaklaştırılmış olan Selçuklu devleti, bir kara devleti olmaktan çıkmıştır.[52]

Alaaddin Keykubad'ın 1220 yılında Selçuklu tahtına oturmasıyla ülkede istikrarlı bir saltanat devri başlamış oldu. Babası ve kardeşi tarafından fetih edilen önemli bir ticaret merkezleri olan Antalya ve Sinop limanlarına takviye olarak ilk seferini güney sahilinde önemli bir konumda bulunan Alaiye (Kalonoros, Galanoros) üzerine yapmıştır. Alaiye kalesi, Selçuklular tarafından 1221 yılında fethedilmiştir.[53]

Antalya ve Alanya Anadolu'yu yukarıdan aşağıya doğru kesen güney-kuzey ticaret yolunun tamamlayıcısı durumundaydılar. Alaaddin Keykubad, Alanya'nın fethedilmesiyle ticaret ve ticaret yollarında söz sahibi olmuş, ayrıca bu bölgenin Türkleşmesi konusunda da çaba sarf etmiştir.[54]Alaaddin Keykubad bu önemli merkezi ele geçirdiği ve ilk seferinin başarıyla sonuçlandığıiçin bu beldeyi yeniden inşa ettirmiş, bu beldeye "Alaiye" adının verilmesini emretmiştir.

Alaiye, Selçuklu sultanlarının kışlık merkezi olmuş, burada sultanlara ve yakınlarına ait konaklar, medreseler, hamamlar inşa edilmiş, Antalya gibi ticari öneme sahip bu

[49] Bahaddin Keleş, a.g.e. S. 28-29
[50] Coşkun Alptekin, Türkiye Selçukluları md. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul S. 296
[51]LaszloRasonyı, Tarihte Türklük, Ankara 1993, S. 194
[52] Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaaddin Keykubat ve Anadolu Savunması, Belleten 1988 c. I. II. S. 204, S. 1452
[53] Emine Uyumaz, Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237), Ankara 2003, S. 22
[54] Emine Uyumaz, a.g.e. S. 25

şehirlerarasında da hanlar (Şerefzah Hanı) ve kervansaraylar yaptırılmıştır.[55]Alaiye'de birde tersane inşa ettirmiştir.[56]

Selçuklu devletinin Sinop, Antalya ve Alaiye fetihleri Türk denizcilik tarihinin başlamasında önemli bir etken olmuştur. Aynı zamanda Akdeniz ve Karadeniz de askeri ve ticari faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlamıştır.[57]

Alaaddin Keykubad daha sonraki seferlerini de ticari gayeler güderek gerçekleştirmiştir. Nitekim Anadolu, Ortadoğu ve Avrupa arasında gelişen ticari faaliyetlerin merkezi durumundaydı. Fakat güney kervan yolları, Ermenilerden, Akdeniz deki tacirler de Haçlılardan rahatsız bir durumdaydı. Bu yüzden Alaaddin Keykubad kervan yollarının güvenliğini sağlamak için ilk seferini Ermeniler üzerine yapmıştır.[58]İbni bibi, bir tüccarın Alaaddin Keykubad'a gelerek bu bölgede ticaret yapan tüccarların soyulduğunu anlatması üzerine Keykubad'ın bu tüccarlara mallarını geri iade edip, bu kervan yollarının güvenliğini sağlamak için Ermeniler üzerine sefere çıktığını bildirir.[59] Bu Selçuklu istila hareketlerine dayanamayan ve güvendikleri Haçlılardan yardım alamayacaklarını anlayan Ermeniler antlaşma teklif ettiler. Kışında bastırması üzerine Alaaddin Keykubad bu teklifi kabul etmiştir. Ermeni krallığından birçok belde ve kale alınmış, krallık eskiye nazaran daha çok Selçukluya bağlı hale gelmiştir.

Alaaddin Keykubad, Ermenilere ve Haçlılara karşı kazandığı bu zaferden sonra, 1226 yılında doğuya sefere çıkmıştır. Kahta, Adıyaman, Çeşmikezek gibi belde ve kaleleri Selçuklu hakimiyeti altına aldı.[60] Aynı zamanda Mengücekler devletini ortadan kaldırdı.(1228) Erzurum Selçuklu kolunu bölgeden sildi, Ahlat ve Harput'u da alarak Artukluların buradaki varlıklarına son verdi. Urfa, Harran ve Rakka taraflarını Selçuklu ülkesine kattı. Doğu, Güneydoğu ve güney sınırlarını neredeyse günümüz sınırlarına ulaştırdı.[61]

Alaaddin Keykubad yine ticari siyasetinin gereği olarak,[62] 1227 yılında Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım'ın bir liman şehri olan Suğdak'a sefer düzenlemiştir. Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları bir yer olan Suğdak'da Müslüman tüccarlar da mal

[55] Osman Turan, a.g.e. S. 336-337
[56] İsmet Kayaoğlu, a.g.m. S. 362
[57] Osman Turan, a.g.e. S. 339
[58] Coşkun Alptekin, a.g.m. S. 285
[59]İbni Bibi, Selçukname. Mükrimin Halil İbni Bibi, Selçukname. Mükrimin Halil Yinana, Haz. Refet Yinana-Ömer Özkan, Ankara 2005, S. 98-99
[60] Osman Turan, a.g.e. S. 346. 347. 348.
[61] Mehmet Altay Köymen, a.q.m. S. 1452-1453
[62] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 133

satıyorlar, karşılığında kürk, deri, cariye ve esir alıyorlardı. Fakat 1223 yılında Moğollar şehri ele geçirerek halkı dağıtmışlar, ticaret yapan tüccarlara ve mallarına zarar vermişlerdir.[63] İşte bütün bu Moğol istilası, Suğdak halkının perişan olması, Trabzon Rumlarının şehre yerleşmeye çalışmaları ve yağmalamaları sebebi ile Sultan bu deniz aşırı sefere karar vermiştir. Hüsammeddin Çoban'a da bu kuvvetlerin komutanlığını verdi.[64] Çoban Suğdak'ı aldı. Rusları itaat ettirerek geri döndü.[65] Çoban Suğdak'da dini teşkilat kurmuş ve buraya kuvvet bırakarak geri dönmüştür. Böylece Selçuklu hâkimiyeti Kırım sahillerine kadar yayılmıştır. Türk donanmasının güç kazandığı görülmüştür.[66]

Trabzon Rumlarının 1228 yılında Samsun ve Sinop limanlarına saldırmaları, Selçuklu sahillerini yağmalamaları üzerine Selçuklular, karadan ve denizden Trabzon'a gelerek şehri kuşatma altına almışlardır. Fakat hava koşulları sebebiyle Trabzon'un fethi gerçekleştirilememiştir. Ancak Trabzon Rum imparatoru Andronikos, 1243 Kösedağ savaşına kadar Selçuklulara tabi kalmıştır.[67]

Alaaddin Keykubad, Anadolu'da bir tehdit olarak gördüğü Harzemşahlarla 1230 yılında Yassı-Çimen savaşında karşılaştı. Yapılan savaşı Selçuklular kazanmış, bir kez daha Anadolu da birlik ve bütünlük sağlanmıştır.[68] Keykubad, kültür faaliyetleri yanında Anadolu'da izlediği iktisadi ve ticari politika ile Selçuklu devletini en yüksek seviyeye eriştirerek bu devre damgasını vurmuştur. Sultanın Ermenilere, Rumlara, Haçlılara ve Suğdak'a karşı giriştiği seferler ticari siyasetinin bir sonucudur. Ayrıca tüccarların mallarının zararlarını karşılayarak bir nevi devlet sigortasının temellerini atmıştır. Kara ticaret yolları üzerinde de çok sayıda kervanlar yaptırmıştır. Ticaret yollarının güvenliğini sağlamıştır.[69]

1.1.4.1. Selçuklular ile Venedikliler Arasında Yapılan Ticaret Antlaşması

Alaaddin Keykubad, tahta çıkar çıkmaz babası ve kardeşinin Venedikliler ile yaptıkları antlaşma hükümlerine aynen bağlı kalarak kendisi de 8 Mart 1220 de Venediklilerle antlaşma yapar. Bu olay Keykubad'ın ticarete verdiği önemin bir göstergesidir.[70]

[63] Emine Uyumaz, a.g.e. S. 34
[64] Osman Turan, a.g.e. S. 358
[65] Nuri Ünlü, a.g.e. S. 482
[66] Osman Turan, a.g.e. S. 359
[67] Osman Turan, a.g.e. S. 361-362
[68]Nüri Ünlü, a.g.e. S. 483
[69] Nuri Ünlü, a.g.e. S. 488
[70] Osman Turan, a.g.e. S. 124

Alaaddin Keykubad bu antlaşmayla Venediklilere Anadolu'ya serbestçe girip çıkma, ticaret yapma ve mal nakledebilme imtiyazlarını tanımıştır. Ayrıca antlaşma, hem Selçuklu hem de Venedikli tacirlerin mallarına, gemilerine gösterilecek kolaylığı, yardım, himaye ve iltica konularını kapsıyordu. Bu hükümler her iki ülke tacirleri içinde geçerliydi.[71] Ticareti düzenleyen gümrük vergisini de yüzde 10 dan yüzde 2 ye düşüren bu antlaşma, Selçuklu ticaretinin dünya ekonomisine açılmasını ve bunun bir parçası olmasını sağlamıştır.[72]

Venediklilere karşılıklı olarak tanınan bu haklardan başka bir de tek yanlı olarak Venediklilere tanınan haklar vardır. Buna göre Venediklilere Türkiye'de mahkeme kurma hakkı verilecektir. Bunu da kendi aralarından seçtikleri mahkeme üyeleriyle yapacaklardır. Bu mahkemeler ticaretten doğan sorunların çözümünde görev alacaklardır.[73]

Keykubad'ın Venediklilerle yaptığı bu ticari antlaşmayla ham ve işlenmiş ipek de ihraç edilerek mallar arasındaydı. Bundan başka Aksaray'ın halısı ve denizci örtüleri, Antalya ipeklileri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman'ın renkli kumaşları ve hamam takımları, Denizli'nin altın işlemeli bezleri, Ankara ve Sivas'ın yünlü kumaşları Avrupa'ya ve Doğunun ileri sanayi beldelerine ihraç ediyordu.[74]

Alaaddin Keykubad, Venedikli tüccarlar da dâhil olmak üzere ticari amaçlarla ve kervan yollarının güvenliğini sağlamak için giriştiği seferler sonucunda malları yağmalanan kervan sahiplerine bir nevi devlet sigortası uygulayarak mallarını tanzim etmiştir.[75] Bütün bunlar, Anadolu'yu dünya ticaretine açmak için yabancı tüccarlara sağlanan kolaylıklardır.

Selçuklu sultanları yalnız Venedikli ve Kıbrıslı tüccarlara kolaylık sağlamamıştır. İzzeddin Keykavus döneminde Horasanlı ve Irak'lı tüccarlara, Antalya da kayba uğradıkları için de İranlı ve Arap tüccarlara birtakım kolaylıklar sağlanarak gümrük vergileri alınmamıştır.[76]

Venediklilerle Selçuklular arasında meydana gelen bu ticari ilişkilerin daha sonraki yıllarda da devam edip etmediğine dair herhangi bir belge yoktur.[77]

[71] Osman Turan, a.g.e. S. 126
[72] Mehmet Altay Köymen, a.g.m. S. 616
[73] Melek Delilbaşı, Ortaçağ da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Abidnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış, Belleten 1984. C. XI VII S. 185 S. 97
[74] Osman Turan, Selçuklular Devrinde Türk İslam Medeniyeti, İstanbul 2008 S. 360
[75]Osman Turan, a.g.e. S. 127-128
[76] Bahattin Keleş, a.g.m. S. 28
[77] Osman Turan, a.g.e. S. 135-136

1.1.4.2. Selçuklular ile Kıbrıs Arasındaki Ticari İlişkiler

Türkiye Selçuklu sultanları içinde bilhassa I. Alaaddin Keykubad'ın Akdeniz ticaretinde söz sahibi olabilmek için Kıbrıs'ı ele geçirmek istediği söylenebilir. Fakat güney sahillerinde Ermeni, Rum, Haçlı, Latin ittifakının olması, kuzeyde Moğol tehlikesinin baş göstermesi buna engel olmuştur.[78]

1191 yılında Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, sonra bu adanın Kudüs kralına satılması, Anadolu'ya tam olarak hâkim olmak isteyen Selçukluların işine gelmemiştir. Selçuklu sultanları ticari kontrolü ellerinde tutmak için Kıbrıs krallığı ile antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalarla Selçuklular, Anadolu'daki ticarette söz sahibi olmuşlardır.[79]Alaaddin Keykubad'ın da kendinden önceki sultanlar gibi Kıbrıslı Latinlerle arası iyi olmuştur.[80] Buradaki amaç, Milletler arası ticareti teşvik etmek ve siyasal dostluklar sağlamaktır.[81]

Selçukluların takip ettiği bu ekonomik politika neticesinde meydana gelen zenginlik, Anadolu'da her tarafı süsleyen ve görenleri hayretler içinde bırakan bir Selçuklu medeniyetinin meydana getirilmesinde başlıca etken olmuştur.[82]

1.2. Yıkılış Döneminde Selçuklularda Ticari Hayat

Alaaddin Keykubad zamanında Anadolu'da gelişen milletler arası ticari faaliyetler, iktisadi ve sosyal gelişmeyi hızlandırmıştır. Keykubad'dan sonra Moğol istilasının da etkisiyle özellikle Pervane'nin idamından sonra Anadolu'da iktisadi durgunluk yaşanmıştır. Çiftçiler topraklarını işleyemez, Suriye-Anadolu arasındaki kervan yolu işleyemez hale gelmiştir. Çünkü İlhanlıların müttefiki Ermeniler bu yolu işgal etmişlerdir. Diğer taraftan da Memlüklerin bölgedeki hâkimiyetleri, İlhanlılarla aralarının açılmasına sebep olmuş, bu mücadele Anadolu ticaretini zayıflatmıştır.[83]

Bu dönemde Moğol baskı ve istilalarının artması sonucu Selçuklu merkezi idaresi zayıflamıştır. Buna bağlı olarak da Selçuklu ekonomisi zayıflamaya başlamış, ticari faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.[84]

---

[78] Hüseyin Algöl, Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış, TÜRKLER 2002s. VI. S. 648
[79] Emine Uyumaz, a.g.e. S. 85-86
[80] Emine Uyumaz, a.g.e. S. 87
[81] Melek Delilbaşı, a.g.m. S. 615
[82] Mehmet Altay Köymen, a.q.m. S. 619-620
[83] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 133
[84] Osman Turan, a.g.e. S. 403

II. GıyaseddinKeyhüsrev, Keykubad'ın da çok önem verdiği Diyarbakır'ı kuşatmış, nihayet şehir 1240 yılında Selçuklulara bağlanmıştır. Sultan şehir halkına bir hediye olarak "Babül-ma" denilen ve Rum kapılarından alınmakta olan ticaret vergilerini kaldırmıştır.[85]

1240 yılında Baba İshak adında yarı Müslüman yarı Türk Şaman olan Şeyh, Anadolu-Suriye sınırında göçebe olarak yaşayan Türkmenleri devlete karşı kışkırtmıştır. Zaten bu dönem Anadolu'daki iktisadi ve içtimai huzursuzluklarını dini telkinlerle daha da körüklemiştir. Halkı yanına çekmeyi başaran Baba İshak, Selçuklu devletine karşı savaş başlatmıştır.[86]Keyhüsrev, Malatya subaşısı olan Muzaffereddir. Ali-Şir'i Babailerin üzerine göndermiştir. Fakat sonuç alınamamış, Selçuklu kuvvetleri bozguna uğratılmıştır. Bu kez Keyhüsrev Selçuklu hizmetinde bulunan Frank ve Gürcü askerlerinin de bulunduğu bir orduyu Babailer üzerine göndermiş, yapılan saldırıyla Baba İshak ve yandaşları öldürülmüştür. Böylece Selçuklu devleti, ilerlemenin önündeki dini-siyasi karakterli bir hareketi de ortadan kaldırmıştır.[87]

Babai ayaklanması, Selçuklu devletini iyice sarsmıştır. Bu Moğolları umutlandırmıştır. Moğolların Avrupa'yı istila etme konusunda cesaretlendirmiştir.

Babai ayaklanmasından sonra Moğollar, Selçukluların zayıf düşmesini fırsat bilerek 1242 yılında Erzurum'u işgal ederek Türkiye'yi istilaya başlamış, bulunuyorlardır. İkinci Gıyasettin Keyhüsrev Anadolu'da belirlenen bu tehlikeye karşı bir takım tedbir almak istemiş fakat Eyyubiler olsun vasati durumda olan Ermeniler olsun sultanın yanında yer almamışlardır. Bunun sonuncu olarak Moğollar, 1243 Kösedağ savaşı ile Selçukluları mağlup etmişlerdir. Moğollar, Sivas, Kayseri, Erzincan'ında yağma ve işgal etmiştir.[88]

Selçuklular daha Alaadin Keykubad döneminde Moğollar ile anlaşma yapmışlar, onlara tabii olarak araç vermeyi kabul etmişlerdir. 1243 Kösedağ bozgunundan sonrada düzenli olarak haraçlarını vermeyi ve tabi olduklarını bildiren bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmaya göre, Moğollar Selçukluların iç işlerine karışmayacak, karşılığında da yıllık 360000 dinar para ile belirli miktarda at, koyun, köle Moğollara gönderilecekti. Bu, ülkeyi iktisadi ve siyasi zarara uğrattı.[89] Bütün bunlara rağmen Moğol hâkimiyeti altındaki Selçuklu Anadolu'sunda ülke içindeki ticaret gelişimine devam etmiştir. Ancak bu kez ticaretin yönü değişmiş, daha çok yabancılar yararlanır durumuna gelmiştir. Moğolların,

[85] Osman Turan, a.g.e. S. 418-419
[86] Osman Turan, a.g.e. S. 421
[87] Osman Turan, a.g.e. S. 422. 423. 424
[88] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, a.g.e. s. 472
[89] İlhan Erdem, Türkiye-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları, T.A.D. S. 33 Ank, S. 50

ipek yolunu kontrolünü ellerinde bulundurmaları bu yol üzerindeki ticari faaliyetleri yeniden canlandırmış, bu durum Selçukluları da olumlu olarak etkilemiştir.

Moğollar, Anadolu'da Memlüklü tüccarların ve ticari mallarının geçmesini yasaklamış, aynı zamanda Selçuklu tacirlerinde Memlük ülkesine gitmelerine izin vermemiştir.[90]

Selçukluların Anadolu'da Mısır ile ticaret ilişkilerinin devam ettiğini, ipekliler, sırmalı dibalar, baharat, şeker ve kumaşları ithal ettiği bilinmektedir. Buna karşılık Mısır a kereste ihracı yapılmaktaydı.[91] Ayrıca Anadolu, madenler, şap, buğday, at, sığır, koyun, meyve, narenciye, halı, kilim ve kumaşları ihraç etmekteydi.[92]

Türkiye Selçuklularının Moğol baskıları ve iç çatışmalar sebebi ile zayıf düşmesini fırsat bilen Trabzon Kornnenosları, Karadeniz'in çok önemli bir ticaret limanı olan Sinop'u 1253 yılında ele geçirdiler,[93] Sinop hem karayla hem denizle bağlantısı olan sağlam bir şehirdir, gemilerin geçiş yolu üzerindedir.[94] Milletler arası ticaret bakımından önemli olan Sinop'un yeniden alınması için dönemin sultanı IV Rükneddin Kılıç Arslan ve vezir Mürneddin Pervane, Moğol hükümdarı Abaka Handan izin istediler. İzni alan Selçuklu ordusu, kuşatmadan sonra 1266 yılında şehri yeniden almayı başarmıştır.[95] İslam dünyasının büyük fetihlerinden sayılan Sinop un fethi, Pervane Mürneddin tarafından gerçekleştirilmiştir. Pervane, bu yüzden şehrin kendisine verilmesini istedi, Sultanda onu desteklediği konusunda emin olması için şehri ona vermiştir.[96] Fakat bir süre sonra Pervane, sultanı zehirleyerek öldürtmüştür.[97]

Bütün bu siyasi gelişmeler Anadolu'daki ticari hayatı etkilemiştir. 1266 da iktidara gelen Pervane Mürneddin, istikrarı sağladıktan sonra Avrupa'dan, Kıbrıs tan, Mısır'dan, Kilikya Ermenilerinden ve Altın Ordu devletinden Anadolu ya elçiler ve tüccarlar gelmiş, ticaret yeniden canlanmıştır.

Akka'nın, 1214 yılında Memluklerin eline geçmesi ile de Akdeniz ticareti Batı Anadolu'ya kaymış, bölgede canlı bir ticari faaliyet başlamıştır. Bu ticari canlılıktan faydalanmak isteyen Tüccarlar, batılı tüccarlarla antlaşmalar imzalamışlardır. Yapılan bu antlaşmalarla

[90] İlhan Erdem, a.g.m. S. 62
[91] W. Heyd, a.g.e. S. 185. 186
[92] İhsan Erdem, a.g.m. S. 62
[93] Ali Sevim-Erdoğan Merail, a.g.e. S. 480
[94]KerümiddinMahmud-i Aksarayi, Müsamenetü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar. Çev. Münsal Öztürk, Ankara 2000, S. 63
[95] Ali Sevim-Erdoğan Merail, a.g.e. S. 480
[96]KerimüddinMahmud-i Aksarayi, a.g.e. S. 65
[97] Coşkun Alptekin, a.g.e. C. VIII, S. 320

Anadolu'dan köle, zahire, bal mumu, deri, şap ithal ederlerken onlarda tekstil ürünlerini, şarap ve sabunlarını ihraç etmişlerdir.

Moğollarla Selçuklular arasında ise buğday, at, koyun Anadolu'dan gitmiş, bundan başka nar, üzüm, kavun, ipekli, kadife kumaşlarda saraya gönderilmiştir. Anadolu da çıkarılan gümüş madenin işletmesini de Moğollar kendi tekellerine almışlardır.[98]

Sonuç olarak bu dönem için, gelişen siyasi, sosyal ve kültürel olayların ticari ve iktisadi hayatı şekillendiğini söyleyebiliriz. 1280 li yıllarda Selçuklu Anadolu'sunda toplumsal ayrışmalar başlamış, bu ayrışmalarla "Selçuklu Devleti" sona ermiş,[99] fakat bu bölgede kendi siyasi teşekkülünü kuran birçok beylik ortaya çıkmıştır. Batı Anadolu'da kurulan ve bunlardan biri olan Osmanlıların gelişmesinde ve ilerlemesinde, Selçukluların ticari alandaki başarılarının rolü büyüktür.[100]

Moğolların Anadolu'ya hâkim olmadan önce Anadolu'da var olan ticaret, onların hâkimiyetlerinden sonra da sürmüştür. Ancak ticaret yollarının güzergâhları ile devlete getirilerinde farklılıklar olmuştur.[101]

[98] İlhan Erdem, a.g.m. S. 63. 64
[99] İlhan Erdem, a.g.m. S. 64. 65
[100] Zeki VelidiTagan, Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, I. (1931), S. 17
[101] İlhan Erdem, a.g.m. S. 65

BÖLÜM II

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DAN GEÇEN TİCARET YOLLARI

Anadolu bulunduğu konum nedeniyle, tarihin ilk yıllarından itibaren önemli ticaret yollarının geçtiği bir merkez olmuştur.

2.1. Anadolu'dan Geçen Ticaret Yolları ve Bu Yolların Selçuklular Dönemindeki Durumu

Tarih boyunca Anadolu'da devlet kuranlar, kendi ihtiyaçları doğrultusunda yollar aramışlardır. Bu yollar, her devlet döneminde değişiklikler gösterse de genel itibarı ile aynı kalmıştır.

Lidyalıların yapmış olduğu kral yolu,[102] Efes'ten Mezopotamya'ya kadar uzanan ticaret yoludur. Bu yol sayesinde doğu-batı arasındaki ticaret ve kültürel etkileşim hızlanmıştır.[103] Romalıların ve Bizanslıların doğu- batı yönünde yaptığı yollar Selçuklulardan önce Anadolu'da kullanılan yollardır.

Türkiye Selçuklu devleti, XII. yüzyılda teşkilatlanmaya başlamıştır.[104]Bu teşkilatlanma sultan II. Kılıç Aslan'ın Miryakefalon zaferinden sonra Anadolu'da Türk birliğini sağlamasıyla olmuştur. Anadolu, Türkiye Selçuklularının birlik ve düzeni sağlamasından sonra, Müslüman ve Hristiyan toplumlar arasındaki dünya ticaret yollarının geçiş noktasında yer almış, ülke hem ticari hem de iktisadi açıdan oldukça zenginleşmişti.[105] II. Kılıç Arslan'dan sonra tahta geçen I. GıyaseddinKeyhüsrev döneminde de ticaretin gelişmesini sağlamak devletin en önemli politikası olmuştur. Bu politika, ticaret yollarının gelişmesi ve güvenliği ile ilgilidir. Yine bu dönemde Doğu Avrupa ve Memlük ülkesi ve halifelerin ülkesi arasındaki ticaret yolu da Selçuklu topraklarından geçmekte olup,

[102] Mehmet Suat Bal, Türkiye Selçuklularında Ticari Hayat, Master tazi, Ankara 1998, S. 54. 55
[103]StevanRunciman, Haçlı Seferleri Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1992 C. I. S. 134. 149
[104] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 55
[105] Ali Sevim-Erdoğan Merail, a.g.e. S. 444. 518

buradaki ticarette Sivas önemli bir merkez olmuştur. Konya'dan batıya giden yollar üzerinde ribat(kervansaraylar) yaptırılmıştır. Bu yollar sadece Bizans'a gitmekle kalmamış, güneye Antalya yöresine inmiştir. Ticaretin gelişmesinde en önemli etkenin yol güvenliği olduğunu kavrayan Selçuklu sultanları, ticaret yollarına ayrı bir önem vermişlerdir.[106] I. İzzeddin Keykavus döneminde, Karadeniz ticaret yolunu güvenlik altına almak için Sinop'a sefer düzenlenmiş ve şehir fethedilmiştir.(1214) Böylece Karadeniz'de Sinop önemli bir ticaret limanı konumuna gelmiştir. Sinop Selçuklular için kara yollarının son bulduğu önemli bir liman ve dünya ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Yine burada yolların güvenliği için tedbirler alınmış, tüccarlara hizmet vermek maksadıyla kervansaraylar inşa edilmiştir.[107] XII. yüzyılın başında gelişmeye başlayan bu Kuzey Anadolu ticaret yoluyla Küçük Asya, Suriye ve El-Cezire'nin tüccarlarıyla Güney Rusya tüccarları arasında mübadeleler olmuştur. I. Alaaddin Keykubad döneminde de Suğdak limanı alınarak Karadeniz ticaret yolunun güvenliği daha da arttırılmıştır.[108] Ayrıca Keykubad döneminde Alanya'nın fethedilmesi, Selçukluların Akdeniz'e giden ticaret yollarının gelişmesini sağlamıştır. Buradan daha çok Kıbrıs Krallığı ve Venedikliler ile ticaret yapılmıştır, ticari antlaşmalar imzalanmıştır. Keykubad, Alanya'da güvenliği sağlamak için bir tersane inşa ettirmiştir. Böylece, Antalya ve Alanya , birer askeri ve ticari üs durumuna getirilmişlerdir.[109]

Türkiye Selçuklu devleti, ilk olarak kara ticaret yollarına önem vermiştir. XIII. Yüzyılda ise 1207 de fethettikleri Antalya, 1214 yılında alınan Sinop ile deniz ticaret yollarına Anadolu'nun kapılarını açmışlardır. Böylece Selçuklu, hem Akdeniz hem de Karadeniz'de önemli ticaret yollarına sahip oldu. 1223 yılında Alanya'nın fethiyle de bu hâkimiyet pekişmiş oldu. Bu merkezlere tüccarlar yerleştiren Selçuklular, ticareti daha da gayreti içinde olmuşlardır.

Selçuklular, yalnız denizlerde değil, kara yolları üzerinde de önemli kervansaraylar yaptırarak ticareti teşvik etmişlerdir. Ayrıca "Devlet Sigortası" ile tüccarların mallarını garanti altına almışlardır. Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan önemli kara yolları üzerinde de uluslararası pazarlar kurmuşlar, Anadolu'yu dünya ticaretinin merkezine oturtmaya çalışmışlardır. Kurulan bu pazarlardan en önemlisi Kayseri yakınlarındaki

[106] Tuncer Baykara, a.g.e. S. 51. 52. 53
[107] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 132
[108] Mustafa Demir, a.g.m. S. 23
[109] Bahattin Keleş, a.g.m. S. 26

"YabanluPazarı"dır.[110]1277 yılında Moğolların Anadolu'yu işgal etmesinden sonra Moğollar tarafından tayin edilen valilerin yaylaları durumuna gelmiştir.[111]

Selçukluların Anadolu'yu milletlerarası ticaret alanına sokmak için kullandıkları ticaret yollarını kervansarayların geçmiş olduğu güzergâhlara göre açıklayacak olursak:

1. **I. Yol:** Kuzeyde Sinop'tan başlayan yol; Taşköprü, Kastamonu, Çankırı ve Ankara'ya gelip ikiye ayrılmıştır. Yolun bir kolu Konya'ya giderken diğer kolu Kırşehir üzerinden, Samsun'dan gelen yolla birleşerek Aksaray'a ulaşıyordu. Konya'ya giden yol ise çeşitli yönlere dağıldıktan sonra Akdeniz'e inen önemli bir yol olan Antalya ve Alaiye koluna ayrılmıştır. Yine Konya'dan ayrılan bir diğer yol da Mut'a kadar gidiyor, diğeri de Ereğli'ye ve oradan da Güneye doğru iniyordu.[112]
2. **II. Yol:** Bu yol Samsun'dan başlayarak Ladik, Amasya güzergahını takip ederek Turhal'a kadar uzanır. Turhal'da iki kola ayrılan yollardan birinin kolu Kırşehir'den Konya'ya ulaşırken diğer kol Tokat'ı takip edip, doğudan ve güneyden gelen yollarla Sivas'ta birleşir. Erzincan-Erzurum üzerinden gelen bu yol hattı Akdeniz'e Konya, Kayseri veya Ereğli üzerinden ulaşmıştır.[113]
3. **III. Yol:** Bu ticaret yolu uzak doğudan gelerek Kuzeyden geçip Kırım sahillerine ulaşıyordu. Diğer bir yol da İran üzerinden geçerek Anadolu'ya giriyordu, buradan da Trabzon limanı vasıtasıyla Karadeniz'e veya Akdeniz kıyısında bulunan Ayas, Antalya ve Alaiye'de son buluyordu. Doğuda İran üzerinden gelip Trabzon'a ulaşan yolun istikameti Erzurum, Bayburt, Zigana geçidi ve Trabzon iken, diğer yolun istikameti ise Erzincan, Sivas. Kayseri, Aksaray yolu ile Konya'ya ulaşan hattır. Bu hattan Akdeniz kıyısında bulunan Antalya, Alaiye ve Ayas limanlarına gidiş Gülek geçidinden ve Beyşehir üzerinden sağlanmıştır.[114]
4. **IV. Yol:** Bu yol hattı da Konya üzerinden Ege'ye giden yol güzergâhında bulunmaktaydı. Konya'dan başlayanYol; Beyşehir gölü, Eğridir, Burdur ve Denizli üzerinden Ege limanlarına ulaşmakta idi.[115]

Bu yolların izlediği güzergâhlara bakacak olursak Anadolu'nun doğu-batı, kuzey-güney istikametlerinde olan milletlerarası iki önemli ticaret yolu üzerinde bulunduğunu görmekteyiz. Antalya ve Alaiye'den başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan

[110] Bahattin Keleş, a.g.m. S. 37
[111] Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, TDAY, Smhfiöal 1985ç Mç 13
[112] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 56
[113] Kemal Özergin, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları" İEFTD, 1965 C. VI. S. 320 . S. 142. 143
[114] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 57
[115] Kemal Özergin, a.g.m. S. 142. 143

ve Erzurum'u takip eden doğu-batı hattı buradan Türkistan ve İran'a varır. Ayrıca buradan Anadolu'ya giren doğunun ticari malları Ermenistan'ın içinden geçerek Konya veya Kayseri'den Anadolu'ya gelerek ana yolla birleşmiştir. Kuzey-güney istikametini takip eden yollar ise Kayseri'den Sivas'a kadar birinci yolla birleşir veya Suriye, Irak kara yolu Elbistan-Kayseri yönünde devam ederek Sivas'tan Tokat vasıtasıyla Sinop, Samsun limanlarına buradan da deniz yolu ile Kırım sahillerine ulaşmıştır. Ayrıca bu yol, Doğu Anadolu ve Irak'a Elbistan, Malatya, Diyarbakır güzergâhlarıyla ikinci bir kol da vermektedir.[116]

Bu bahsettiğimiz Selçuklu ticaret yolları üzerinden ithal ve ihraç edilen mallar bulunmaktadır. Bunlardan şeker, Antalya ipekleri, Frenkler tarafından işletilen Konya şaplar ile Kütahya şapları XIII. Yüzyılda Antalya limanından ihraç ediliyordu. Alanya'dan portakal ve meyve değişik ülkelere ihraç ediliyordu. Mısır ve Suriye'ye Alanya limanından sedir çamları da gönderilmiştir.[117] Bunlardan başka boraks madeninin Irak ve diğer yerlere ihraç edildiği, zırnıkın, kitre, sakız, reçinenin ihraç edilen ürünler arasında olduğu bilinmektedir. Denizcilikte ilk sırada yer alan Türkler, deriyle hazırlamış oldukları mamullerini de daha çok Suriye ve Mısır tüccarlarına satmışlardır. Aksaray'da dokunan halılar, yün, tiftik, kereste, kuru meyve, tahıl, at, koyun, balık ihraç edilen diğer ürünlerdir.[118] İthal edilen ürünler ise ipekli elbiseler, yünlü, pamuklu kumaşlar, kıymetli kürkler, şeker, sabun, güzel kokular, ilaç yapımında kullanılacak maddeler, madeni eşya, kâğıt, zücaciye, kılıç, zırh, tulga ve kalkan gibi silahları satın almışlardır.[119]

2.2. Moğol Hâkimiyetinde Anadolu Ticaret Yollarının Durumu

Moğolların, Anadolu'yu istila edip, Selçukluları hâkimiyetleri altına aldıkları 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra da Anadolu ticaretinde, ticaret yollarında herhangi bir aksama olmamıştır. Yalnız Moğol hâkimiyetindeki Anadolu'da ticaretin yönü değişmiş, daha çok bu ticari canlılıktan yabancılar yararlanmıştır.[120]

Bu dönemde en çok Latinler tarafından kullanılan ve Akdeniz kıyısında bulunan Ayas'dan başlayıp Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden Tebriz'e giden ticaret yolu büyük önem kazanmıştı.[121]İlhanlı hükümdarı Hülagu Han zamanında Selçuklular'ınMemlüklerle ticari

[116] Osman Turan, a.g.m. S. 474. 475
[117] Bahattin Keleş, a.g.m. S. 29
[118] Faruk Sümer, a.g.e. S. 7. 8
[119] Faruk Sümer, a.g.e. S. 9. 10
[120] İlhan Erdem, a.g.m. S. 61
[121] Zeki Velidi Togan, a.g.e. S. 16

ilişkilerde bulunmalarına engel olmuştur. İlhanlılar, Memlük tüccarlarının ve ticari mallarının Anadolu'dan geçmesine izin vermemişler, zorluklar çıkarmışlardır. Aynı durum Selçuklu tüccarlar için de geçerliydi. Kısacası, İlhanlılar, Memlük-Selçuklu ticaretine sıcak bakmıyor, elinden geldiğince ticareti engellemeye çalışıyordu. Fakat Selçukluların Mısır ile olan ticareti devam etmiştir.[122]

Selçuklu devletinin siyasi bakımdan zayıflaması, ticaret yollarının işlemez hale gelmesine buna bağlı olarak ta ticaretin durağanlaşmasına sebep olmuştur. Harizmli beylerin isyan etmeleri doğudan ve güneyden gelen ticaret yollarında ve Anadolu'da ticaretin yapılmasına engel olmuştur. Yine Selçuklu devleti içerisindeki iç çekişmelerde Halep-Kayseri ticaret yolunun Türkmenler tarafından kesilmesine sebep olmuştur. Çünkü bu bölgede asayişin sağlanamaması, ülkedeki siyasi boşluk, iç çekişmeler, taht kavgaları yüzünden ticaret yolları işlemez hale gelmiştir. Türkmenler kendi başlarına hareket eder duruma gelmiştir.[123]

1291 yılında Akka'nınMemlükler'in eline geçmesiyle Akdeniz ticaretinin yapıldığı yolları değiştirmiş, ticaret Batı Anadolu kıyılarına kaymıştır.[124]Akka'nınMemlüklerin eline geçmesi Venedikli ve Cenevizli tüccarların dikkatine Karadeniz üzerine çevirmelerine neden olmuştur. Cenevizliler sonraki yıllarda Karadeniz kıyıları boyunca, Samsun, Fatsa ve Trabzon'a kadar ticari alanlarını genişletmeyi başarmışlar ve buralarda koloniler kurmuşlardır.[125] Bunlara rağmen Kuzey ticaret yolunun potansiyeli, Moğolların İran ve Irak'ı ele geçirmelerine kadar devam etmiştir.[126]

Moğol hükümdarı Abaka Han zamanında idari merkez olan Tebriz, Moğol döneminde gelişmiş bir merkez haline gelmiştir. Buradan Orta Anadolu yollarının eski önemini yitirdikleri, Ayas ve Trabzon'dan doğuya uzanan ticaret yollarının önem kazandığı sonucu çıkarılabilir.[127]

Sonuç olarak; Moğol hâkimiyeti altındaki Anadolu ticaret yollarının faaliyetlerine devam ettiğini fakat bu yollardan Selçuklular döneminde olduğu gibi Müslüman tüccarların değil daha çok yabancı tüccarların yarar sağladıkları görülmektedir. Moğollar zaten Anadolu'ya

[122] İlhan Erdem, a.g.m. S. 62
[123] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 59
[124] İlhan Erdem, a.g.e. S. 63
[125] Bahattin Keleş, a.g.m. S. 36
[126] Mustafa Demir, a.g.m. S. 23
[127] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 60

ticari ve iktisadi yönden ilgi duymuşlar, uyguladıkları emperyal politika ile hem ülkeyi hem de halkı sömürmüşlerdir.[128]

[128] İlhan Erdem, a.g.e. S. 64

BÖLÜM III

SELÇUKLULARDA TİCARİ AMAÇLI YAPILAR

3.1. Kervansaraylar

Selçuklu kervansarayları, XIII. Yüzyılda, Türkiye'nin iktisadi durumunu, memlekette meydana gelen ticari faaliyetleri ve devletin bu konuda takip etmiş olduğu siyaseti anlayabilmek için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Uzaktan bakıldığında bir kale görünümünde olan bu binaların, içlerine girildiğinde kervan kafilelerinin her türlü ihtiyacını karşılayacak bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Selçuklu sultanları, ticaret yolları üzerinde hemen her menzillik mesafede kervansaray inşa ettirmişlerdir.[129]

3.1.1. Kervansarayların Ortaya Çıkması

Yüzyıllar boyunca ulaşım, ticaret, haberleşmede insanlara hizmet veren kervansarayların ortaya çıkması[130]Bizans ve Haçlı taarruzlarının kırılıp Anadolu'da milli birliğin sağlandığı XII. yüzyılın sonlarına doğrudur.

Selçuklular zengin eşya nakleden kervanları, düşman tehdidine, göçebe ve eşkıya baskınlarına karşı korumak için kervansarayları yaptırmıştır. Kervansarayların yapımı, Selçukluların güttüğü ticari siyasetin bir sonucudur.[131]

Selçuklu kervansarayları, savaş amaçlı yapılmamışlardır. Mallarıyla birlikte Anadolu'ya gelen insanlara yolculuklarını güven içinde geçirebilmeleri, en iyi hizmeti görerek ticari faaliyetlerini yapabilmeleri için ortaya çıkmıştır. Bu kervansaraylar sınırlar üzerinde değil, daha çok Anadolu'nun önemli merkezlerine yakın mevzilerde

[129] Osman Turan, a.g.m. S. 471
[130] Haşim Karpuz, Konya ve Çevresindeki İpek Yolundan Kalan Hanlar, Dünden Bugüne İpek Yolu, Ötüken Yay. İstanbul 2008, S. 106
[131] Osman Turan, a.g.m. S. 474

kurulmuşlardır.[132]Kervansaraylar, bazen "Sultan Hanı" adıyla söylenenlerde olduğu gibi sultanlar tarafından, bazen de devletin ileri gelen kişileri tarafından yaptırılmıştır.[133]

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde kervansaraylar, hem iktisadi ve ticari açıdan hem de mimari açıdan en canlı ve parlak dönemini yaşamışlardır. Zira bu dönemde Anadolu'da ticari ve iktisadi hayatın en önemli unsuru "Kervansaraylar" idi. Çünkü Selçuklu sultanları, Anadolu'nun iktisadi ve ticari hayatta canlılığının sağlanmasında kervansarayların önemini çok iyi biliyorlardı.[134]

Kervansarayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Türk İslam dünyasındaki yardımseverlik ve misafirperverlik gibi vasıflar önemli bir yer tutar. Selçuklulara kervansaraylar Orta Asya'dan gelen bir mirastır. Ancak Selçuklular bu mirası layıkıyla geliştirmişler, ülkenin dört bir yanına yaymayı kendi menfaatleri icabı gerekli görmüşlerdir.[135]Selçuklu sultanlarına ait ilk kervansaray, II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray civarında yapılmıştır. Bu olay, II. Kılıç Arslan'ın Aksaray şehrini kurarak burada büyük binalar, saraylar, medreseler yaptırması ve buraya Müslüman halkı getirerek yerleştirmesi ile ilgilidir. Bu ahali arasında tüccar sınıfı da oldukça fazladır.[136]

Kervanlarıngeçtiği kasabalar gibi konakladığı kervansarayların da civarı küçük birer ticaret merkezi haline gelmiştir.[137]

3.1.2. Kervansarayların İşlevi ve Önemi

Anadolu Selçuklu döneminde yoğun olarak, XIII. Yüzyılın ilk yarısında yapımları artan kervansarayların,[138] askeri bakımdan sahip oldukları işlevlerinin dışında, ticari bakımdan sahip oldukları iki önemli işlevleri vardır. Bunlardan ilki, ticaret kervanlarını, iç ve dış baskılardan saldırılardan ve yağmacılardan koruyacak güvenli yerleşim yerleri sağlamaktır. Bundan dolayı kervansaraylar surlarla çevrilmiş, surların üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmıştır. Böylece içeride bulunan zengin emtia taşıyan kervanların güvenliği sağlanmış oluyordu.[139] Bu dönemde kervansarayların sağladıkları

[132] Cengiz Bektaş, Selçuklu Kervansarayları Korunmaları ve Kullanımları Üzerine Bir Öneri, Y.E.M Yay. İstanbul 1999, S. 23
[133] Faruk Sümer, "Kervansaraylar", T.D.V. İ.A. C.
[134] Osman Turan, "Kılıç AnslanII." Mad. İ.A, C. VI. Ankara 1955, S. 688
[135] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 62
[136] Osman Turan, a.g.m. S. 476
[137] Osman Turan, a.g.m. S. 487
[138] Hakkı Acun, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 2007, S. 466
[139] Osman Turan, a.g.m. S. 477

emniyeti daha iyi anlayabilmek için KerimüddinAksarayı'nin verdiği örnek bu açıdan önemlidir: Konya- Aksaray yolu üzerinde bulunan Alaaddin Keykubad kervansarayı, bir Türk beyi olan Memreş ile Karamanlılar arasında çıkan bir savaşta tahribe uğramış, iki burcu da yıkılmıştır. Bu olayın cereyan etmesi üzerine Konya-Aksaray yolu emniyetsiz bir duruma gelmiştir. Bunun üzerine bu yolda uzun bir süre ticaret yapılmamıştır. Gazan Han'ın fermanı ile Selçuklu ülkesi vakıflarına nazır olan Kerümiddin, yıkılan bu iki burcu yeniden yaptırmıştır. Böylece yol önceki ticari canlılığına yeniden sahip olmuştur. Ancak bu sırada İrencin ile İlyas arasında bir mücadele meydana gelir. Bir Türk beyi olan İlyas, Moğol kumandanı İrencin'den kaçarak bu kervansaraya sığınır. Moğol kumandanı İrencin, bu kervansarayı iki ay kuşatmasına rağmen alamaz. Bunun üzerine İrencin, buraları onartan Aksarayi'yi suçlu bularak zararını zorla ona tazmin ettirmiştir.[140] Bu olaylar kervansarayların, ticaret yollarının güvenliği için ne kadar önemli olduklarını göstermektedir.

Selçukluların bundan başka ticari faaliyetleri korumak için aldığı bir diğer tedbir de, zengin ticari emtiayı taşıyan kervan kafilelerinin başlarına kervansalar veya kervan-başı bulunan bir askeri kuvvetin verilmesidir. Bu askeri kuvvetler bazen 100 veya 200 silahlı askerden kurulu olurdu. Tüccarlar, devletten aldıkları bu hizmete karşılık devletin tespit ettiği miktarda kervanbaşına kervansalarlık resmi ödemişlerdir. Bir başka güvenlik tedbiri ise "Yol Muhafızı" anlamına gelen Rahdar ve Tutgavul adı verilmiştir. Bunlar da kanunlara uygun olarak tayin edilirler, tayin edildikleri yerlerde devletçe belirlenen miktarda bacrahdarlık veya tutgavulluk adında bir resim almışlardır.[141]

Eflaki'nin belirttiği bir olay da yolların güvenliği için kervansarayların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hadiseye göre: FahreddiniSivasi Sivas'tan gelerek Muineddin Pervane ve başka emirlerle birlikte Mevlana'yı ziyarete gitmiştir. Mevlana Fahreddin'e gelişinin hangi yol üzerinden olduğunu sorunca o da "Emin Pervane Hanından" olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Mevlana, Fahreddin'e bu yol üzerinde Pervane'ye ait han olup olmadığını sormuştur. Fahreddin ise "Evet vardır, onun zamanında emniyet ve asayiş o derecedir ki kervan hangi sahraya konarsa konsun orada korkusuz konaklayabilir," demiştir.[142]

[140]KerümiddinMahmud-i Aksarayi, a.g.e. S. 246. 247
[141] İsmet Kayaoğlu, a.g.m. S. 366
[142]Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri. Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, C. II. S. 320

Selçuklu kervansaraylarının ikinci önemli işlevi de, yolcuların geldikleri veya geceledikleri yerlerde, her türlü ihtiyaçlarını temin etmekti. Kervansaraylarda bu amaçlarla meydana getirilen tesislerin varlığı bir hayli çoktur. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depoları, yolcuların hayvanlarını koyacakları ahırları, samanlıkları, yolcuların namazlarını kılmaları için mescitleri, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, hasta haneleri ve hatta eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir etmek için ayakkabıcıları, hayvanlarını nallamak için nalbantçıya kadar yolcuların her türlü ihtiyacını karşılayacak teşkilatları ve tesisleri mevcuttur. Ayrıca bütün bu tesisleri, bunlara ait gelir ve giderleri iade edecek bir divanları ve memurları vardır.

Selçuklu sultanları ve devlet adamları tarafından yaptırılan ve özellikle önemli ticaret yolları üzerine inşa ettirilen bu kervansarayların tümü vakıf idiler. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak için de kendi büyüklükleri oranında vakıflara sahiptiler.[143] Aslında bu kervansaraylar, vakıf olarak inşa ettirilmişler, varlıklarını da vakıf olarak sürdürebilmişlerdir. Bu vakfiyelerde, kervansarayın yöneticileri, görevlileri, bunların görevleri, bunlara ödenecek ücret ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yolculara verilecek hizmetlerde açık açık belirtilmiştir. Yolcuların her türlü ihtiyacı, bir karşılık beklenmeden yerine getirilmiştir.[144] Burada yoksul bir yolcu ile bir sultan da eş değerde konuk ediliyormuş, kervansarayların bütün giderleri ise vakfedilen vakıfların(kira getiren evler, araziler, tarlalar, dükkânlar vb.) gelirlerinden karşılanmıştır.[145]

Selçuklu kervansaraylarının bu iki önemli ticari işlevleri dışında askeri sığınak ve konaklama yeri olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Gülü surlarının bulunması, erzak depoları ile güçlü bir sığınak özelliği bir nevi kale vazifesi görmüşlerdir.[146]

Moğol kumandanı İnencin ile Türk beyi İlyas arasındaki mücadelede de olduğu gibi kervansaraylar güçlü bir sığınak veya kale vazifesi görmüştür.[147] Ayrıca Memlük sultanı Baybars'ın ordusuyla ve yanındaki devlet adamlarıyla Kayseri'ye dönerken Alaaddin Keykubad kervansarayında konaklamış olmaları da kervansarayların askeri amaçlı da kullanıldıklarına dair bir diğer örnektir.[148]

[143] Osman Turan, a.g.m. S. 479
[144] Cengiz Bektaş, a.g.e. S. 24. 25
[145] Cengiz Bektaş, a.g.e. S. 26
[146] Mehmet Suat Bal, a.g.e. S. 64
[147]KerümiddinMahmud-i Aksarayi, a.g.e. S. 320
[148] Osman Turan, a.g.m. S. 480

3.1.3. Kervansarayların İşleyişi

Kervansaraylar, Selçuklu sultanları veya üst düzey devlet adamları tarafından önemli ticaret yolları üzerinde vakıf olarak inşa edilmişlerdir. İşte buradaki bütün giderler kervansaraya vakfedilen vakıfların gelirlerinden karşılanmıştır.[149]

Kervansarayların işleyişleri hakkında gerekli bilgiler, Celaleddin Karatay tarafından Kayseri-Malatya yolu üzerinde yaptırılan Karatay vakfiyesi günümüze kadar gemiş olup, önemli bilgilere sahip bulunmaktadır. Özellikle Karatay vakfiyesi yalnız kendiyle ilgili bilgilere değil bütün Selçuklu kervansaraylarının işleyişi hakkında bilgilere sahiptir.[150] Karatay kervansarayını, İbnAbdü'z-Zahir şu şekilde tasvir etmiştir: " Bu kervansaray yaptırıcısının büyüklüğünü gösteriyordu. O, bu kervansarayı Tanrı'nın sevabına nail olmak için inşa ettirmişti. Bu bina genişlik ve yükseklik bakımından en muhteşem eserlerden biridir, biçimi ve görünüşü de çok güzeldir. Bu yapı için yontulmuş ve parlatılmış, adeta mermer gibi, kızıl bir taş kullanılmıştır, surları ve sütunları kalem ile eşlerinin yapılması mümkün olmayan, nakışlar ile süslenmiştir. Kapısın dışında iki kapılı berkitilmiş suru olan, zeminine kaldırım taşı döşenmiş rabaz gibi bir yer olup, orada dükkânlar vardır. Kervansarayın iç kısmına gelince, burası yazlık eyvanlar(sofralar) ve kışlık bölüm ile ahırlardan meydana gelir. Hülasa bu eserin mükemmelliğini anlatmak güçtür. Yolcular rihletenli'sayfus's şita da orada aradıklarını mutlaka bulurlar.

Bu kervansarayda hamam, hastane (el-bimanistan), ilaçlar (el-edviye), yaygılar, kap kacak vardır. Her yolcuya derecesine göre sofra hazırlanır. Sultanımız efendimize, buraya uğradıklarında şanlarına layık bir şekilde ziyafet verilirdi. Onu görmek için çok kişi toplandı ise de, bunlardan hiçbiri ne sofrasına ne de kendisine yaklaşabildi. Bu kervansaray pek zengin bir vakfa sahiptir. Bu cümleden kervansarayın çevresinde ve ülkenin başka yerlerinde pek çok köyün gelirleri bu vakfa bağlıdır. Kervansarayın bir divanı, gelirlerine ve giderlerine bakan "Kâtip ve mübaşirleri" vardır. Tatarlar kervansarayın gelirlerine el atmadılar ve onun hayırlı hizmet vermesinden dolayı varlığını olduğu gibi sürdürmesine müsaade ettiler. Anadolu halkı kervansarayın sahibini Allah rahmet eylesin pek yücelttiler.[151]

1247 yılında kervansarayın vakfiyesinde, kervansarayın vakıfları ve masrafları ile onlara ait memur ve müstahdemlerin işlerini idare ve kontrol etmek için mütevelli, müşrif ve

[149] Cengiz Bektaş, a.g.e. S. 23-25
[150] Osman Turan, a.g.m. S. 481
[151] Faruk Sümer, a.g.e. S. 80-81

nazırdan oluşan bir heyet tayin edilmiştir. Kervansarayın idaresinde bu heyet söz sahibi idi.[152]

Bu kervansaraydaki görevliler ve maaşları şu şekildedir:

- Müşrif 500 dirhem 50 mudd buğday maaş.
- Nazır 360 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Mescidin imamı 200 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Mescidin müezzini 150 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Muzif(mihmandar) 200 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Hancı(memur) 150dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Emiri vahayici (Erzak sorumlusu) 200 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Baytar(Veteriner) 100 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Aşçı 200 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Hamamcı 120dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Ayakkabıcı 120 dirhem 24 mudd buğday maaş.
- Atlı emir 100 dirhem 24 mudd buğday maaş.

Bundan başka bu dönemin birçok kervansarayında olduğu gibi bu kervansarayda da her Cuma akşamı bal helvasının yapılarak tüm yolculara dağıtıldığı belirtilmektedir. Aşhanenin ise ne kadar yolcuya hizmet verdiğine dair bir kayıt bulunmamıştır.[153]

Selçuklu kervansaraylarında bulunan tesislere takıldığında ilk olarak camiler dikkati çekmektedir. Camiler, Selçuklularda Müslüman olan yolcuların dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ön avlunun ortasına bağımsız bir bina olarak yaptırılmıştır. Kervansaraylardaki bir diğer önemli yapı ise çeşmelerdir. Zira Selçuklu kervansarayları su kaynaklarına yakın yerlere yaptırılmıştır. Her kervansaray için su temin etmek önemli bir sorun olmuştur. Kervansarayda bulunan odalar ve ahırlar ise bunlara nazaran daha basit yapılmıştır. Dükkânlarda odalar gibi düzenlenmiştir.[154]

1243 Kösedağ mağlubiyetinden sonra Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edilmesiyle, ülkede siyasi birlik bozulmuş, iktisadi ve ticari hayat durgunlaşmıştır. Bu olumsuz durumdan kervansaraylar da payını almış, kervansaraylar giderek önemini kaybetmiştir.[155]

---

[152] Osman Turan, a.g.m. S. 482
[153] Osman Turan, a.g.m. S. 482-483
[154] Karl Müller, Yakındoğu Kervansarayları, "Yeni İpek Yolu" Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya 2001, S. 140-141-142
[155] Mehmet Deri, Anadolu'daki Ticari Yollar ve Kervansaray Güzergâhları

Moğol hâkimiyetinin ardından Anadolu'da ticaret yollarının ağırlık noktası değişmiş, buna bağlı olarak da kervansarayların işleyiş yoğunlukları farklılaşmıştır. Kervansaray yapımı ve işleyişi, Anadolu'nun tamamen Moğol hâkimiyetine girdiği 1277 yılına kadar sürmüştür. Moğol hâkimiyeti sonrası ise Asya'dan başlayarak Sivas, Erzincan ve Erzurum üzerinden Tebriz'e ulaşan yol önem kazanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Anadolu'da bulunan kervan yolları önemlerini yitirmiş, bu üstünlük doğu ticaret yollarına kaymıştır.[156]

Selçuklu kervansarayları, Moğol hâkimiyeti altında azalan önemlerini Osmanlılar zamanında tamamen kaybetmiştir. Çünkü Osmanlılar devrinde Anadolu'da milletler arası ticari faaliyetler durmuş, imparatorluk yolları ile Selçuklu ticaret yolları birbirlerine göre farklılıklar göstermiştir. Selçuklu ticaret yolları, Osmanlılar döneminde atıl bir durumda kalmıştır. Ancak Osmanlılar, ihtiyaç duydukları takdirde ticaret yolları üzerinde Selçuklular gibi kervansaray inşa ettirmişlerdir.[157]

3.2. Hanlar

Hanlar, karayolu ulaşımının hayvanla, arabayla yapıldığı çağların hatırasıdır. Türkler, genellikle bu yapılar için "Han" adını kullanmışlardır. Bu yapıların küçük olanlarına "Han" büyüklerine de "Sultan Hanı" denilmiştir. Büyük olan hanlar, genellikle sultanlar tarafından yapıldıkları için bu adı almışlardır.[158] Ayrıca yolculara ve tüccarlara mahsus olan bu müesseseler yalnız ticari amaçlar gütmüştür. Yollarda kurulan kervansaraylardan farklı olarak şehir ve kasabalarda kurulan bu yapılar aynı zamanda ücretli müesseselerdir. Bu sebepledir ki bunlara kervansaray denmeyip, han denilmiştir.[159]

Bununla beraber hanlarda kervansaraylar gibi sadece kervanların ikamet edeceği yerler olarak değil, kuruldukları şehir ve kasabalarda, eşkıya baskınlarına da karşı koyabilecek direnme merkezleri olarak tertiplemişlerdir. Tüccarlar mallarını burada pazarlıyor, handa bulunan nalbant, araba ve koşum takımları onarımcısı, başka sanat erbabı, gelip geçen insanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Hanların sefer sırasında ki görevleri de bir hayli önemlidir. Zira önceden buraya depo edilen erzakmühimmat ordu sefere çıkarken onların kullanımlarına açılıyordu. Bir nevi Kale vazifesi görmüştür.

---

[156] Zeki Velidi Togan, a.g.e. S. 16
[157] Osman Turan, a.g.e. S. 492
[158] İsmet İlter, Türk Hanları, K.G.M. matbaa, Ankara 1969, S. 5
[159] Osman Turan, a.g.m. S. 495

Başkentlere (Konya) yönelmiş yollar boyunca sıralanan Selçuklu Hanları, Osmanlı döneminde yapılan hanlardan hem sayıca çok hem de nitelik bakımından daha üstün durumdadır.[160] Hanlar şehirlerin büyüklüğüne ve ticaret hacmine göre yapılıyordu. İbn Said, yalnız Sivas'ta yirmi dört olduğunu söyler.[161] Böyle hem sayıca çok olmasında hem de nitelik bakımından daha üst düzeyde bulunmasının sebebi, Selçuklular döneminde Anadolu'nun politik bakımından bir denge içinde olmamasındandır. Bu durum geceleri barınacak yerlerin güvenli olmasını zorunlu kılmıştır.[162]

Eflahi'nin naklettiğine göre Mevlana'nın babası Baha Veled, Konya'ya ilk geldiğinde I.Alaaddin Keykubad tarafından davet edilmiş ve kendisine "İmamlara Medrese, şeyhlere hanekâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere saviyeler, gariplere kervansaraylar münasiptir." demiş ve Altun-aba medresesine gitmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere şehirlerde kurulan bu hanlar ticari amaç taşıyan yolcular içindir. Çünki ticari amaç gütmeyen insanlar için kalacak yerler vardı.[163]

Şehirlerdeki hanlarda yol üzerinde bulunan kervansaraylara benzer bir yapıdaydı. Mesela, Keykavus'un Sivas'ta yaptırdığı Dar uş_Şifa'nın Vakfiyesinde yazılı olan ve Emir Abur İmaldin Ayaz'a ait bir handa mescidin bulunduğu kaydedilmiştir. Ayrıca şehirlerde bulunan yabancı tüccarlar arasında Ceneviz kolonisi de vardı. Bu koloninin kiralayıp uzunca bir müddet oturdukları Kemaleddin Fonduk'unda (hanında) birde kiliseleri bulunuyordu.[164]

Selçuklu hanları, üstü açık ve kapalı olarak iki şekilde yapılmışlardır. Buradan yazlık ve kışlık olarak düşürülüp yapıldıkları sonucu çıkmaktadır. Yazlık olarak yapılanın avlulu, kışlık olarak yapılanların ise avlusuz olduğu görülmektedir. Bunların her ikisinin de birleştirilip, şartlara uygun olarak yapılanları da vardır. Hanların hem yapıları hem de planları birbirine benzemektedir. Büyük olanlarında mescit bulunmaktadır. Bu mescitlerin konumları, hanların büyüklüklerine göre değişmiştir.[165]

Bununla birlikte Selçukluda hanlar tüccarların mallarının cinsine ve alanlarına göre ayrılmaktadır. Zira vakfiyelerin kayıtlarında pamuk hanı, bezzazlar hanı, şekerciler hanı, saraçlar hanı gibi ticaret yapan veya tacirleri misafir eden hanlara rastlanmaktadır. Ayrıca

[160] İsmet İlter, a.g.e. S. 6-8
[161] Eflaki, a.g.e. C. II. S. 123
[162] İsmet İlter, a.g.e. S. 8
[163] Eflaki, a.g.e. S. 123
[164] Osman Turan, a.g.m. S. 495
[165] İsmet İlter, a.g.e. S. 10

hanlar, zevk ve eğlence yeri olarak da kullanılmıştır. Buna Konya'da bulunan Ziyaeddin hanı örnek gösterilebilir.[166]

3.3. Çarşılar-Pazarlar

Çarşı kelimesi Farsça olup, dört sokak anlamına gelmektedir. Selçukluda çarşılar, alışveriş yapmak amacıyla inşa edilmiştir. Genellikle her iki tarafı da dükkânlar ile sıralanmış meydanlara ya da sokaklara çarşı denilmiştir. Örneğin, İstanbul'da Tiryaki Çarşısı, Dökmeciler çarşısı vb. gibi çarşılar bulunmaktadır.

Pazar kelimesi ise Arapça bir kelime olup, halkın serbestçe ihtiyaçlarını karşılayabileceği geçici alışveriş yerleridir.[167] Tıpkı Yabanlu'nun nesirler tarafından şehirlerdeki köylü pazarı şeklinde tercüme edilmesi önemlidir.

Yabanlu pazarı hakkında en önemli bilgi veren müellif, Zekeriya B. Muhammed el-Kazuini, "Asuru'l-bilad ve Ahbaru'l-ibad" adlı eserinde Yabanlu pazarı için: "Anadolu'da her yıl baharın başında kırk gün süren bir Pazar kurulur. Bu pazara "Yabanlu" denilir. Bu pazara uzak yerlerden Doğu, Batı, Güney ve Kuzey'den insanlar gelir. Tacirler bu pazara katılmak için pek büyük bin gayret sarfederler. Doğu tacirlerinin emtiasını Batılı tacirler alırlar, Batılılarınkini de Doğulu tacirler alırlar. Kuzeyden gelenlerin mallarını Güneyli tüccar ve Güneylilerinkini de Kuzeyliler satın alırlar. Bu pazarlarda Türk ve Rum köleleri ve Cariyeler bulunur. Güzel atlar ve katırlar da satılır. Yine orada atlas ve sakallat kumaşlarından yapılmış elbiseler, kunduz, deniz köpeği kürkleri ve Burtas kürkleri de satılıp alınırdı," diye bahsetmiştir.[168]

Kazvini'nin anlattıklarından Selçuklu pazarlarının işleyişi, düzeni ve Pazar malları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu pazarın bir diğer önemli özelliği ise satın alınan bir malın iadesinin asla söz konusu olmadığıdır. Kazuini'nin verdiği bilgiler bize pazarın milletlerarası bir mahiyetinin de olduğunu gösteriyor.[169]

Bu pazarın önemini Yabanlu Pazarı'nın kurulduğu yeri bizzat görmüş olan MuhyiddinİbnAbdu'z-Zahir şu şekilde açıklar: "Bu pazarda dünyanın her bölgesinden

[166] Osman Turan, a.g.m. S. 496
[167] Anadolu Türk Sanatında Ticari Yapılar, Konya Profesyonel Turist Rehberleri Derneği (Kontured), Konya 2010, S. 1
[168] Faruk Sümer, a.g.e. S. 15
[169] Faruk Sümer, a.g.e. S. 15-16

gelmiş insanların teşkil ettiği bir kalabalık toplanır. Bu sebeple Yabanlu'da her ülkeden getirilmiş mal bulunur," demiştir. [170]

Hem Kazuini'nin hem de İbnAbdu'z-Zahir'in verdiği bilgilerden bu pazarın, dönemin ticari hayatında az da olsa bir öneme sahip olduğunu anlıyoruz. Zira diğer ülkelerin tacirlerinin ve mallarının gelmesi demek Anadolu'nun ticari açıdan canlanması, milletlerarası öneme sahip konuma gelmesi demektir.

Ticari bakımdan önemsiz gibi görünen küçük yollarda da hayırseverler tarafından kurulan ve devletin himaye ve teşviklerine sahip olan zaviye, Hanekah ve İmaretler ticari faaliyetleri amaçlayan hayır müesseseleri olmamakla beraber yolcuları barındırmaları sebebiyle kervansarayların görevine yardımcı olmaları dolayısıyla önemlidir.[171]

[170] Faruk Sümer, a.g.e. S. 160
[171] Osman Turan, a.g.m. S. 492

BÖLÜM IV

TİCARİ UNSURLAR

4.1. Nüfus ve Sosyal Yapı

4.1.1. Nüfus

13. yüzyılda Anadolu'da nüfus oldukça hareketli, halkın birbirleriyle kaynaştığı bir oluşma içerisindedir. Türkler, geldikleri bu topraklara siyasi hâkimiyetlerinin yanında, içtimai yapılarını da getirmişlerdir. Bu durum onların burada başka milletlere karışmadan kendi yapılarını tesis etmelerine yol açmıştır.[172] Ayrıca Türkler, Anadolu'da Roma ve Bizans dönemlerine ait birçok şehrin gelişmesine ve bunların yanında yeni birçok yerleşim yerlerinin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır.[173]

Selçuklulardan önce Anadolu'ya gelen Türklerin büyük bir kısmı askeri ve ticaret amaçlı gelmişlerdir. Anadolu'ya yapılan ilk göç dalgası ise 1071 Malazgirt Savaşından sonra olmuş, Anadolu'nun hemen hemen bütün şehir ve kasabaları Türkleşmiş, burada azımsanmayacak bir Türkmen kitlesi oluşmuştur.[174] Bu Türkmen kitlelerinden göçebe topluluklar halinde Anadolu'ya gelenler kendi yaşam tarzlarına uygun olarak yaylalara, ovalara, vadilere ve otlaklara yerleştirilirken, yerleşik yaşamı benimsemiş şehirliler ise ele geçirilen şehirlerde kendi mesleklerini ve faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.[175] Selçuklu sultanlarını ise devletin kuruluşundan itibaren en çok uğraştıran meselelerden biri de yurt bulmak ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için Anadolu'ya gelen bu Türkmen göçebelerini ülkeye yerleştirmek olmuştur. Devlet bu sayede hem İslam ülkelerini dış akınlardan koruyor hem o dönem en çok tehlike arz eden Bizans'a karşı kuvvet kazanıyor hem de bu unsurların geçimlerini sağlayacakları yurt edinmelerini sağlamıştır.[176]

---

[172] Nevzat Köseoğlu, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, İstanbul 1990, S. 100
[173] Salim Koca, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Ankara 2011, S. 446
[174] Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul 2008, S.76
[175] Salim Koca, a.g.e. S. 446
[176] Osman Turan, Selçiklilar ve İslamiyet, İstanbul 1993, S. 48

XI. yüzyıldaki ilk nüfus dalgasını XIII. Yüzyılda Moğol istilasından kaçan ikinci göçmen nüfus takip etmiştir.[177] Bu göç dalgası, 12. Yüzyıldaki göç dalgasından tamamen farklı bir yapı arz etmiştir. Daha önceki göç hareketi oğuz kitlelerinden meydana gelirken bu göç hareketi ise tamamen farklı etnik ve sosyolojik yapıda olan unsurların bir araya gelerek meydana getirdikleri bir göç hareketi olmuştur. Bunların çoğunluğunu Oğuzlar oluştursa da, aralarında azımsanmayacak derecede Moğol, Arap, İranlı ve diğer Türk boylarından nüfus kitleleri mevcuttur. Bu son gelen nüfus diğer göçmen nüfustan farklı olarak şehirli, köylü, âlim, sanatkâr sınıfından gelen kişilerden oluşmuştur.[178] Bu yeni nüfus kitlelerinin de Anadolu'ya yeni bir düzen getireceği aşikârdır.

4.1.2. Sosyal Yapı

Gerek İslam toplumunda gerekse Türk toplumunda, batı toplumunda görülen sınıf ayrımından bahsetmek yanlış olur. Ancak yinede toplumda dini bakımdan, yönetimbakımından, hukuki bakımdan ve yerleşim bakımından ayrımlar olmuştur. Fakat bu ayrımlar batı toplumlarında olduğu gibi katı ayrışmalar şeklinde olmamış, toplumun düzenini, huzurunu bozacak bir mahiyet kazanmamıştır. [179] Selçuklu toplumunu oluşturan halk göçebe Türkmenler, köylüler ve şehirli nüfustan ibarettir. Bunları şöyle açıklayabiliriz.

4.1.2.1. Göçebeler

Göçebeler, yaz ve kış aylarında farlı yerleri kendilerine yurt edinen unsurlardır. Bu sebeple yarı göçebe de sayılırlardı. Bunlar geçimlerinin bir kısmını tarım yaparak karşılarken, büyük bir kısmını hayvancılık yaparak karşılamışlardır. Ayrıca halıcılık ve nakliyecilikle de uğraşmışlardır.[180]

Göçebeler, Anadolu Türk toplumunun en kalabalık unsurlarıdır. Mesela, Arap coğrafyası İbn Said, XIII. Yüzyılın sonlarında Denizli'de 200 bin, Kastamonu'da 100 bin, Ankara civarlarında da 30 bin çadırdan oluşan Türkmen kitlelerinin yaşadığını belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki bu göçebe Türkmenler azımsanamayacak bir nüfusu oluşturmuştur.[181]

[177]Jcan-Paul Roux, Türklerin tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 yıl, İstanbul 2008, S. 239
[178] Yavuz Selim Burgu, Anadolu Selçukluları Alaaddin Keykubad ve Zamanı, İstanbul 2011, S. 227
[179]Ahmit Nezihi Turan, Tarih El Kitabı Selçuklular'dan Bugüne, Ankara 2004, S. 85
[180] Mehmet Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1972, S. 93
[181] Salim Koca, Selçuklu devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Ankara2011, S. 477

Göçebeler devlete her yıl yetiştirmiş oldukları hayvan oranında vergi verirlerdi. Fakat güvenlik amacıyla sınırlara yerleştirilmiş göçebelerden vergi alınmamıştır. Bunlar devletin uygun bulduğu durumlarda İl-başı adı verilen reislerinin idaresi altında orduya katılıyorlardı. Sınırların güvenliğinde önemli rol oynamışlardır.[182] Ancak herhangi bir otorite zayıflığında köylere zarar vermekten çekinmemişler, onların mallarını yağmalamaktan, tahrip etmekten geri kalmamışlardır.[183]

Hukuki yapıları hakkında fazla bilgi bulunmayan göçebelerin hayatlarında aşiret kurallarının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir.[184]

Çadırlarda yaşayan göçebeler, Selçuklu devletinin fetih politikasını terk etmesi sonucu sınırlarda daha aktif hale gelmişlerdir. Bu unsurlar, Batı Anadolu'yu da ele geçirerek Anadolu'nun fethini tamamlamışlardır. Göçebe Türkmenlerin kurmuş oldukları beylikler, Moğollara karşı bağımsızlıklarını korumak için mücadele etmişler, bulundukları toprakları canları pahasına korumuşlardır.[185]

4.1.2.2. Köylüler

Köylü sınıfı Anadolu nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmuştur. Selçuklu devletinin Anadolu'ya geldiği ilk yıllarda nüfus kalabalık olmamakla birlikte bu toprakların eski sahibi Bizans'ın gerek İranlılar ile gerekse İslam devletleriyle yapmış olduğu savaşlar nüfusu azaltmıştır. Fakat XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göç eden farklı etnik kökenlerden gelen halk, buradaki nüfusu yeniden canlandırmıştır. Bunlardan büyük bir kısmı köylü nüfusu oluşturmuştur.[186] Bunlar, yeni geldikleri yerlerde aynı yaşam şartlarını devam ettirerek, kendilerine yeni köyler kurmuşlar, toprağı ekip biçmişlerdir.[187] Anadolu'ya göç eden Hıristiyan unsurlarında köyler kurdukları bilinmektedir. Ticaret yolları, büyük şehir ve kasabaların etrafında da köy hayatı oldukça gelişmiştir. Ancak bu köyler, göçebe unsurların geçiş güzergâhlarında bulunduklarından gelişme gösterememişlerdir. XII. yüzyılda başlayarak bazı göçebe unsurlar da Anadolu'ya yerleştirilerek köy hayatına geçmeleri sağlanmıştır.

Selçuklular üzerinde Moğol baskısının artması yerleşik hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Moğol istilası sonucu gelen yeni unsurlar köylerde eskiden süregelen bazı yaşam

[182] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 94
[183] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 94
[184] A. Nezihi Turan, a.g.e. S. 86
[185] A. Nezihi Turan, a.g.e. S. 86
[186] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 98
[187] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 99

koşullarını değiştirmiştir. Bunlar batı bölgelerine yerleştirilerek burada yeni bir yaşam tesis etmişlerdir.[188]

Köylüler, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Köylüler, kendilerine ait toprakları yoksa ikta ve vakıf arazilerini ekip biçmişlerdir. Bir bölümü de hayvancılıkla geçimini sağlamıştır. Ayrıca bu yerleşim birimlerinde demircilik, marangozluk, çömlekçilik yaparak ta ticari hayatı canlandırdıkları bilinmektedir.[189]

4.1.2.3. Şehirler

Türklerin Anadolu şehirlerine gelerek yerleşmeleri 1071'den sonra başlamıştır. İlk şehirliler Selçuklu askerleri olmuştur.[190] Kültürel bakımdan da önem arz eden şehirliler, konumuz itibarı ile de önem arz etmektedir. Çünkü iç ticaret şehirlerde gelişme gösterirken yine aynı şekilde dış ticaret merkezleri de gelişme göstermiştir.[191] Zira şehirlerde yaşayan yabancı unsurlar daha çok sanayi ve iç ticarete önem verirlerken, Türk unsurlar da gayrimenkuller alarak ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.[192] Buradan da anlaşılacağı üzere şehir halkının geçim kaynağını ticaret oluşturmuştur.[193] Nitekim Selçuklular coğrafi konumları itibarı ile ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunuyordu. Ayrıca ticaret yollarının güvenliğini sağlayan devlet, transit ticaretin de gelişmesi için tedbirler alıyordu.[194]

Bütün bu iktisadi ve ekonomik gelişme, şehirleşme ile paralel olarak ilerleme göstermiştir. Ticari faaliyetleri besleyen sanayi, şehirleşmeyi hızlandıran bir unsur olmuştur. Haçlı seferleri ve Bizans ile yapılan mücadeleler şehirleşmeyi olumsuz yönde etkilemiş olsa da XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklular siyasi ve idari bakımdan gelişme göstererek Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında bulunan önemli liman ve ticaret yollarını kontrolleri altına almışlardır. Yapılan bu fetihler şehirlerin gelişmesine ve önemli birer ticaret merkezi haline gelmelerine sebep olmuştur.[195]

Selçuklu şehirlerinde yaşayan halk farklı din ve etnik kökenden gelen insanlardan oluşmuştur. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bu şehirlerde Rum, Ermeni ve az da olsa

[188] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 100
[189] Selim Koca, a.g.e. S. 475
[190] Ahmet Nezihi Turan, a.g.e. S. 87
[191] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 102-103
[192] A.N.Turan, a.g.e. S. 87
[193] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 82
[194] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 103
[195] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 82

Yahudi unsurlar yaşamıştır. Bu sebepledir ki şehirler farklı dinden, milletten ve farklı mesleğe sahip insanlardan oluşan sanayi ve ticaret merkezi halini almıştır.[196]

Moğol istilasından sonra Anadolu'ya gelen Türkler, eski Bizans şehirlerine yerleşmişler, yerleştikleri bu şehirlerin yanında yeni şehirler kurarak şehir hayatının canlanmasını sağlamışlardır.[197]

Selçuklu şehirlerinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halk ayrı ayrı mahallelerde yaşamalarına rağmen aralarındaki ilişki oldukça iyiydi. Bunlar arasında herhangi bir düşmanlık ve mücadele söz konusu olmamıştır. Aralarındaki ilişkilerde dostluk ve hoşgörü anlayışı yaygın olmuştur.[198] Buna bir örnek gösterecek olursak Alanya , Selçuklular döneminde Türklerin, Rumların ve Yahudilerin kendi mahallelerini kurarak oturdukları bir şehir olmuştur.[199]

XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Selçuklular ülkede aldıkları tedbirlerle huzur ve asayişi sağlamış, ticaret yollarını açarak bu yalları güvenlikleri altına almışlardır. Bu durum şehir hayatının gelişmesine yol açmıştır. Şehirler birer ilim, ticaret ve kültür merkezleri haline gelmişlerdir.[200]

Türkler harap olan şehirleri yeniden onarıp inşa ettikleri gibi Sinop, Erzurum, Antalya, Malatya, Beyşehir, Akşehir, Kırşehir, Gülşehir, Gümüş, Karahisar ve Ilgın gibi birçok şehirde kurarak buraların gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.[201]

XIII. yüzyılın ortalarında Simon De Saint-Quentin, Selçuklu Devletinde 100 kadar şehir bulunduğunu söylerken, Arap coğrafyacısı İbn Said de Selçukluların 24 şehrini bulunduğunu bildirmektedir. Ayrıca bu şehirlerin her birinin Valisi, Kadısı, Camisi, Hamamı ve tüccarlarının bulunduğunu da kayıtlara geçmiştir.[202]

Şehirlerin gelişmesinde ve genişlemesinde en önemli faktör Selçukluların ticarete verdikleri önem olmuştur. Zira Sinop'u ve Antalya'yı fetheden I. GıyaseddinKeyhüsrev, I. İzzeddin Kaykavus ve I. Alaaddin Keykubad dönemlerinde ülke içinde olduğu kadar ülke dışında da ticareti geliştirmek için bir takım önlemler alınmıştır. Mesela bu üç Selçuklu sultanları döneminde Venediklilere ticari imtiyazlar verildiği bilinmektedir.

[196] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 109
[197]ClaudeCahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, S. 191-192
[198] A.N. Turan, a.g.e. S. 87
[199] Salim Koca, a.g.e. S. 470
[200] Salim Koca, a.g.e. S. 471
[201] Osman Turan, a.g.e. S. 361+
[202]ClaudeCahen, a.g.e. S. 191

BuradanSelçukluların hem Müslüman tacirlere hem de yabancı tacirlere kendi topraklarında ticaret yapma serbestliği tanıdığı görülmektedir.[203]

Selçukluların coğrafi durumları itibariyle büyük ticaret yollarının bu topraklardan geçmesi Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi şehirlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Avrupa ile Asya ve Uzak-Doğu ticaretinin en önemli merkezleri ise Trabzon ve Tebriz şehirleri olmuştur.[204]

Selçuklu şehirleri idari, kazai ve mali olmak üzere üç ayrı teşkilatlanmaya ayrılmıştır. Şehirlerde güvenlikten subaşılar sorumlu olup bunlar beylerbeyine bağlıdır. Ayrıca Hakana bağlı olup Melikler tarafından idare edilen şehirler de mevcuttur. Zaten bu askeri ve idari yöneticiler şehir halkının ilk unsurlarını oluşturmuşlardır. Askeri ikta sistemi ise birçok göçebe Türkmen'in şehirlere yerleşip burada ticaret ve zanaatları katılmasına sebep olmuştur.

Şehirlerde bu zanaat sahipleri loncalara bağlıydı. Bu loncalar ise Ahi teşkilatı adı verilen iktisadi, içtimai ve dini özellik gösteren bu teşkilatlanmaya bağlıdır. Bu teşkilat şehir ekonomisini elinde tutan güçlü bir sınıftır. Bunlar Hıristiyan esnaf ile Müslüman esnaf arasındaki meselelerle beraber siyasi ve idari meselelerde de etkili olmuşlardır.[205] Bundan dolayı devlet, bu teşkilatların hukuki varlığını tanıyıp onlara bazı haklar ve imtiyazlar vermiştir.[206]

Şehirlerde memur ve askerlerden başka din adamları, müderrisler, şeyhler, seyitler, şairler, rahipler, nakkaşlar, çalgıcılar, harendeler de idareci sınıf içinde yer alıp devlet hazinesinden para almışlardır. Bu sınıflar biriken paralarını ticaret sermayesi olarak kullanıp tacirlerle birlikte işbirliği yapmışlardır.[207]

Şehirlerde yaşayan diğer halkı ise iğdiş adı verilen şehir kethüdası ile ayanlar temsil etmiştir.[208] İğdiş adı XIII. Yüzyılda şehir kethüda lığı adı altında değiştirilmiştir. İğdişlerin görevleri halk ile hükümet arasındaki koordinasyonu sağlayarak ilişkileri düzenlemekti.[209] İğdişler şehirlerde ticarette söz sahipleri iken üretimde ise Ahi teşkilatı önde gelmiştir. Ayrıca bir de bu ticaretin denetlenmesinden sorumlu olan görevliye de muhtesip adı

[203] M.F. Köprülü, a.g.e. S. 104
[204]M.f. Köprülü, a.g.e. S. 105-106
[205] Nevzat Köseoğlu, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, İstanbul 1990, S. 100-101
[206] Salim Koca, a.g.e. S. 472
[207] M. Fuat Köprülü, a.g.e. S. 114-115
[208] N. Köseoğlu, a.g.e. S. 101
[209] Tuncer Baykara, Selçuklular Devrinde İğdişlik ve Kurumu, Belleten C. IX, S. 44, S. 685

verilmiştir. Muhtesipler de İğdişler gibi kadıya bağlı olarak çalışmışlardır.[210] Anadolu'da meydana gelen büyük mücadeleler, Haçlı seferleri ve son olarak da Moğol saldırısı şehirlerin büyük ölçüde tahrip olmasına yol açmıştır.[211]

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, biz Türklerin yaşadığımız coğrafyada şehirli birer toplum olabilmemiz de Selçuklu devri oluşumlarının önemli bir payı vardır.[212]

4.2. Üretim

4.2.1. Tarım

Anadolu Selçuklu devletinde toprak tıpkı Büyük Selçuklular da olduğu gibi üç kısımdan oluşmuştur. Bunlar İkta, Vakıf ve Mülk olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

Mülk arazi, tasarruf hakkı şahsa ait olan topraklardır. Hizmetleri karşılığında ya da bir takım sebeplerle kişilere bırakılmış, onlardan da evlatlarına miras yoluyla aktarılabilen topraklardır.

Vakıf arazi, gelirleri ile medrese, cami gibi ilmi ve içtimai kurumların masraflarının karşılandığı arazilerdir. Selçuklu devletinin ileri gelenleri kendilerine ait olan toprakları vakfa verip, ilmi ve içtimai eserler meydana gelmesine sebep olmuşlardır.

İkta arazi ise toprağın büyük bir bölümünün devlete ait olduğu, halka yalnız işleyebileceği kadarını verdiği topraklardır. İkta, vazife ile ilgiliydi. Zira ikta sahibi, devlete yaptığı hizmet karşılığında bu arazilerden gelirini almaktadır. Görevlerinden azledilenlerin iktaları da ellerinden alınırdı.[213] 1276 yılında Selçuklu ordusunun ortadan kalkmasıyla ikta sistemi de bitmiştir.[214]

Selçuklu sultanları ticarette olduğu gibi tarımın da gelişmesi için halkı teşvik etmişler ve desteklemişlerdir. Özellikle izledikleri iskân politikalarında savaş sonrası boş bırakılmış, terkedilmiş arazilere çiftçilikle uğraşan halkı yerleştirerek buraların tekrar canlanmasını, tarımsal üretim yapılmasını sağlamışlardır. Ayrıca çiftçilere toprak, tohumluk buğday, ziraat aletleri ve çift hayvanları da verilerek tarımsal üretime devam etmeleri için destek sağlanmıştır. Çiftçilere vergi konularında da kolaylık sağlanarak, onların yeniden

[210]ClaudeCahen, a.g.e. S. 193
[211] N. Köseoğlu, a.g.e. S. 101
[212] Tuncer Baykara, Selçuklu Devri Türk Şehrinin Temel Özellikleri, I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, Konya 2000, S. 152-153
[213] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Ankara 1988, S. 113-114-115
[214] Osman Turan, Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Belleten, 1948, S. 554

kendilerini toparlamaları amaçlanmıştır. Bunun sonucunda tarımsal üretim hızla artmış ve halk zenginleşmiştir.[215]

Selçuklu coğrafyası ve bu coğrafyada farklı iklimlerin hüküm sürmesi bu topraklarda çok farklı tarım ürünlerinin yetişmesini sağlamıştır. Devlet de ticarette olduğu gibi tarım alanında da üretimi çeşitlendirmek ve arttırmak amacıyla çok yönlü tedbirler almıştır.[216] Tarıma uygun olan alanlarda sulama kanalları yaptırılarak tarımsal ürünlerin artışı sağlanmıştır. Bağ, bahçe tarımı oldukça gelişme göstermiştir. Bu bağ ve bahçelerde üzüm, kavun, karpuz, kayısı, armut, badem, erik, limon, portakal gibi meyveler ve diğer sebzeler yetiştirilerek halkın ihtiyacı karşılanmıştır.

Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad'ın tarım politikası ile ilgili bir örnek verelim; Yassı-Çimen meydan savaşından(1230) sonra CelaleddinHarzemşah'ın ordusundan kalan birliklerin yol kesmeleri ve şehirleri tahrip etmeleri üzerine Selçuklu-İran ticareti durma noktasına gelmiştir. Ahlat ve çevresinin tahrip edildiğini gören Alaaddin Keykubad burayı fethederek Ahlat'ta tarımın gelişmesi için gerekli tedbirleri almıştır. Veziri Ziyaaddin Kara Arslan'ı, Müstevfi (Maliye Bakanı) ve genellikle ikta arazileriyle ilgilenen Pervane'yi bölgeye göndererek Ahlâtta düzenin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Yurtlarını terk edenleri yeniden Ahlât'a davet etmiş, bunların tekrar üretime geçebilmeleri için gerekli yardımı yapmıştır. Böylece İran ile kesilen ticaret yolu açılmakla kalmayıp, Ahlât'ın da tarımsal üretime geçmesi sağlanarak ekonomik bütünlük sağlanmıştır.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Selçuklu sultanları, tarım ekonomisi ile yakından ilgilenmişler, üretime büyük önem vermişlerdir.[217]

Selçuklu Türkiye'sinde bol miktarda buğday, pirinç, yulaf ve pamuk tarımı yapılmıştır. Şehir ve kasabalarda meyve ve bağcılık önem kazanmıştır. Meyve cinsleri ıslah edilmiştir. Konya, Kayseri, Malatya, Amasya gibi şehirlerde tarımsal üretim oldukça gelişmiştir.[218]

Moğolların Anadolu'yu istilası tarımı olumsuz yönde etkilemiştir. Moğollar, devlete ağır vergiler koyarak devleti bu yükün altından kalkamayacak vaziyete getirerek ikta arazilere el koymuşlardır. Buraları kendi atadıkları mültezimlere devretmişlerdir. Mültezimlerin de

[215] Osman Turan, a.g.e. S. 168-240-377, Salim Koca, a.g.e. S. 465
[216] Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ankara 2002, S. 234
[217] M. Altay Köymen, Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası, Belleten 1987, S. 616
[218] Ahmet Tabakoğlu, Türkiye iktisat Tarihi, İstanbul 2008, S. 117

köylüye baskı yapması, köylünün toprağını terk edip göç etmesine sebep olmuştur. Bu durum Selçuklu zirai üretimini oldukça zayıflatmıştır.[219]

4.2.2. Hayvancılık

Anadolu Selçuklu ekonomisinde tarım kadar hayvancılık ta bir o kadar gelişmiştir. Göçebe Türkmenlerin geçim kaynağını hayvancılık oluşturmuştur.

Yetiştirilen hayvanlar arasında koyun ve keçi ilk sırada idi. Meralarda beslenen bu hayvanların etinden, sütünden, yününden ve derisinden faydalanılmıştır. Hayvanlardan elde edilen yünden ve kıldan, çadır çulu, halı, kilim, keçe, çuval, ip, heybe ve bazı kumaşlar elde edilirken derisi ise ayakkabı, çizme, çarık, tulum, yayık gibi eşyaların yapımında kullanılmıştır. Hayvan sütlerinden de yoğurt, yağ, peynir, çökelek, lor ve ayranın yanı sıra kurut adı verilen bir çeşit peynir de yapılmıştır. Et ise Selçuklu toplumunda en çok tüketilen gıda olmuştur.[220] I. Alaaddin Keykubad'ın günde 30 koyun, beylerbeyi Seyfeddin Ayaba'nın konağında da 80-100 koyun kestirildiği kayıtlara geçmiştir.[221]

Selçuklu ekonomisinde sığır ve at yetiştiriciliği de önemli bir paya sahiptir. Zira hayvan ürünlerinin Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Arap ülkelerine ihraç edildiği bilinmektedir.[222]

Selçukluların son dönemlerinde Moğollara ödedikleri vergiler arasında at, koyun, katır gibi hayvanlarında bulunduğu bilinmektedir.[223]

4.2.3. Madencilik

Selçuklular zengin maden yataklarına sahip idiler. Eski maden ocaklarını devam ettirmekle kalmamışlar, bunlara yenilerini de ekleyerek madenciliği sanayilerinin ve ticaretlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirmişlerdir. Bütün bölgelerde çıkarılan madenlerin hepsini açıklama imkânımız olmasa da bunlardan bazılarına örnek verecek olursak şöyle bir sıralamaya gidebiliriz.[224]

[219]Aksarayi, Müsamenetü'l-Ahbar, o. 220, 243, 244, 249
[220] Salim Koca, a.g.e. S. 467
[221]Aksarayi, a.g.e. S. 62
[222] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 117
[223]Aksarayi, a..e. S. 62
[224] Nesimi Yazıcı, a.g.e. S. 313

Demir, Ulukışla ve Sivas yakınlarında çıkarılmıştır.[225] Fransız müellif olan Simon De Saint-Quentin, demirin Selçuklu ülkesinde bolca çıkarıldığını bildirmekle beraber nerede çıkartıldığından bahsetmemektedir. El-Ömeri ise demirin Karamanoğulları topraklarından çıkartıldığından söz etmektedir.[226]

Bakır, Türkiye Selçuklusunda bakır üretildiğini yine aynı Fransız müellif söylese bile nerede üretildiği hakkında fazla bilgi vermemiştir.[227] Ancak bakırın Kastamonu ve Diyarbakır civarında çıkartıldığı hakkında bilgiler mevcuttur.[228]

Gümüş, Simon De Saint-Quentin'in aktardığı bilgilere göre birçok yerde gümüş çıkartıldığından bahseder. Bunlardan en önemlisi Ulukışla(Luluva)'dır. Bir diğeri ise gümüş şehri adı da verilen Gümüşhacıköy'dür.[229] Bunlardan başka Bayburt, Gümüşhane ve Kütahya çevresinde de gümüş madeninin çıkartıldığı bilinmektedir.[230]

Bunlardan başka Anadolu'da dokumacılıkta kullanılan sap ocakları Kütahya ve Giresun'a bağlı Karahisar'da, lacivert taşı Konya yöresinde, Aksaray ve Sivas dolaylarında tuz, Van gölü ve çevresinden Boraks(milhu'lbevrak), Van Gölü'nün güneyi ve Ahlat'tan da zırnık madeninin çıkartıldığı kayıtlara geçmiştir.[231]

4.2.4. Sanayi

Selçuklular tarafından oluşturulan sanayi bir taraftan zirai ve hayvan ürünleri değerlendirirken bir taraftan da madenleri işleyerek ticari faaliyetleri beslemiştir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri deri eşya ve dokuma sanayini geliştirerek Anadolu'nun en önemli ticari malları arasında yerlerini almışlardır.[232] Bunların yanında şehirlerde hammaddelerin işlendiği çok sayıda imalathane vardır. Bu imalathanelerde ihraç malları arasında bulunan tekstil ürünleri ve halılar dokunmaktaydı. Tarihi kayıtlardan edinilen bilgilere göre, Selçuklular döneminde Malatya'da 12 bin tezgâh, Konya, Sivas, Kırşehir gibi devletin önemli merkezlerinde ise birçok imalathanenin bulunduğu bilinmektedir.[233] Türkmenlerin bu tezgâhlarda dokudukları halı ve kilimler ile Ankara'nın saf kumaşları diğer ülkeler

[225] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 118
[226] Faruk Sümer, Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler, Marmara Türk dergisi, 1988 S. 4, 162
[227] Faruk Sümer, a.g.e. S. 162
[228] Nesimi Yazıcı, a.g.e. S. 313
[229] Faruk Sümer, a.g.m. S. 162
[230] A. Nezihi Turan, a.g.e. S. 84
[231] Faruk Sümer, a.g.m. S. 164
[232] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 118
[233] Salim Koca, a.g.e. S. 468

tarafından talep edilen ürünler arasındadır.[234] Büyük bir kısmı göçebeler tarafından yapılan, Aksaray, Uşak, Erzurum gibi şehirlerde üretilen halılar yalnız Avrupa'ya değil İslam ülkelerine de gönderilmiştir. Türkistan halılarının ünlerinin Göktürklere kadar uzandığı bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'da üretilen Pamuk, yün, tiftik ve hatta ipekten kumaşlar yapılmıştır.

Alaaddin Keykubad'ın Venediklilerle yaptığı ticari antlaşmada ve B. Pegolotti'nin eserinde saf ipeğin ihraç malları arasında sayıldığı ve "Türkiye ipeklileri" adıyla tanındığı geçmektedir. Bundan başka Aksaray'ın halıları ve denizci örtüleri, Antalya'nın kembaları(İpekli), Erzincan'ın Buharinleri, Diyarbakır ve Kastamonu'nun sahtiyanları Avrupa'ya ve doğu sanayi merkezlerine ihraç edilmiştir. Alaaddin Keykubad'a ait olduğu sanılan ipek üzerine altın tel ile işlenmiş bir halı Sivas'ta satılarak Fransa'ya gitmiştir.[235]

Konya, Sivas, Kırşehir'de boyahaneler kurularak boyalar imal edilmiştir. Ayrıca yine bu merkezlerde halkın evlerini aydınlatmak için kullandığı nebati yağlarda buralardaki bezir hanelerden çıkartılmış, sabun imalatı da buralarda yapılmıştır. Konya, Antalya, Mardin, Ergani gibi şehirlerde ise şaraphaneler bulunuyordu. Denizli nar şarabı ile ün salmıştır. Vakfiye kayıtlarında ve abidelerde rastlanılan çiniler ise kaşi-hanelerde yapılmıştır. Dokuma sanayinde kullanılan nebatlar da Anadolu'dan dünyaya ihraç olunuyordu.[236]

Şeker o dönem için lüks gıda maddeleri içinde yer almıştır. Mısır, Şam ve Irak'tan ithal edilen şekeri zengin halk alıyor, diğerleri ise şekeri bal, pekmez ve meyvelerden elde ederek kullanmışlardır. Şekerden başka Mısır, Bağdat, Şam ve Tebriz'de imal edilen kumaşlar, kürkler ve Rus ketenleri de ithal ediliyordu. Selçuklu Türkiye'si ise deri ihraç ediyordu. Bunlar arasında Kastamonu marokenleri meşhurdur. Bir dokuma olan iskarlatlar da Anadolu'da dokunuyor ve Türk kadınları bu sanayide oldukça başarılı idi.[237]

Dokumacılığın yanı sıra halıcılık, çömlekçilik, demircilik, silah, kuyumculuk zanaatları da gelişmiş, kendilerine has sanayilerini yaratmışlardır.[238] Silahlarının çoğunu kendileri yapan Türkler, savaş silahlarını da kendileri üretmişlerdir. Muhasara aleti ve yangın vasıtası olan neffatelerin neftleri ve katranları ise Erzurum ve Antalya'dan imal ediliyordu.[239]

---

[234] A.N. Turan, a.g.e. S. 83
[235] Osman Turan, Selçuklular Devrinde Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul 2008, S. 360-361
[236] Osman Turan, a.g.e. S. 361
[237] Osman Turan, a.g.e. S. 361-362
[238]SergeyGrigoneviçAgacanov, Selçuklular, İstanbul 2006, Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev
[239] Osman Turan, a.g.e. S. 362

Selçuklular, denizlere de hâkim olduktan sonra Akdeniz ve Karadeniz'de donanmalara, Sinop ve Alaiye'de tersanelere sahip olmuşlardır. Bu tersaneler için gerekli olan keresteler, ormanlardan kesilerek Kızılırmak vasıtasıyla denize indirilmiştir.[240]

Türkler, asker bir milletten geldikleri için ata çok önem vermişlerdir. Askeri amaçlı kullanılan atlar, taşıma amaçlıda kullanılmıştır. Selçuklularda atlar hayvancılıktan daha çok sanayinin bir kolu olarak görülmüştür. Çünkü atların, başta Arap ülkeleri olmak üzere başka ülkelere de ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Atların en iyileri Kastamonu ve Germiyon'da yetiştirilirmiş. Ayrıca Selçuklu sultanlarının önemli hediyeleri arasında atlar ilk sırada gelmekte idi.[241]

[240] Osman Turan, a.g.e. S. 362
[241] Osman Turan, a.g.e. S. 363

BÖLÜM V

TİCARET MEVZUATI

5.1. Vergiler

Vergi kelimesiyle kast edilen aslında bir takım görevlerdir. Bu görev ve sorumluluklar bedenen yerine getirildiği gibi bir maddi karşılık vererek de yerine getirilebilmektedir. Bu maddi karşılıklar üretilen mal veya ticaretle uğraşanlar için para olabilmektedir.[242] Mesela şehirlerden köylere, göçebelere kadar bütün nüfus vergi vermeye tabidir. Ayrıca her şahsın malları tespit edilerek vergi defterlerine yazılmıştır. Halk bu malları üzerinden vergi vermekle yükümlü tutulmuştur. Bu defterlerin başında da vergi kanunları yazılı olarak bulunurdu.

Selçuklularda vergi kanunları, memleketin her köşesi için aynı değildir. Bazı sebeplerden dolayı alınan vergiler, bölgeye, yöreye göre değişiklikler göstermiştir. Merkezi yönetim tarafından heyetler gönderilerek yeni sayımlar yaptırılmış, eski vergi defterleri yapılan değişikliklere göre yeniden düzenlenmiştir.[243] Türkmen beylerinin elinde olan alanlar, Bizans idaresi altındaki sahil bölgelerinden ve Doğu Karadeniz havzasından da vergiler alınmamıştır.[244] Mesela yol, köprü, yapım ve bakımı veya herhangi bir sosyal hizmetin yapımıyla meşgul olan köylerde vergiden muaf tutulmuştur.[245]

Selçukluların ikta sistemi içinde yer alan zirai vergiler, hazineye aktarılmadan sipahilere maaş olarak verilmiştir. Toplanan vergiler içinde en önemli olanı şehre giren ve çıkan metalden alınan vergidir. Ayrıca pazarlardan borç adı altında vergiler toplanmıştır.[246]

Selçuklularda mali teşkilatın nasıl işlediğine dair yeterli bilgiler bulunmasa da, Türkiye Selçukluları istifa divanı (Maliye Bakanlığı) başkanlığına (Müstevfi) getirilen Necmeddin

[242] Tuncer Baykara, Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair, IX. Türk Tarih Kongresi cilt II., Ankara 1988, S. 687
[243] M. Fuad Köprülü, Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları, S. 406
[244] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. S. 187
[245] A. Tabakoğlu, a.g.e. S. 189
[246] A. Tabakoğlu, a.g.e. S. 188

Mahmud'un atanmasıyla ilgili bazı menşurlar bulunmaktadır. Burada müstevfinin görevleri bildirilirken, kale ve sınırları korumakla da görevli oldukları belirtilmiştir. Müstevfi mali işlerle ilgili bir görevli olduğu için buradaki kale ve sınırları korumak göreviyle kastedilen askeri ve idari görevler değil, bu yerlerden alınacak vergiler belirtilmek istenmiştir.[247]

Selçuklularda vergi memurlarından birisinin "bajdar" olduğu ve bunların gümrük vergisi anlamına gelen "bac-ı büzüng" adlı vergiyi topladıkları bildirilmektedir. Bir diğer vergi memuru ise amiller idi. Amiller, bajdarların topladıkları gümrük vergisi de dâhil olmak üzere diğer vergileri de toplamışlardır. Selçuklularda vergi işlerine bakan bir diğer memur ise eminlerdir. Kendine güvenilen anlamına gelen eminler, maliye işlerinin başında bulunan müstevfi tarafından memleketin çeşitli yerlerine gönderilir, devlete ait olan vergiler toplattırılır, devletin gelirlerini onların eliyle ettirilirdi.[248]

Selçukluların mali işlerinin denetiminden ise "Divan-ı İşraf" adı verilen teşkilat sorumlu tutulmuştur. Burada bu görevi yapanlara ise "Müşrif" adı verilmiştir. Nizamülmülk, Siyasetnamesinde de müşriflerin kendine güvenilir insanlardan seçilmesi gerektiğini de bildirmiştir.[249]

Ortaçağda diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklular'da da bütün ülkede uygulanan tek bir vergi kanununun olmadığını, her bölgenin vergi kanununun o bölgenin özelliklerine göre değiştiğini, bu amaçla idare tarafından gönderilen heyetin mal sayımları yaptıklarını daha önceden belirtmiştik.[250] Sayımları yapılan bu bölgeler için sayım defterleri düzenlenmiştir. Bu defterlerin başında o bölgenin tabi olduğu vergi kanunları yer almıştır. Fethedilen bölgelerin vergi kanunları da yeni kanunlar hazırlanıncaya kadar var olan vergi kanunları o bölge için uygulanmıştır. Zamanla değişen ekonomik sebepler ve başka sebepler göz önünde bulundurularak bu vergi defterlerinde ve kanunlarında değişikliklere gidilmiştir. Bu defterler merkezi idarenin arşivinde saklanmış olup, bir örneği de ait olduğu bölgenin idari-mali merkezinde saklanmıştır. Bunlardan başka toprak ve arazilerle ilgili tutulan tapu kayıtları da mevcuttur. Bu vergi sistemi yalnızca Selçuklularda değil, Bizans ve Sasanilerde de görülmüştür.[251]Ravendi'nin de belirttiğine göre bu gelenek yani halkın ve mallarının sayımlarının yapılıp, defter tutulması geleneği

[247] Osman Turan, Resmi Vesikalar, S. 6
[248] Turhan Atan, Türk Gümrük Tarihi, Cilt I, Ankara 1990, S. 121
[249] Turhan Atan, a.g.e. S. 122
[250] M. Fuad Köprülü, a.g.e. S. 404,409
[251] Turhan Atan, a.g.e. S. 107

"Büyük Hun Devleti" döneminde de mevcuttur. Hunlardan sonra yine aynı geleneğin Büyük Selçuklu Devletinde Sultan Melikşah döneminde yapılan birkaç uygulamada da görmek mümkündür.[252]

Selçuklular Devletinin tarım ve ticaretteki vergilendirme sistemi şu şekilde uygulanmıştır:

5.1.1. Gümrük Vergileri

Selçuklularda gümrük vergisi anlamında tamga, bac, meks, öşür ve gümrük gibi terimler kullanılmıştır.

Tamga, Türkler ve Moğollarda gümrük vergisi anlamına geliyorken, Büyük Selçuklu imparatorluğu döneminde daha çok iç ticaret ve sanayiden alınan vergiler anlamında kullanılmıştır. Büyük Selçuklularda gümrük vergisi olarak Bac terimi kullanılmıştır. Bac terimi, Anadolu Selçuklularında ve İlhanlılarda vergi anlamına geldiği gibi haraç, öşür, devlete bağlı hükümdarlardan ve beylerden alınan para, hediye ve gümrük vergisi anlamlarına da gelmektedir. Bac terimi, Selçuklulardan sonra gelen devletlerde ve Osmanlı'da da vergi anlamında kullanılmıştır.

Selçuklular ve İlhanlılar zamanında Halep, Şam, Rum, Diyarbakır, Mısır ve Irak şehirleri arasında bajgah adı verilen bir yerin olduğu, buraya gelen tacirlerden de bac adı altında gümrük vergisi alındığı belirtilmektedir. Başka kaynaklar ise bac'ın kara gümrüklerinden alınan bir vergi olduğu, bac-ı büzürq'ün de transit geçen ticaret mallarından alınan bir vergi olduğunu belirtmektedir.[253]

Selçuklular döneminde gümrük vergisi anlamında kullanılan terimlerden bir tanesi de Meks'dir. Meks, iç gümrük vergileri anlamındadır. Zaten Selçuklularda kara gümrükleri de iç gümrük niteliğindedir.[254]

Selçuklularda gümrük vergisi anlamında kullanılan bir diğer terim ise öşür'dür. Öşür ile ilgili Kirman Selçuklularında bir örnek mevcuttur. Buna göre Kirman Selçukluları döneminde Tiz Liman'ında tüccarlardan ve gemilerin ücretlerinden öşür adı altında vergiler alınmıştır. Bunun tüccarların Tiz limanına getirdikleri mallar üzerinden alınan vergi olduğu bildirilmektedir.[255]

[252] Muhammed B. Ali b. Süleyman en Ravendi, I. Cilt. Çev. Ahmet Ateş, Ankara 1957, S. 128
[253] Turhan Atan, a.g.e. S. 112-113
[254] Osman Turan, Resmi Vesikalar, S. 128
[255] Turhan Atan, a.g.e. s. 114

Gümrük kelimesinin Anadolu Selçuklu devletinde kullanıldığına dair en eski belgelerin, Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus tarafından Kıbrıs Kralı Huges'e gönderilen 1216 tarihli ferman ile 1220 de Alaaddin Keykubad tarafından Venediklilere verilen fermanın olduğu Osman Turan tarafından belirtilmektedir.[256]

Selçuklular döneminde ticaretin gelişmesi, bu ticaretin uygulama sahası olan gümrükler açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Selçuklular diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi gümrük vergisini eşyanın kıymeti üzerinden almış, bölgelere göre farklı vergi uygulamaları yapmış, ithal edilen eşya gibi ihraç edilen eşyaları da vergiye de tabi tutmuş, kıymetli madenlerin ithalinde vergi almamış, ihtiyaç duyulan maddelerden bazılarının ihracına izin vermemiş, gümrüklerde bu gümrük vergilerinden hariç bazı ek vergiler almıştır. Fakat diğer Türk-İslam devletlerinden farklı olarak Hz. Peygamber zamanında kullanılan, ithal olan ve ülke içinde bir yerden başka bir yere taşınan eşya üzerinden alınan iç gümrük vergileri Selçuklular tarafından yeniden uygulamaya konulmuştur. Bir diğer farklılık ise yabancı tüccarlardan alınan gümrük vergileri oranı ile ilgilidir.[257] Türk-İslam devletlerinde yabancı tüccarların getirdikleri mallar üzerinden alınan gümrük vergisi oranı yüzde on iken, Selçuklularda bu oran yüzde ikiye çekerek uluslararası ticareti de geliştirme gayesi gütmüşlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin Venedik ve Kıbrıs Krallığı ile yaptığı antlaşmalarda gümrük vergisini yüzde iki oranında belirledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum devletçe ticarete verilen önemi göstermektedir.[258]

Selçuklularda gümrük vergileri hem ithalattan hem de ihracattan alınmıştır. Diğer ülkelerle yapılan ticaret antlaşmalarında belli oranda gümrük vergisinin alınması buna örnek teşkil etmektedir. XIII. Yüzyılda ise Anadolu Selçuklu devletinin gelirlerinin önemli bir kısmını deniz yoluyla getirilen mallar üzerinden alınan gümrük vergileri oluşturmuştur.

Selçuklular döneminde gümrük vergileri eşyaların kıymetlerine göre tahsil edilmiştir. Yani değeri yüksek olan eşyalardan çok, değeri düşük olan eşyalardan ise az miktarda gümrük vergisi alınmıştır. Selçuklular, uluslararası ticareti geliştirme amacı güttüğünden gümrük vergisi oranını yüzde iki olarak belirlemiştir. Bazı antlaşmalarda ise bu gümrük oranına hiç yer verilmemiş, mutad adı verilen sadece eşyanın değeri üzerinden alınan yüzde ikilik veya yüzde üçlük gümrük vergisi oranının adı geçmektedir.[259]

[256] Osman Turan, a.g.e. s. 139-143
[257] Turhan Atan, a.g.e. s. 105-106
[258] M. Fuad Köprülü, a.g.e s. 404-409
[259] Turhan Atan, a.g.e. s. 116

Selçuklular, gümrük vergi oranını yüzde iki gibi bir oranda almış bulunsalar bile, devletin gelir kaynakları arasında gümrük vergileri önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin, Anadolu Selçukluları döneminde ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergilerinin bir günlük toplamı 1000 sultani (altın) iken daha önceki dönemlerde Sultan Melikşah zamanında bu gelirler 600 000 dinarı(altın) bulmuştur.[260]

5.1.2. İç Gümrük Vergileri

Ülkeye ithal edilen bir eşyanın giriş gümrük vergisinin alınmasından sonra, eğer bu eşya ülke içinde başka bir yere sevk edilirse, sevki olan yerde ayrıca bir gümrük vergisi daha alınmıştır. Bu alınan vergiye iç gümrük vergisi denilmiştir.

İç gümrük vergileri ilk çağ uygarlıkları dâhil olmak üzere Hunlar da, Göktürler de, Roma da, Bizansta, Mısırda ve Arabistanda da uygulanmıştır.[261] Bu sistem Anadolu Selçuklularında da kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur. W. Heyd'in aktardıklarına göre, 1201 yılında Cenevizli tüccarlar Ceyhan'dan sonra Göksun'a giden yolu izliyor ve oradan Sivas'a ulaşıyorlardı. Göksun ile Sivas arasında ise üç durak yerinin ve iki kervansarayın olduğunu belirtmiştir. Nitekim Cenevizli tüccarların Ceyhan'dan geçerken bir iç gümrük vergisi ödedikleri anlaşılmaktadır.[262] Anadolu Selçuklularında alınan iç gümrük vergileri olarak şunları sayabiliriz:

Geçit vergisi; iç gümrük vergi sisteminin içinde gümrük vergisinden ayrı olarak alınan ek bir vergi niteliğindedir. Selçukluların geçit vergisini aldıklarına dair bir örnek verecek olursak, Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın boğazdan geçen gemilerden aldığı vergileri gösterebiliriz. Aynı zamanda Süleyman Şah, Anadolu sahilinde bir gümrük dairesi kurdurarak boğazdan geçen gemilerden geçit vergisi almayı sürdürmüştür.[263] Selçukluların geçit vergisi aldıklarına dair bir diğer örnek ise; 1201 de Ayaş'tan Göksun, Sivas ve Erzurum'a giden Cenevizli tüccarlardan belli bir oranda alınan geçit vergisidir.[264] Önemli bir konumda bulunan Selçukluların geçit vergilerinden önemli bir gelir elde ettikleri aşikârdır.

Koruma vergisi ise alınan bir diğer iç gümrük vergisidir. Selçuklular döneminde işlek olan kervan yollarının ve kervanların güvenliklerinin sağlanması önemli bir sorun teşkil

[260] Osman Turan, a.g.e. s. 275
[261] Ravendi, a.g.e. s. 128
[262] Turhan Atan, a.g.e. s. 108
[263] Turhan Atan, a.g.e. s. 118
[264] Turhan Atan, a.g.e. s. 119

etmiştir.[265] Bu ticaret kervanlarının güvenliğini ve rahatını sağlamak amacıyla Selçuklular iktisadi olduğu kadar içtimai ve medeni bir yapıya sahip teşkilat kurmuşlardır. Kervan kafilelerinin başına kervansalar (idareci), rahdar veya tutguul adıyla kumandanlar ve bunların idaresinde bir muhafız alayı vererek kervanların güvenliğini sağlamışlardır.[266] Zira kervan yolları eşkıyaların ve hırsızların yağmalarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Selçuklular için uluslararası ticaret ayrı bir önem arz etmiştir. İşte bu ticareti sağlayan en önemli kervan yolları Anadolu'dan geçiyordu. Kervanların yol boyunca güvenliklerinin sağlanması karşılığında devlet tarafından kendilerinden koruma vergisi alınmıştır.[267] Selçuklu gümrük vergisi sisteminde iç gümrüklerden hariç olarak alınan ek vergilerden biri de liman vergisidir. Liman vergisi, ülkeye deniz yolu ile gelen eşyadan alınan vergiye denilmektedir. Bu verginin uygulamalarına Tuna Bulgarlarında, Kirman Selçuklularında ve Moğollarda da rastlanmaktadır.[268]

Uluslararası ticaretin gelişmesi Anadolu'da pazarların kurulmasına sebep olmuştur. Bu pazarlarda devletin vergilere dair emir ve yasaklarını uygulamıştır. Kurulan bu pazarlardan en meşhuru YabanluBazarı'dır. Şehirlerin uzağında kuruldukları için bu adı almışlardır. Bu büyük pazarlarda dünyanın dört bir yanından gelen tacirler ticaret yapmışlar, bu hizmetlerine karşılık da devlete Pazar vergisi ödemişlerdir. Devlet de bu pazarların güvenliği için koruma tedbirleri almıştır.[269]

5.1.3. Uluslararası Antlaşmalarda Gümrük Vergileri

Anadolu Selçuklu devleti tarafından Hristiyan devletlere ilk olarak imtiyazlar XIII. Yüzyılda verilmeye başlanmıştır. Bu imtiyazlar diğer Müslüman devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da fıkıh'a göre düzenlenmiştir. Hükümdarlar tarafından yapılan bu antlaşmalar, tek taraflı olup saltanatları süresince geçerli olduğundan gelen hükümdarlar tarafından yenilenmeleri gerekmekteydi.[270]

Selçuklu fetihleri Anadolu'yu yeniden dünya ticaretine açmış, ülke iktisadi ve kültürel bakımdan gelişmiştir.[271] Haçlı seferleri bu ticaretin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca Selçuklu Devleti'nin ticaret yollarının güvenliğini sağlaması, buna önem vermesi

[265] Turhan Atan, a.g.e. s. 117
[266] Osman Turan, a.g.e. s. 256
[267] Turhan Atan, a.g.e. s. 118
[268] Turhan Atan, a.g.e. s. 120
[269] Osman Turan, a.g.e. s. 364
[270] Melek Delilbaşı, Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış, Belleten, cilt VI, sayı 185-188, Ankara 1984 s. 95
[271] Ahmed Tabakoğlu, a.g.e. s. 143

yabancı tacirlerin Anadolu'yu seçmelerinde büyük etken olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti Antalya(1207) ve Sinop(1214)'un fethinden sonra denizaşırı ülkelerle ticaretini geliştirmeye çalışmış ve bu yüzden Hristiyanlara bazı imtiyazlar vermiştir. Bu imtiyazların verilmesindeki en büyük sebep ise uluslararası ticareti geliştirmek ve siyasal dostluklar kazanmaktır. Selçukluların ilk imtiyazları Venediklilere ve Kıbrıs Krallığına verdikleri bilinmektedir.[272]

Kıbrıs adası, XIII. Yüzyılda Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir konuma sahipti. Antalya'nın fethinden sonra Selçuklu devleti, Kıbrıs Krallığı ile ticaret yapmak istemiş, Kıbrıslılarda gıda maddelerini Anadolu sahillerinden karşılamak istediklerinden buna olumlu karşılık vermişlerdir. Zira Selçuklu sultanları, batılı tüccar ülkelerle mal değişimi yapmak için Kıbrıs'ın önemli bir konumda olduğunu bilmektedir. Bu sebeple Anadolu Selçuklu Sultanları ile Kıbrıs Krallığı arasında ticari ilişkiler başlamıştır.[273] Bunun en eski örneğinin, I. İzzeddin Keykavus'un Kıbrıs Kralına gönderdiği mektup olduğu bilinmektedir. Bu mektupla, yabancı tüccarlara bir takım imtiyazlar tanınmıştır. Karşılılık ilkesine (mütekabiliyet) göre verilen bu imtiyazlar şu şekildedir: Kıbrıslı tüccarlar, Selçuklu ülkesinde serbestçe dolaşabilecek ve yüzde iki oranında bir gümrük vergisi ödeyeceklerdir. Tüccarların güvenlikleri sağlanacak, herhangi bir kazaya uğramalarında ise kralın tebaaları oldukları kanıtlandıktan sonra geri gönderilecekleridir. Eğer ölürlerse de yine krallığın tebaası oldukları kanıtlandığı takdirde eşyaları Kıbrıs krallığına teslim edilecekti.[274] Bu antlaşma metinleri Antalya'nın Bizans döneminde sahip olduğu filonun, artık Selçuklu filosuna dönüştüğünü göstermektedir.[275]

Venedik ile olan ticari ilişkiler ise Alaaddin Keykubad'ın tahta çıkışından kısa bir müddet sonra başlamıştır. Alaaddin Keykubad, 8 mart 1220 de Venedik ile yaptığı bu antlaşma ile Venedikli tüccarlara ticaret serbestliği tanımış, tüccarlara malları için güvence vermiş, herhangi bir tehlike durumunda ise sığınma hakkı gibi imtiyazlar tanınmıştır. Ayrıca gümrük vergisi yüzde iki olarak belirlenmiş, değerli madenler gümrük vergisi dışında tutulmuş, serbestçe ithaline izin verilmiştir. Venediklilere özel olarak, Selçuklu topraklarında mahkeme kurma hakkı da tanınmıştır.[276] Keykubad döneminde Venediklilerle yapılan bu antlaşma, GıyaseddinKeyhüsrev ve İzzeddin Keykavus

[272] Melek Delilbaşı, a.g.m. s. 97
[273] Turhan Atan, a.g.e. s. 109
[274] Melek Delilbaşı, a.g.m. s. 96
[275] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 145
[276] Melek Delilbaşı, a.g.m. s. 97

dönemlerinde yapılan antlaşmaların devamı niteliğindedir. Bu antlaşma ile Türk tacirlerde Venedik'e bağlı tüm ülkelerde aynı ayrıcalıklara sahip olmuşlardır.[277]

Selçuklu Devleti'nin Kıbrıs Krallığı ve Venediklilerden başka bir devlete imtiyaz vermedikleri eldeki kaynaklardan anlaşılmaktadır.

5.1.4. Moğollar Döneminde Vergiler

Moğolların Anadolu'yu istilası, daha sonra da yönetimi ele geçirmeleri hem toprağın kullanılmasında hem de vergilendirme de önemli değişikliklere yol açmıştır.[278] Bu değişiklikler Kösedağ yenilgisinden itibaren Selçuklu ekonomisine büyük ölçüde zarar vermiştir.[279] Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyen Moğollar, Sivas, Kayseri, Erzurum gibi birçok şehri yağmalamışlardır. Moğol istilasından kaçan halk, batı da bulunan Bizans sınırına yığılmışlardır. Birde buna ovalarda yaşayan Türkmenlerin hareketleri eklenince devlet büyük ölçüde bir zaafa uğramıştır. Bütün bu karışıklıklar içerisinde Selçuklular, Moğollar ile bir antlaşma imzalamıştır.[280] Moğollarla Selçuklular arasında yapılan bu antlaşmaya göre Selçuklular Moğollara yılda 360.000 dirhem para, 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 deve vergi vermeyi kabul etmişlerdir. Esasen Selçukluların Moğollara ödedikleri vergi bu belirtilen miktarların üzerinde olmuştur. Zira Moğollar, iki yıl geçmeden antlaşmanın yenilenmesini istemişlerdir. Selçuklular ise Moğolların bu isteklerine karşılık ödedikleri vergiyi her defasında arttırmışlardır.[281] Bu vergilerden ayrı olarak Moğol elçilerinin tüm geliş gidişlerinin Selçuklular tarafından karşılanması da devlete ağır bir yük getirmiştir.

Moğolların ilk sivil mali idarecisi olarak bilinen Angun, Anadolu da vergilerin toplanmasından sorumlu olan askerler yerine sivil vergi memurlarını bölgeye göndermiştir. Bunlar halktan, Moğol askerlerinin ve Noyanlarının masrafları ile Kaan'a giderek haracıtoplamışlardır.[282] Anadolu'da Moğollara ödenen vergiler konusunda fazla bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte Aksarayi, Moğollar döneminde alınan vergilerin dörde ayrıldığını belirtmektedir. Bu vergilerden birinin adı bilinmemekle birlikte diğer üçünün adını na'ibaha (süvari), mal-ı am (menzil), mal-ı büzüng (büyük) olarak aktarmıştır. Bu

[277]Ahmed Tabakoğlu, a.g.e. s. 146
[278]ClaudeCahen, a.g.e. s. 309
[279] Mehmet Ersan, Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı, Ankara 2010, s. 131
[280] İlhan Erdem, İlk dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258), Ankara Dil Tarih Coğrafya Fak. S. 5
[281] Mehmet Ersan, a.g.e. s. 131,132
[282] İlhan Erdem, a.g.m. s.7

isimlerden yola çıkılırsa vergilerin nasıl tahsis edileceği hususunda da Aksarayi tarafından önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca gayrimüslim çiftçilerden alınan cizye (baş vergisi) vergisinin Moğollar döneminde de alınmaya devam ettiğini belirtmektedir. Hatta Moğolların zor kullanarak halktan vergi topladığını da belirtmektedir.[283]

Moğollar, XIII. Yüzyılın sonlarında Anadolu'ya mali bakımdan yaptıkları sömürüyü iyice arttırmışlardır. Bunu İlhanlıların Anadolu'dan aldıkları vergilerdeki artıştan çıkartmak mümkündür.[284]

1256 yılında Baycu'nun emri ile Hülagu ordusu için hazırlanan erzakların ve Suriye, Mısır seferlerinin masraflarının Selçuklular tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Selçuklular, İlhanlılardan faizle borç para almışlardır. Bu Selçukluların İlhanlılara ödemek zorunda oldukları yıllık vergi miktarının daha da artmasına sebep olmuştur. İlhanlılar yalnızca Selçuklular için değil hâkimiyetleri altındaki tüm topraklarda aynı politikayı takip etmişlerdir.[285]

Moğollar, Selçuklulara ağır vergiler uygularken gümrük vergilerini bunlara nazaran düşük miktarda tutmuşlardır. Bunun sebebi olarak, iktisadi açıdan gelişmiş olan Anadolu için vergilerin ağır gelmediğini veya Selçukluların ticaretin gelişimini engellememek amacıyla böyle bir uygulamaya gittiğini söylemek mümkündür. Vergi miktarı olarak, Ayaş'tan Tebriz'e kadar bir hayvan yükü maldan 153 dirhem alınırken, eşkıyadan, hırsızlardan korunmak için de muhafızlar tarafından 50 dirhem vergi alınırdı. Kısacası; 203 dirheme Tebriz'e ulaşılabiliyordu.[286]

Sonuç olarak 1243-1258 yılları arasında yaşanan siyasi ve sosyal alandaki olumsuz gelişmeler, devletin ekonomisinde ve mali düzeninde bozulmalara yol açmıştır. Selçuklu ülkesi büyük bir tahribat yaşamış olsa da Moğollar İran'dan, Irak'tan, Gürcistan'dan topladığı vergiler kadar Anadolu'dan toplayamamıştır. Bundaki en büyük etken ise Anadolu'da hala gücünü korumakta olan sultanlık devletin ve dirayetli devlet adamlarının varlıklarını korumalarıdır. Böylelikle Anadolu, Moğol istilası altındaki diğer topraklara göre daha az yağmalanmıştır. Ancak 1277 den sonra Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar tarafından tamamen işgal edilmiş, bütün gelir kaynaklarına el konularak devlet ekonomik açıdan bitirilmiştir. Moğol işgalinin yarattığı bu olumsuz durum, ticaretin aksamasına yol açmıştır.

[283]ClaudeCahen, a.g.e. s. 309
[284] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 189
[285] Abdulkadir Yuvali, İlhanlılar Tarihi, Kayseri 1994, s. 155,156
[286] Zeki VelidiTagan, Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti, s. 16

5.2. Para

Para, eskiden beri toplumlarda alışveriş ve belli bir mala değer biçme düşüncesi ile kullanılmıştır. İlk olarak paralar, metal, taş, mercan gibi maddelerden yapılıyorken Anadolu'da, Hindistan'da, Çin'de ortaya çıkan paralar farklı aşamalar geçirerek günümüze kadar gelmişlerdir. İlk olarak paraya, Akdeniz havzasında eksi Yunan uygarlığında rastlanmaktadır. M.Ö. VII. Yüzyılda Lidyalılar tarafından kullanılan paralar ise altın ve gümüş gibi maddelerin karıştırılmasından yapılmıştır. Lidya kıralı Krezüs (Kroisos), bu paralardaki altın ve gümüşü ayırarak kendi adına ilk parayı kestirmiştir.

İslamiyet ten önce de Arabistan'da İran'ın Bağliye, Sevdayı Vafiye, Tarebiye, Utk ile Bizans'ın Herakliye (Kayseri), Himyeriye ve Mağribiye adlı paraları kullanmıştır.[287]

XII. yüzyılda dünya devletlerinin içerisinde bulundukları siyasi ve ekonomik durum para hareketlerine de yön vermiştir. Bu dönemde Arap ve Bizans paralarının ticarette esas olduğu görülmektedir. Ancak XIII. Yüzyıla gelindiğinde Bizans ve Mısır(Müslüman) paraları gerilemiştir. Bu paraların dünya ticaretinden çekilmesi üzerine, Venedik dukası ve Ceneviz florini dünya pazarlarında değiş-tokuş vasıtası olma ayrıcalığını elde etmiştir.[288]

İslamiyet'in kabulünden sonra para basılmamış, eski paralar kullanılmaya devam edilmiştir. Türk-Müslüman devletlerinde para başka bir ifadeyle sikke kestirmek, hükümdarlığın en önemli simgelerinden birini teşkil etmektedir. Bu sebeple devletin başına geçen hükümdarlar kendi güç ve kuvvetini simgeleyen sikkeleri kendi adlarına bastırmışlardır. Her hükümdarın sikkelerinde kullandıkları simgeler ve unvanlar farklı olmuştur. Ayrıca hükümdarlar halifeyle birlikte müşterek bastırdıkları sikkelerde unvanlarıyla birlikte halifelerin isimlerine de yer vermişlerdir. Bu sikkelerde yer alan, Abbasi halifesi en-Nasır, Eyyubilerden Selahattin Yusuf, El-Aziz Muhammed ile Ebu Cafer el-Mustansır gibi halifelerdir.[289]

Anadolu Selçukluları, Anadolu'yu kendilerine yurt yapmanın mücadelesini verirken, kendilerine ait bir paraları olmadığından Büyük Selçuklu, Abbasi ve Bizanslılara ait paraları kullanmışlardır.[290] Selçukluların Bizans, Abbasi ve Büyük Selçuklulara ait paraları kullandıkları kanısına ise gerek devletin kurucusu olan Süleyman Şah'ın gerekse ondan

[287]Gündegül Parlar, Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler, Ankara 2001, s. 12
[288] Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, c. I, İstanbul 1995, s. 29
[289]Gündegül Parlar, a.g.e. s. 12
[290] Ahmet Altıntaş, Selçuklu Türkiye'sinde Para, Türkler c. VII., Ankara 2002, s. 386

sonra hükümdar olan I. Kılıç Arslan (1092-1107) ve Melik Şah'ın (1110-1116) kendi adlarına paralarının bulunmamasından anlamaktayız.[291]

Anadolu Selçuklularında ilk defa parasına rastlanılan hükümdar I. Mesut (1116-1155) olmuştur.[292] I. Mesut'un sikkeleri Bizans ile müşterek kesilmiş olup, bu sikkelerin bir yüzünde Bizans kralının, diğer yüzünde ise Selçuklu sultanının unvanları yer almıştır. Bu dönemde Anadolu Selçuklularının Büyük Selçuklu Devletine tabiiyetleri devam ettiğinden, Anadolu Selçuklu sultanları "Sultanü'l-Muazzam" (Büyük Sultan) unvanını kullanırken, Büyük Selçuklu Sultanları ise "Sultanü'l- Azam" (En büyük Sultan) unvanlarını kullanmışlardır.[293] Bu paraların diğer sikkelerden farkı ise Abbasi paralarına benzemesidir. Selçuklularda ilk olarak görülen bu sikkelerin üzerinde basıldıkları yıla dair tarih ve darp yerleri belirtilmemiş bakır paralardır.[294] Bu paraların bakırdan yapılmış olması piyasanın henüz böyle bir uygulamayı kabul etmeme olasılığından dolayı riskli olmasından kaynaklanmaktadır.[295] Bu bakır sikkelere mangır adı verilmektedir.[296]

Selçuklu sultanları tarafından bastırılan paralar, hâkimiyet alameti olduğu gibi kendi dönemlerinin ekonomik yapısı hakkında da bilgi vermektedir.[297] Zira Selçuklularda ilk gümüş para (dirhem) ile ilk altın para (dinar) II. Kılıç Arslan tarafından bastırılmış olup, bu durum devletin gittikçe geliştiğinin ve güven verdiğinin en açık göstergesi olmuştur.[298] II. Kılıç Arslan dönemine kadar Anadolu'da kullanılan Bizans ve İslam ülkelerinin sikkeleri yerini yüksek ayarlarından dolayı Selçuklu dinar ve dirhemlerine bırakmıştır.[299]

Selçuklularda gümüş paradan altın paraya geçilmesi, paraya olan talebin genişlediğini göstermektedir. Devlet gümüş para basımı için gerekli gümüşü Anadolu'dan temin etmiş, gümüş madenlerini işletmeye açmıştır. Dinarın basılması ise ticaret hacminin daha da genişlediğini göstermektedir. Ancak ülkede yeterli miktarda altın çıkarılmadığı için darphanelerin ihtiyaç duyduğu altın madeni ticaret yolları ile bağlı beylik veya devletlerin vergilerinden temin edilmiştir. Bu sebeple devlet altın ithalatını kolaylaştırıcı tedbirler almış, ihracını ise yasaklamıştır. Bu dönemde İslam devletleri ile Bizans'ta altın sıkıntısı

[291] Yapı ve Kredi bankası A.Ş., Selçukluların Nadir Paralarından Bazıları ve Cimri'nin Sikkeleri, İstanbul 1972, s. 7
[292] Şevki Nezihi Aykut, Türkiye Selçuklu Sikkeleri, İstanbul 2000, s. 99
[293]Gündegül Parlar, a.g.e. s. 13
[294] Şevki Nezihi Aykut, a.g.e. s. 101
[295] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 172
[296] Şevki Nezihi Aykut, a.g.e. s. 131
[297]ClaudeCahen, a.g.e. s. 172
[298] Osman Turan, a.g.e. s.235,236
[299]Gündegül Parlar, a.g.e. s. 14

yaşanmıştır. Yalnız İtalya, ticari faaliyetleri dolayısı ile altını temin edip, para basmışlardır.[300]

Türkiye Selçuklularında 14 krat (2.95 veya 2.97 gr) ağırlığındaki altın sikkeye dinar, para sistemlerinin ana ölçüsü olan bakır sikkelere ise dirhem adı verilmiştir. Söz konusu olan bu ağırlıklar, farklı ülkeler ve farklı dönemlerde ufak tefek değişikliklere uğramıştır. Altın sikkelerin kesilmesi devletin ekonomik gücü ile alakalı olduğu için her devlet istediği zaman bu altın sikkelerden kestirememiştir. Dirhem ise Selçuklu diline Farsçadan geçmiş olup hem devletin maliye işlerinde hem de halkın günlük piyasa işlemlerinde esas alınan bir ölçüdür.[301] Bir de dirhemin daha ufağı olarak kestirilen "nısfiye" adındaki paralara rastlanmaktadır. Bu paraların ağırlıkları 0,47 ile 0,42 arasında değişmektedir.[302] Selçuklu dinarlarında bulunan altın fazla, dirhemlerinde bulunan gümüş ise saftır. Selçukluların en parlak dönemlerini yaşadığı Alaaddin Keykubad'ın bastırdığı sikke-i Alai ve Sikke-i Keykubadi uzun süre dünya pazarlarında kullanılmıştır.[303]

Anadolu, Selçuklular döneminde doğu ile batı arasında ticaret merkezi olmuş, İpek yolu, Azerbaycan, Erzurum üzerinden, Mesopotamya'ya, Diyarbakır, Malatya üzerinden, Halep Elbistan yönünde ticari faaliyetler artmıştır. Kayseri'de bulunan Yabanlu Pazarına diğer ülkelerden ve ülke içinden birçok mal getirilmiş ve pazarlanmıştır. Alaaddin Keykubad döneminde halkın refah seviyesi oldukça yükselmiştir. Bu refah seviyesindeki artış para dolaşımını da arttırmış, darphanelerin sayısı çoğalmıştır. Selçuklular döneminde 45 yerde para darp edilmiştir. Selçuklu hükümdarları Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Ermenek, Develi, Tokat, Erzincan, Malatya, Dinar, Sandıklı, Beyşehir, Bayburt, Hasangazi, Altınhisar, Velveren, Yabanlu ve Gümüşhacıköy gibi merkezlerde para darp ettirmişlerdir. Ayrıca şehzade sancağı olarak darp yapılan merkezlerde bulunmaktadır.[304]

Anadolu Selçukluları ticareti canlı tutmak için çaba sarf ederlerken, bununla uyumlu bir para politikası da takip etmişlerdir. Latinlerle yapmış oldukları ticaret antlaşmalarında altın, gümüş, mücevher ithalinden gümrük vergisi alınmamış, ülkedeki para talebini arttıracak maden girişi desteklenmiş, değeri yüksek madenlerin ve paranın dışarı çıkışı yasaklanmıştır. Bu para politikası Selçuklulardan sonra gelen beylikler döneminde ve

[300] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 173
[301] Ahmet Altıntaş, a.g.e. s. 386,387
[302] Mustafa Akdağ, a.g.m. s. 515
[303] Osman Turan, a.g.a. s. 399
[304]Gündegül Parlar, a.g.e. s. 23

Osmanlılar döneminde de devam ettirilmiştir.[305] Selçuklular dirhem adlı gümüş paranın ayarını sabit tutmuşlardır. Çünkü bu devlet hesapları ve ticari ilişkiler açısından önem arz etmiştir. Para ayarlarının yüksek olması, Selçuklu paralarının dünya ticaretinde geçerliliğini ve önemini bir kat daha arttırmıştır.[306] Bu sebeple Selçuklu sikkeleri doğu ve batı ülkelerinde aranılan paralar olmuştur. Bu paraların dışarı çıkarılması yasakken, Selçuklu Sultanlarına ait bu sikkeler dışarı çıkarılmış, yabancı ülkelerin altınları böylece piyasaya hâkim olmuştur.[307] Avrupalıların Haçlı seferleriyle ele geçirdikleri ekonomik üstünlük yeniden para darbına başlamalarına sebep olmuştur. Floransa'da 1252 de zambaklı "florina", Cenaua'da 1284'te kuşlu "genouino" ve Venedik'te de "dukato" adıyla anılan paralar bastırılmıştır. Müslüman ülkelerle ticaret yapan bu ülkelerin paraları tüm doğu piyasalarında tanınmıştır. Bu altın paralar Selçuklu ülkesinde dahi kullanılmıştır.

Selçuklulardaki siyasi birliğin parçalanması, ticareti olduğu gibi para piyasalarını da olumsuz etkilemiştir.[308] Moğol istilasından sonra Selçuklu dinarları piyasadan kaldırılmış, Beylikler döneminde İlhanlı, Mısır ve Floransa(florin) altınları dinarların yerini almıştır.

Anadolu topraklarının İlhanlı hâkimiyetine geçmesi, Selçuklu paralarının İlhanlı paralarına göre ayarlanmasına yol açmıştır. Zira İlhanlı paraları kâğıttan idi. Asya'da kâğıt para uygulamasının eskilere dayandığı, Çin'in ise bu uygulamanın öncüsü olduğu bilinmektedir. Uygurlarda kumaş parçaları üzerine mühür basarak kâğıt para gibi kullanmışlardır. Kamdu adı verilen bu para eskidiği zaman yeniden mühür ile damgalanmış veya yerine yenisi yapılmıştır. Moğol hâkimiyeti altında iken de Çin ile olan alışverişlerde ne dinar ne dirhem kullanılmıştır. 25 tanesi 1 dinara eşit olan bu damgalı kâğıt paralar kullanılmıştır. Çin'in bu kâğıt parasına kav adı verilmiştir. Zira İslam ülkelerinde böyle bir uygulama görülmemiştir.[309]

1302 yılından sonra Selçuklu sultanlarının adını taşıyan sikkeler piyasadan kaldırılmıştır. Bundan sonra Anadolu'nun gereksinim duyduğu paralar Moğollarca basılmaya başlanmıştır. Bir zamanlar Anadolu darphanelerinde Selçuklu sultanları adına basılan sikkeler artık İlhanlı sikkeleri olarak basılmıştır.[310]

[305] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 173
[306] Mehmet Altay Köymen, Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası, Belleten, 1987, s. 198, s. 618
[307] Osman Turan, Tarihin Akışı İçinde Din ve Medeniyet, s. 69,70
[308] Ahmet Altınbaş, a.g.e. s. 387
[309] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 174
[310] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 175

5.2.1. Para'da Yeni Uygulamalar

Paranın ödenmesinde bir yerden başka bir yere gönderilmesinde, borç olarak verilmesinde uygulanan havale, çek, senet, faiz ve kar payı gibi metotlar kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları, ticari hayatlarında havale senetleri ve çekler kullanmışlar, borç para alışverişlerinde ise niba adı verilen bir tür faiz sistemini uygulamışlardır.

Selçuklular döneminde iktisadi yapının gelişmesine paralel olarak ticaretin uluslararası bir genişlik ve canlılık kazanması, ticaret usullerinde de bazı yeniliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Selçuklularda bankacılık, çek, havale senetlerinin ortaya çıkması doğal olarak ticaret hacminin artmasıyla, para iktisadıyla ve sermaye birikimlerinin artmış olmasıyla ilgilidir. Para iktisadının bu kadar ilerlemiş olması para ticaretinin de sağlam zeminlere oturtulmasını gerekli kılmıştır. Ticari ilişkilerde kullanılan çek, suftace (havale kâğıtları), havale senetleri vasıtasıyla sermaye ve servetler yüzde on kar karşılığı bir ülkeden diğerine nakledilmiştir. Böylece devletlerin mallarına yollardan gelebilecek tehlikenin de önüne geçilmiştir.[311] Paranın naklinde kullanılan sufta, Farsça bir kelime olup, poliçe veya kredi mektubu anlamına gelmektedir. Sufta, paranın şehirlerarasında naklinden doğan pürüzleri ortadan kaldırmıştır. Arapça sakk olarak kullanılan Farsça çek kelimesi ise, bugün batı dillerinde de aynı şekilde varlığını sürdürmektedir. İslam dünyasında ise Hz. Ömer zamanında kullanıldığı bilinmektedir.

Bu dönemde bankaların mevduat toplantıları ve devlete kredi verdikleri kayıtlarda yer almaktadır. Buradan o dönemdeki bankaların günümüz bankaları gibi çalıştığını ve bankaların iki önemli görevini yaptıkları anlaşılmaktadır. Devlet kredi kaynakları olan bu bankaları himaye etmiş, bankaların gelişmesi ve büyümesi için önlemler almıştır. Bu dönemde bankalardan başka kredi kaynaklarından biri de esnaf ve tüccarların bu tür para ihtiyaçlarını karşılayan sarraflar mevcuttur. Sarrafların Babillilerden itibaren varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Sarraflar mevduat kabul etmiş, bunların karşılığında senet vermişler, tüccarlar ise alışverişlerini aldıkları çek ile yapmışlardır. Ayrıca sarrafların takas ta yaptıkları bilinmektedir.[312] Anadolu Selçuklularında birkaç sarrafın Türk olmuş olması bu ticaretin Türkler tarafından da yapıldığını göstermektedir. Fakat daha çok Yahudi sarrafların bu kredi işleriyle meşgul oldukları bilinmektedir. Bir kuyumcunun Sivas'a gelen İlhanlı maliyecisine 15.000 dinar havale yaptığı kayıtlarda yer almaktadır. Çek ve

[311] Osman Turan, a.g.e. s. 377
[312] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 178-179

senedin bu şekilde yaygın olarak kullanılması kağıt paranın kullanılmasına zemin hazırlamıştır.[313]

5.2.2. Faiz

Hıristiyanlık ve İslamiyet, para ticaretinin esası olan faizi(riba) haram kılmıştır. Ancak para iktisadının gelişmesi de para ticaretinin meşruluk kazanmasına sebep olmuştur. İktisadi yapıda meydana gelen gelişmeler faizi farklı yollarla uygulamanın yollarını aratmış, bu amaçla bir takım şerri uygulamalar ortaya çıkmıştır.[314] Ancak faiz ne şekilde olursa olsun günah sayılmış hatta nakit paraların sevk edilmesi sırasında kullanılan havale mektupları (süftace) ile sağlanan gelirde haram sayılmıştır.

Genellikle zengin olan tüccarlar, ellerindeki sermayeyi emlakçi, imalathane gibi yerlere yatırarak gelir sağlamışlardır. Zengin tüccarlar bu sermaye birikimleri ile ticaret şirketlerine ortak olabilmişlerdir.[315]

5.2.3. Ticaret Şirketleri

Ticaretin gelişmesi ticari faaliyetlerin daha güvenli ve daha düzenli yapılması zaruriyetini doğurmuştur. Çeşitli tehlikeler ve korsanlık faaliyetlerine karşı tüccarların can ve mal güvenliklerini sağlamak ise her şeyin başında gelmektedir. Bu sebeple tüccarlar şahıs olarak karşı koymak yerine bir araya gelerek kardeşlik cemiyeti adını verdikleri, temeli ticari birliğe dayalı birlikler kurmuşlardır.[316] Bu kurulan birliklere gerek Avrupa'da, gerek Ortadoğu da gerekse Anadolu da rastlamak mümkündür. Bunlara Avrupa da kurulan Gild ve Harsa birliklerini örnek gösterebiliriz. Bu birlikler ticari olduğu kadar dini birlikler olarakta dikkat çekicidir. Hıristiyanlığın etkisi altında hareket ediyor ve tüm dini tören ve merasimlere katılıyorlardı.[317] Bu birlikler Avrupa'nın ticaret ve ekonomisinin gelişmesinde ve organize olmasında oldukça büyük rol oynamıştır.

Anadolu'ya bakıldığında ise XII. Yüzyılda kurulan Loncalar dikkat çekmektedir. Loncalar ilk olarak dini birlikler olarak ortaya çıkmış daha sonra gerek ticaret gerekse sanat

[313] Osman Turan, a.q.e. s. 377-378
[314] Osman Turan, Selçuklu Türkiyesinde Faizle Para İknazına Dair Vesika, Belleten, 1952, c. XVI. S. 251,253
[315] Osman Turan, Türk İslam Medeniyeti, s. 381, M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmp'nun Kuruluşu, s. 93
[316] E. Zeytinoğlu, İktisat Tarihi, İst. 1971, s. 78, Tevfik Güren, İktisat Tarihi, İst. 1988, s. 64, G. Lafrance, HistoireduCommace, Paris, s. 64
[317] E. Zeytinoğlu, a.g.e. s. 79

alanlarında kendilerini geliştirerek ekonomik ve sosyal hayatı düzene sokmuşlar, tüccarlar arasında rekabeti ortadan kaldırarak dayanışmayı sağlamışlardır.[318]

Ortaçağda sermaye ve emeğin birleştirilmesiyle ekonomik faaliyetleri daha geniş coğrafyalara yayan, ticari faaliyetlerin yapılmasını sağlayan bu şirketler daha çok ortaklık şeklinde görülmektedir. İslam dünyasında iki tür ortaklığın olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi "Mufavade Şirketleri" adını almaktadır ki bu şirketlerde sermaye koyucu birçok kişi olup, işletmesi bir veya birkaç kişiye bırakılırdı. Elde edilen kar veya zarar hep birlikte paylaşılmıştır. İkinci tür ortaklık ise deniz ortaklığı adı da verilen yarıyarıya paylaşma olup, bu uygulamada ise tüccar sermayesinin bir bölümünü, genelde üçte birini sağlamaktadır.[319]

Selçuklular döneminde de bu tür ortaklıklara rastlanılmaktadır. Selçuklularda çok ortaklı birçok şirket kurularak, bu şirket ortaklıklarına kar veya faiz ödemişlerdir.[320] Daha sonra Moğollara tabi olan Selçuklular, ağırlaşan vergilerini ve Moğol askerlerinin masraflarını karşılamak için İlhanlı hazinesiyle bir olup müşterek şirketlerden büyük miktarlarda borç para almışlardır. Zira Moğollar bu paralarını tahsil etmek amacıyla Selçuklulara büyük baskı yapmışlardır. Anadolu'ya gelen Cüveyni (1277), Kadim Selçuklu hanedanının haysiyetini korumak amacıyla Erzincan şehrini İlhanlı hükümdarı adına satın aldığını ve böylece borçlarını hafiflettiğini ileri sürmektedir. Fakat İbn Haldun, devletin ticarete teşebbüsünü zararlı bulmaktadır. Çünkü bunun serbest teşebbüsü ve genel menfaati zarara uğratacağı düşüncesindedir.[321] Zira Moğol hâkimiyeti döneminde de Moğol hanları, hatunları ve noyanları bu şirketlere ortak olmuşlar ve bunlardan kâr ve faiz almışlardır.[322]

Şirket adı verilen bu ortaklıklar Selçuklu devletinin ticaret hacminin artmasında önemli rol oynamıştır. Bu şirketler sermaye sahiplerinin sermayelerini değerlendirmesi ve ticaretin daha büyük boyutlarda gerçekleşmesinde büyük önem arz etmektedir.

5.3. Ticaret ve Hukuk

Selçuklu hukuk sistemi, kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin uyguladıkları hukuk sisteminin bir devamı şeklindedir. Hukuk, şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Selçuklu sultanları hukuka büyük önem vermişler, bütün işlemlerin hukuk

[318] Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTKY, Ank. 1989, s. 80,81
[319] H. Haaton, Avrupa İktisat Tarihi I., çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş, Ank 1985, s. 162
[320] Mehmet Altay Köymen, Türkiye Sel. Dev. Eko. Hayat, Türk Dünyası Tarih Dergisi, s. 65, Mayıs 1992, s. 25
[321] Osman Turan, a.g.e. s. 384, İbn Haldun, Mukaddime çev. Z. Kadiri Ugan, İst. 1991, c. II, s. 355,357
[322] M. Altay Köymen, a.g.m. s. 25

çerçevesinde yapılmasına özen göstermişlerdir. Selçuklular, diğer alanlarda uyguladığı hukuk sisteminin aynısını ticaret alanında da uygulamıştır.[323]

Buna bir örnek gösterecek olursak, Selçuklular Anadolu'da ticaret yapan Venedikliler ile Latinler arasında herhangi bir anlaşmazlık olması durumunda, bu anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için Venedikliler tarafından kurulacak hususi bir mahkemeye verilmesi öngörülmektedir. Zira Ortaçağda yabancıların kendi hukuklarına tabi olma kaidesi mevcuttur. Ayrıca Konya, Sivas gibi şehirlerde bulunan konsoloslukları vasıtasıyla da bu işlemlerini halledebilmekteydiler.[324] Fakat hırsızlık, cana mala kastetmek gibi vakalar ise Divan-ı Mezalim denilen Selçuklu sultanlarının kendilerinin başkanlık ettiği mahkemelerde görülmektedir.[325]Alaaddin Keykubad döneminde bizzat sultanların başkanlığında toplanan bu mahkemeler daha sonraki dönemlerde davaların çoğalması üzerine Emir-i Dad adı verilen hukuk adamlarının başkanlığında toplanmaya başlamıştır.[326]

Selçuklu topraklarında ticaret yapan Latinlerin, küçük Ermeni Krallığı ile de ilişkileri olmuştur. Aralarındaki anlaşmazlıklar Latin mahkemelerinde, hırsızlık ve katletmek gibi davalar ise Ermeni Krallığının mahkemelerinde görülmüştür. Latinli tüccarlara, Selçuklular geniş haklar tanımıştır. Ancak Selçuklulara hem Venedik hem de Avrupa'da bu haklar tanınmamış olup, bunun sebebi olarak Selçukluların koloni kurmamaları ve Avrupa limanlarına sefer düzenlememeleri gösterilmiştir. Buna karşılık Latinler, Anadolu'da koloniler kurmuş çeşitli şehirlerde konsolosluklar açarak bu faaliyetlerini yoğun olarak sürdürmüşlerdir.[327]

5.4. Sigorta

Sigortacılık ilk olarak gemici İtalyan tüccarlar tarafından ortaya çıkarılmış, Anadolu Selçuklularının buna önem vermesiyle de büyük gelişme göstermiştir. İtalyanca "Securite" kelimesinden dilimize geçmiş olan sigorta, emniyet anlamına gelmektedir. Selçukluların XI. yüzyıldan itibaren sigorta sistemini kullandıkları bilinmektedir.[328]

Selçukluların fetihlerinin ardından Anadolu, Müslüman ve Hıristiyan kavimler arasında milletler arası bir köprü görevi görmüştür. Anadolu'nun dünya ticaret yollarına açılmasının ardından Selçuklular, iktisadi ve kültürel zenginliğe ulaşmışlardır. XII. Yüzyıldan itibaren

[323] Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, İst. 1997, s. 339-351
[324] Osman Turan, Selçuklu Türkiyesi ve Dünya Ticareti, Türk Yurdu 1960, c. 10, s. 6
[325] Osman Turan, Resmi Vesikalar, s. 131
[326] Osman Turan, a.g.e. s. 132
[327] Osman Turan, a.g.e. s. 132
[328] Osman Turan, a.g.e. s. 128

İstanbul ile Konya-Tebriz arasında bir ticaret yolunun işlediği de bilinmektedir. İşte bütün bu ticari gelişmenin bir sonucu olarak karada eşkıyaların ve komşu devletlerin, denizlerde de korsanların saldırılarına uğrayan tüccarların zararlarını hazineden karşılayan bir devlet sigortasının varlığı dünya ticaret tarihi bakımından oldukça önemlidir. Selçuklular sigorta sistemini, milletlerarası ticaret kervanlarının emniyet ve istirahatı için kurulmuştur.[329] Selçuklular hangi dinden, soydan ve milletten olursa olsun tüccarların malları yağmaya uğradığı zaman bunu tüccarlara aynen ödemiştir ki buda gayet modern bir ekonomik anlayışın tezahürüdür.[330]

Selçukluların sigorta sistemini uyguladıklarına dair bazı olaylara örnek verebiliriz: GıyaseddinKeyhüsrev döneminde, Mısır'dan gelen tüccarların Franklar tarafından soyulması üzerine tüccarların zararlarını devlet hazinesinden karşılamıştır.[331] Yine Alaaddin Keykubad döneminde Suğdak, Küçük Ermenistan ve Akdeniz sahillerinde kazanılan zaferlerin ardından buralarda malları yağmaya uğrayan tüccarların zararlarını da elde edilen ganimetlerden ve hazineden karşılamıştır.[332]

Selçukluların 1220'deVenedikliler ile yaptıkları antlaşma dikkat çekicidir. Zira bu antlaşmada tek taraflı imzalanmış olup, Türk tüccarlarının herhangi bir saldırı sonucu zararlarının Venedikliler tarafından karşılanacağı taahhüt edilmiştir. Hâlbuki diğer örneklerde de görüldüğü üzere yabancıların zararlarının Selçuklu Sultanları tarafından karşılandığı bilinmektedir. Antlaşma metnine Selçuklu sultanlarının böyle bir madde koydurmamasının sebebi, Selçuklu sultanlarının bu durumu kendi şanından sayarak, zararın tazminini devletin tabi bir görevi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Selçuklu döneminde Anadolu'da ticaretin gelişmesinde sigorta sistemi oldukça etkili olmuştur. Selçuklu ülkesine gelen tüccarlar rahatça ticaret yapabilmişler, mallarını emniyette hissetmişlerdir. Mallarına herhangi bir zarar geldiği takdirde bunun tanzim edileceğini bilen tüccarlar, ülkelerine gittiklerinde bunu anlatmışlar, bu durumda Selçukluların dünya ticaretindeki öneminin bir kat daha artmasına yol açmıştır.[333]

[329] O. Turan, a.g.e. s. 355,356
[330] M.A. Köymen, Türkiye Selçuklu Dev. Ekonomik Politikası, Belleten cilt: XIII sayı:49-50-51-52, TTK Basımevi, Ank 1949, s. 618
[331]İbn-i Bibi, a.g.e., c. I, s. 115-221
[332]İbn-i Bibi, Selçukname, c. I., s. 316-317
[333]İbn-i Bibi, a.g.e. s. 121

BÖLÜM VI

TİCARET

6.1. İç Ticaret ve Yollar

Anadolu doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan milletlerarası ticaret yolları için bir köprü vazifesi görmektedir. Selçuklu sultanları Anadolu'nun bu konumunun değerini anlamakta gecikmemişlerdir.[334]

Anadolu'nun ekonomik bütünlüğü ve ticari faaliyetlerin devamlılığı için öncelikle Anadolu'nun siyasi birliğinin önündeki engeller bir bir kaldırılmıştır. Böylece Suriye, İran ve Irak'tan gelen; Erzurum, Malatya, Maraş, Kayseri, Konya üzerinden Trabzon, Samsun, Sinop, Antalya ve Alanya'ya ulaşan ticaret yolları Selçukluların eline geçmiştir.[335] Bu ticaret yolları üzerinde birer günlük mesafelerde kervansaraylar inşa ettirilmiş, yaz kış yolculara ve kervanlara hizmet verilmiştir.[336]

Selçuklu şehirleri iç ticaretin merkezi olmuşlardır. Buralarda açılan hanlar, dükkânlar, çarşılar, pazarlar ticaretin yapıldığı yerler olmuştur.[337] Bu ticari faaliyetler sadece şehirlerde değil, şehirlerin dışında kurulan milletlerarası pazarlarda da (fuar) toplanmıştır. Bu pazarlar iç ticaret olduğu kadar dış ticaret açısından da önem arz etmiştir. Bunlardan en önemlisi Elbistan yakınlarında kurulan Halep-Kayseri ticaret yolu üzerindeki Yabanlu Pazarı'dır. Buraya ticaret yapmak için, ülkenin her bir tarafından ve komşu ülkelerden malları ile birlikte tüccarlar gelmekteydiler. Buradaki faaliyetleri yaklaşık 3-4 ayı buluyordu.[338] Bu pazarlarda köleler, kürkler, atlas ve değişik kumaşlardan yapılan elbiseler, kunduz, burtas kürkleri ve deniz köpeği alınıp satılmıştır. Yabanlu Pazarında da

[334]İbnül Esir, a.g.e., s. 242
[335] Tarih-i Al-i Selçuk, Çev. F.N. Uzluk, Anadolu Selçuklu Tarihi III.,Ank 1952, s. 38
[336] Osman Turan, a.g.e., s. 93
[337] Refet Yınana, Sivas Abideleri ve Vakıfları, Vd. s. 22, 1991, s. 15
[338] Türkler, cilt 7, Yeni HgujsşdŞfş. Fıj 2002. Mç 347

diğer pazarlarda olduğu gibi kusurlu malların kusurlarını gizlenmiş, satılan mal bir daha geri alınmamıştır.[339]

Selçuklularda yukarıda bahsedilen panayırlardan başka devamlı faaliyet gösteren pazarlarda kurulmuştur. Bu pazarlardan en önemlisi Mardin'in güneyinde kurulan Koçhisar (Dunaysar, Kızıltepe) pazarıdır. Başlangıçta meskûn bir belde iken zamanla ticaret amacıyla açılan hanlar, dükkânlar sayesinde nüfusu artmış, şehir haline gelmiştir. Suriye, Türkiye ve Diyarbekir'den gelen tüccarlar özellikle bu pazarda ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Diğer önemli pazarlar ise Kırşehir, Kayseri ticaret yolu üzerinde kurulan Ziyaret pazarı, bugünkü Ilgın kasabasının bulunduğu yerde kurulan Yılgın pazarı, Amasya Tokat ticaret yolu üzerinde kurulan Azine pazarıdır. Bunlardan başka göçebelerin alışveriş yaptığı, şehirlerin yakınlarına kurulan "Türkmen Pazarları" vardır.[340] Selçuklu ülkesinde bulunan Türkmenler, bu pazarlara gelir, elde ettikleri ürünleri bu pazarlarda satar, kazandıkları paralarla da üretilen mallardan almışlardır. Bu şekilde her kesimden halk ihtiyaçlarını temin etmiştir.[341] Ayrıca sürsat pazarları adı verilen ordunun ihtiyaçlarının karşılandığı geniş çaplı pazarlar kurulmuştur.[342]

Selçuklularda iç ticarete yön veren zengin bir tüccar sınıfı bulunuyordu. Bu tüccar sınıfı, bir yandan ülkeler arasında ticaretin geliştirilmesini sağlıyor, diğer taraftan da ülkenin ihtiyaç duyduğu malları getiriyor, üretilen malları da ihraç ediyordu.[343] Bu tüccar sınıfı sadece kendi sermayesini değil, halkın ve devlet adamlarının da sermayelerini işletiyordu. Kazanç elde etmek için bazı tehlikelere katlanan bu sınıf şehirdeki sanayi ve şehir halkının, çevredeki göçebelerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Ayrıca iç ve dış pazarlar tarafından talep edilen malların üretimini de düzenlemekteydiler.[344] Ticarete yön veren tüccar sınıfı, diğer tüccarların karşılaştığı sıkıntılarla da karşılaşmamıştır. Hem devletin desteğini almışlar hem de devletin bağladığı alt yapı sayesinde rahat ticaret yapabilmişlerdir. Ticaret yapılan hanlar, çarşılar ve kervanlar devlet eliyle yaptırılmıştır.

Zira İbn Bibi'de eserinde Erzurum'a gelen tüccarların durumundan bahsederken, ticareti kendine meslek edindiğini, Erzurum'a vardığında orda her çeşit nimetin, bolluğun olduğunu ve bütün imkânlara sahip bir yer olduğundan söz eder.[345]

---

[339] Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, İst 1985, s.
[340] Osman Turan, a.g.e. s. 368
[341] O. Turan, a.g.e., s. 368
[342] E. Eıckhoff: "FriedrichBarbarossa Anadolu'da", TTK, s. VII. C. I. s. 271
[343] M. Fuad Köprülü, a.g.e. s. 93
[344] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e. s. 149
[345] İbn-i Bibi, Selçukname, c. I., s. 448

İç ticareti kontrolünde bulunduran, devlet tarafından iltizam usulü ile tayin olmuş, maaşlı görevlilere şahne adı verilmiştir. Bunlar şehirlerdeki ticareti kontrolleri altına alarak açık pazarlardan, hanlardan, çarşılardan devlet adına kazanç vergileri toplamaktaydılar.[346] Şehirlerde bunlardan başka şahne çavuşları da bulunmaktadır.[347]

6.2. Ahilik Teşkilatı

Türkler,İslamiyeti kabul edip Anadolu'ya yerleştikten sonra fütüvvet ülküsünü benimsemişlerdir.Bunu da cömertlik,yiğitlik,kahramanlık vasıflarıyla süslemişlerdir.Bu sebeple denilebilir ki,ahi teşkilatı,fütüvvet anlayışının Selçuklular tarafından geliştirilerek Anadolu'da yayılma imkanı bulmuş şeklidir.Bu teşkilatlar,IX.y.y.'dan itibaren esnaf birlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ahiliğin nizamnamelerine "fütüvvetname"adıverilmiş,prensiplerini ise dinin asli kaynaklarından almışlardır.Bunlar başlangıçta dini ve iktisadi bir topluluk iken,XIII.y.y.'dan itibaren sosyal ,ekonomik ve siyasi bir yapıya bürünmüşlerdir.

Selçuklular'da ahiliğin kurucusu olarak Ahi Evran bilinmektedir.Ahi Evran tarafından kurulan bu teşkilat,gençlerin iyi yetişmesini ve bu gençlerin birer meslek sahibi olmalarını amaçlamaktadır.Ayrıca bu teşkilata üye olanlar ve halk,savaş,hastalık,kıtlık gibi olağanüstü durumlarda bir araya gelerek dayanışma içerisinde olmuşlardır.Ahilik teşkilatını,padişah ve bazı üst düzey devlet adamları da destekleyerek gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.[348]

Ahi teşkilatına herkes alınmamış,bunun için bazı şartlar ileri sürülmüştür.Bu teşkilata üye olabilmek için başlangıçta bir ahi tarafından önerilmiş olmak gerekmektedir.Yaşadığı çevrede kötü tanınanlar,iyi olmayanlar yani hırsızlık yapanlar,zina edenler,haram para yiyenler bu teşkilata üye olarak alınmamışlardır.Bu teşkilata üye olanlar gündüzleri iş yerlerinde dört aşamadan oluşan bir hiyerarşi içerisinde,mesleğin tüm inceliklerini öğrenir,akşamları da toplandıkları bir ahi konuk evinde veya toplantı salonlarında ahlaki felsefi eğitim görmüşlerdir.Bunlarla birlikte ahiliğin önde gelen bazı ilkeribulunmaktadır.Eli açık olmak,sofrası açık olmak,kapısı açık olmak,gözünü kötülüklere karşı bağlı tutmak,beline sahip olmak,diline sahip olmak bu ilkelerden en önemlilerini teşkil etmektedir.

[346]İbn Bibi, a.g.e. c. II., s. 91
[347]İbn Bibi, a.g.e. c. II, s. 62
[348] Yusuf Ekinci,Ahilik,Ankara 2016,s.20-50

Ahilikte sanatkarlar arasındaki hiyerarşi sırayla;yamak,çırak,kalfa,usta olarak sınıflara ayrılmaktadır.Bu sınıflar arasında yardımlaşma,dayanışma esas alınmaktadır.[349]

[349] Ekrem Erdem,Ahilik,Ankara 2009,s.60-70

SONUÇ

Anadolu,coğrafi konumu dolayısıylagelişime açık bir konumda bulunmasının kendisine vermiş olduğu bu potansiyeli asırlar boyunca kullanmış ve bu özelliği dolayısıyla kurulan tüm devletlerin dikkatini çekmiştir.Ayrıca doğal yollardan oluşan ulaşım ağına sahip olduğu bilinmektedir.Bu durumun devletin beşeri ve iktisadi faaliyetleri ile ulaşım ile ilgili gelişmeleri de aynı doğrultuda sürdürmesine olanak sağladığı tespit edilmektedir.Özellikle kıyı şehirlerinin ve limanlarla bağlantılı olan ticaret yollarının,ülkelerin,medeniyetlerin ve kültürlerin kaynaşmasında son derece etkin rol oynadığı saptanmaktadır.

Anadolu'da siyasi, askeri ve ekonomik istikrarın sağlandığı dönemlerde,güvenli konumda olan yerleşmelerin daha çok geliştiği görülmektedir.Bu durum eşya nakli ve yolculuk için de geçerli olmuş,güvenliğin yanında ulaşım kolaylığı da aranmıştır.Zira ticaret yollarına önem verilmesiyle ticaretin gelişme göstermesi devlet adamlarının dikkatinden kaçmamış,var olan geliştirmek ve korumak amacıyla ticaret yollarının gelişmesine büyük önem verilmiştir.Bu dönemde yapılan ribat,kervansaray,han ve köprü türü inşalar bu anlayışın bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.Buna bağlı olarak beşeri ve iktisadi faaliyetlerini de doğu-batı,kuzey-güneydoğu yönlü yapıyor olmaları da bunun bir sonucudur.

Anadolu'dan geçen ticaret yollarının genellikle dağ sıralarının ilerlemeye elverişli yerlerinden geçtiği,daha yüksek ve engebeli yerlerin ise ulaşımının geçit niteliğinde olan boğazlardan yapıldığı görülmektedir. Selçukluların ticari amaçlı olarak en çok kullandıkları yolun,Tuz Gölü'nün güneyinden geçen uzun ama emniyetli olan yolu kullandıkları görülmektedir.Askeri harekâtlarda ise Selçuklular'ın,zorlu ama kestirme bir yol olan kuzey yolunu tercih ettikleri bilinmektedir.

Selçuklular'ın kendi çağlarına kadar geçen 250 yıllık Türk-İslam tarihi içerisinde en gelişmiş devlet teşkilatına sahip olduğu bilinmektedir.Bu çağına göre üstünlük bünyesinde bulundurduğu müesseseler ve ticari-ekonomik seviyesi için de söylenebilir.Başta ticaret güvenliği olmak üzere,yolcuların barınmasını ve konaklamasını sağladıkları için inşa ettirdikleri kervansaraylarla kendi emsali devletlerin çok ilerisinde bir konumda bulundukları açıkça görülmektedir.Zira Ortaçağ Anadolu'sunda inşa ettirilen bu kervansaraylar,dünyanın başka hiçbir yerinde örneğine rastlanılmayacak köklü bir geçmişe sahip kurumlardır.

Selçuklular döneminde kervansarayların işleyişiyle ilgili yapılan araştırmalar da bu yapıların kara ticaretinin gelişmesine buna paralel olarak da şehirlerin gelişmesine,farklı yerlerde çarşı,pazar ve fuarların sayısının artmasına sebep olduklarını tespit etmiştir.

Selçuklu ticaretinde önemli bir hususun da ticari unsurlar olduğu görülmektedir.Özellikle bunlar arasında gösterilen nüfus ve yerleşmede dönem dönem değişiklerin yaşandığı gözlenmektedir.Doğu'dan Anadolu istikametine yapılan göçler,buradaki yerleşikler ile göçebelerin arasında zaten önceden var olan ihtilafı daha da artırdığını göstermektedir.

Selçuklu döneminde bahsedildiği gibi para ekonomisinde ve onun bir ürünü olan kredi işlemlerinin de varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.Ancak XIII.yüzyılın sonlarına doğru nüfusun azalmasına paralel olarak taleplerin durduğu bu durumun da fiyatlara ve iktisadi durgunluğa yol açtığı görülmektedir.

Selçuklu hakimiyetinin zayıflamaya başladığı XIII.y.y.'da Moğol akınlarının da etkisiyle ticaret yolları tenhalaşmış,ticari faaliyetlerin fazlasıyla gerilediği görülmektedir.Selçuklular'ın denetiminden çıkan uzak bölgelerdeki ticaret yollarında da can ve mal güvenliği kalmadığı için eski ticari canlılığın azaldığı görülmektedir.Bu ticaret yollarının eski canlılığına kavuşması yeniden faaliyete geçmesi Osmanlı Devleti'nin bölgeye egemen olmasıyla mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

ACUN Hakkı, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2007.

AKDAĞ Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Belleten,**S.55(1949)

AKSARAYİ KerimüddinMahmud-i, **Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar,** Çev. Münsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

ALGÜL Hüseyin, Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış, **Türkler**, C. VI, (2002)

ALPTEKİNCoşkun, **Türkiye Selçukluları mad. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. VIII., İstanbul 1992.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Gelişme Devri, **Türk ve Dünya Makaleleri**, (2009)

Anadolu Türk Sanatında Ticari Yapılar, **KONTURED,** Konya 2010.

BAL Mehmet Suat, **Türkiye Selçuklularında Ticari Hayat**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.,Master Tezi, Ankara 1998.

BAYKARA Tuncer, **I. GıyaseddinKeyhüsrev (1164-1211) Gazi Şehit**, TTK, Ankara 1997.

BAYRAM Sebahattin, **Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri,** Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1993.

BEKTAŞ Cengiz, **Selçuklu Kervansarayları Korunmaları ve Kullanımları Üzerine Bir Öneri,** Yem Yay., İstanbul 1999.

BİBİ İbn, **Selçukname (Mükremin Halil Yinana),** Haz. Refet Yinana-Ömer Özkan, Kitabevi Yay., Ankara 2005.

CAHEN Claude, "13. Yüzyılın Bayında Anadolu'da Ticaret (Selçuklular)", **CogitoDergisi,**(2001)

DELİLBAŞI Melek, Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış, **Belleten,** C. XI-VII, (1984), s. 185.

DEMİR Mustafa, **Türkiye İktisadi Gelişimi İçinde Karadeniz Ticaret Yolu,** Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri, İstanbul 2002.

DEMİRKENT Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan** I. Kılıç Arslan, TTK, Ankara 1995.

EFLAKİ Ahmed, **Ariflerin Menkıbeleri,** Çev. Tahsin Yazıcı, C. II, Kabalcı Yay., İstanbul 1973.

EKİNCİ Yusuf,Ahilik,Sistem Ofset Yay.,Ankara 2016,S.4

ERDEM İlhan, "Türkiye-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonraları",**TAD,** Ankara 2003

ERDEM Ekrem,Ahilik,Detay Yay.,Ankara 2009,S.60-70

GÜNBATTI Cahit,Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı,İlk Belgeler,Kardeşler Ofset Matbaacılık,Kayseri 2012

HEYD Werner Paul,**Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, Çev:Enver Ziya Karal, TTK, Ankara 2000.

İLTER İsmet, **Tarihi Türk Hanları**, K.G.M. Mat., Ankara 1969.

KARPUZ Haşim, **Konya ve Çevresindeki İpek Yolu'ndan Kalan Hanlar (Dünden Bugüne İpek Yolu),**Ötüken Yay., İstanbul 2008.

KAYA Önder, "Türkiye Selçuklularında Ticari ve Ekonomik Hayat" **Mastar Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisi**,Kayseri 2008,s. (46).

KAYA Selim, **GıyaseddinKeyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211),** TTK, Ankara 2006.

KAYAOĞLU İsmet, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bir Bakış", **Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Dergisi,** S. 1-8

KAYAOĞLU İsmet, Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat, **Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi,** C. 24, Ankara 1981.

KELEŞ Bahattin, **Anadolu'da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri**, Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri, İstanbul 2002.

KOCA Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykavus,** TTK, Ankara 1997.

KÖYMEN Mehmet Altay, Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaaddin Keykubad ve Anadolu Savunması, **Belleten,**C. I-II, (1988), s. (204).

KÖYMEN Mehmet Altay, **Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası**, TTK, Ankara 1987.

KÜPÇÜ İsmail Hakkı, "Türkler ve Ticaret"(Makale),Tarihi Dergi, Ankara 2005

MERAİL Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi,** TTK, Ankara 1997.

MÜLLER Karl, **Yakın Doğu Kervansarayları (Yeni İpek Yolu),** Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya 2001.

ÖZERGİN Kemal, Anadolu Selçuklu Kervansarayları, **İEFTD**, C.VI,(1965), s. (20),

RASONYI Laszla, **Tarihte Türklük,** Türk Kül. Araş. Ens. Yay., Ankara 1993.

RUNOİMAN Stevan, **Haçlı Seferleri Tarihi,** Çev. Fikret Işıltan, C. I, TTK, Ankara 1992.

SEVİM Ali ve MERAİL Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, TTK, Ankara 1995.

SEVİM Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi,** TTK, Ankara 1993.

SÜMER Faruk, **Kervansaraylar Mad.TDVİA**, C.III, İstanbul 1991.

SÜMER Faruk, **Yabanlu Pazarı**, TDAV, İstanbul 1985.

TABAKOĞLU Ahmet, Türkiye İktisat Tarihi, Dergah Yay., İstanbul 2008.

TOGAN Zeki Velidi, Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,**C.I, (1931), s.1-42

TURAN Osman, **Kılıçaslan II Mad., İ.A.,** C. VI, Ankara 1955.

TURAN Osman, Selçuklu Kervansarayları, **Belleten**,S.39,C.X,TTK ,Ankara 1946, s. 37-40

TURAN Osman, **Selçuklular ve İslamiyet,** Boğaziçi Yay., İstanbul 2005.

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998.

TURAN Osman, **Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet,** Boğaziçi Yay., İstanbul 1992.

TURAN Osman, **Türkiye Selçuklularına Ait Resmi Vesikalar**, TTK, Ankara 1958.

UYUMAZ Emine, **Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devlet Siyasi Tarihi (1220-1237),** TTK, Ankara 2003.

ÜNLÜ Nuri, **İslam Tarihi (Başlangıçtan Osmanlılara kadar),** Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1992.

www.yenibilgiler.com/ticaret nedir/, (ET:01.12.2017).

YAĞCI Ali Yüksel ve HÜYÜK Vahit, **Geçmişten Günümüze Sultanhanı,** Yenigün Matbaa, Aksaray 2009.

YAZICI Nesimi, **İlk Türk İslam Devletleri Tarihi**, TDV, Ankara 2008.

EKLER

EK 1. Sikkeler

II.Kılıçarslan'ın Oğlu Sivas-Aksaray Meliki Kutb'el-din Melikşah-Bakır Sikke

I.Aiaaddin Keykubad(1219-1236)-Altın Sikke

I.Alaaddin Keykubad(1219-1236)-Bakır Sikke

II.Kılıçarslan'ın Oğlu Tokat Meliki Süleyman Şah-Bakır Sikke

I.Gıyaseddin Keyhüsrev(1204-1210)-2.Cülus-Gümüş Sikke

I.İzzettin Keykavus(1210-1219)-Gümüş Sikke

I.Rükn El-Din Mes'ud Bin Kılıçarslan(1116-1119)

II.Gıyasettin Keyhüsrev(1236-1246)-Altın Sikke

II.Gıyasettin Keyhüsrev(1236-1246)-Gümüş Sikke

II.Gıyasettin Keyhüsrev'in Ermeni Kralı Hetum ile Müşterek Sikkesi-Gümüş Sikke

II.İzzettin Keykavus(1246-1249)-İlk Cülus-Altın Sikke

II.İzzettin Keykavus(1257-1259)-2.Cülus-Altın Sikke

II.İzzettin Kılıçarslan(1156-1192)

II.Kılıçarslan'nın Oğlu Engüriye Meliki Muhiddin Mesud-Gümüş Sikke

II.Kılıçarslan'ın Oğlu Malatya Meliki Kayser Şah-Bakır Sikke

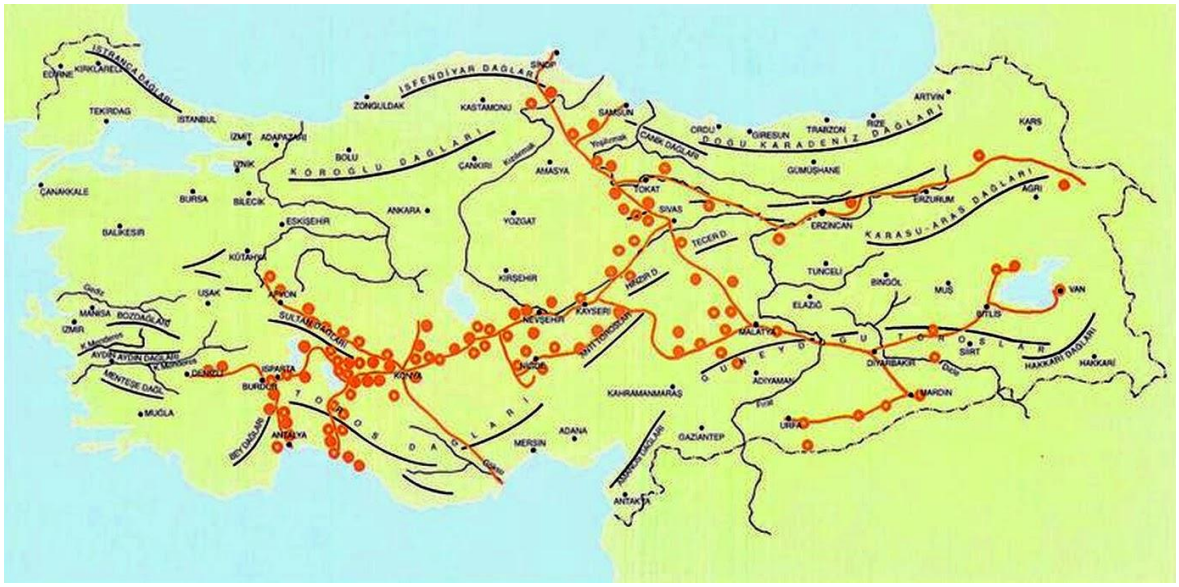
EK 2.Ticaret Yolları Haritaları

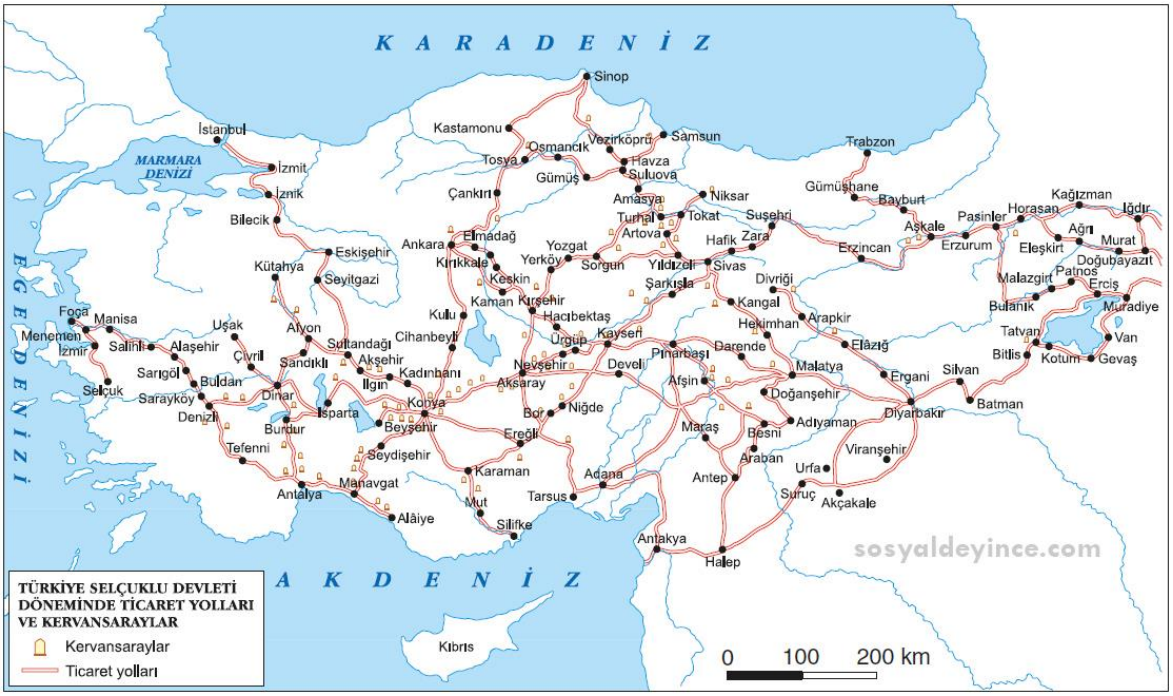
Harita 1-Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Ticaret Yolları ve Kervansarayları (ilginarastirmalari.blogspot.com.tr)

Harita 2-Anadolu Selçuklu Devleti Kervansaray Güzergahları(sanatokuma.blogspot.com.tr)

Harita 3-Selçuklu Kervan Yolları (ilginarastirmalari.blogspot.com.tr)

Harita 4-Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Ticaret yolları ve Ticari Yapıların Güzergahları (sosyaldeyince.com.tr)

EK 3.Ticari Yapılar

SULTAN HANI(Aksaray)

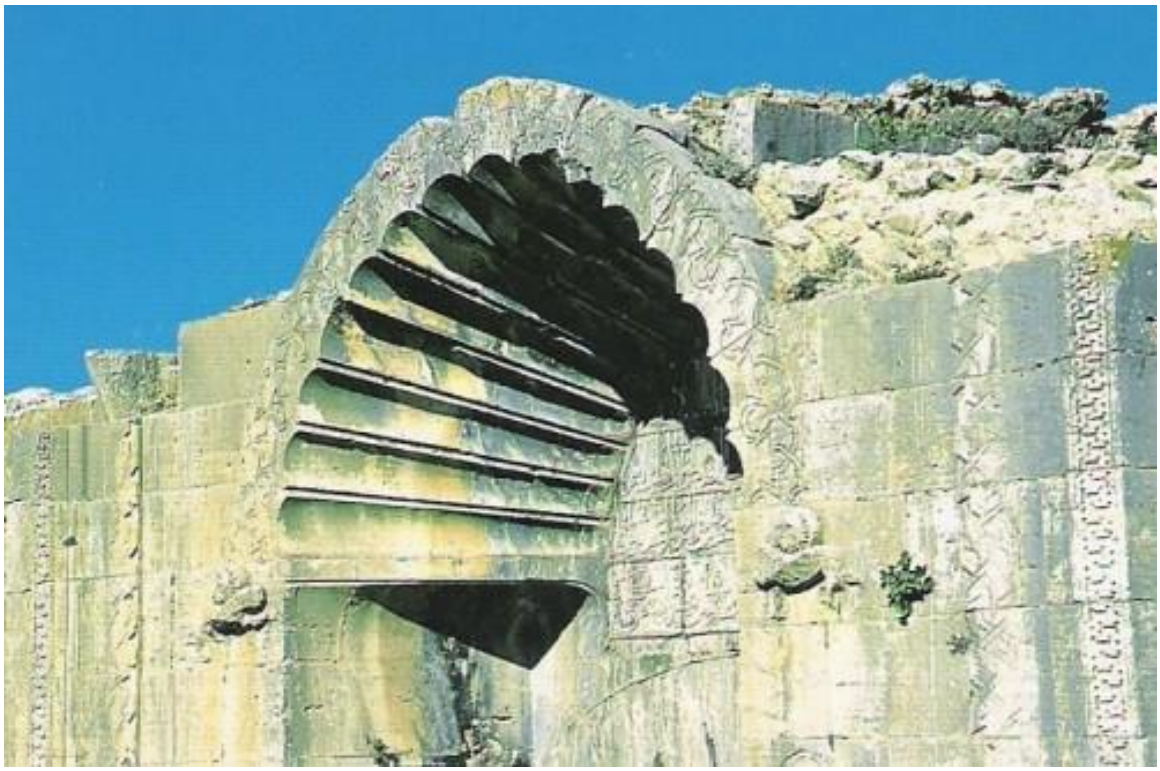
AĞZIKARAHAN(Aksaray)

ALAYHAN(Aksaray)KARGI HAN

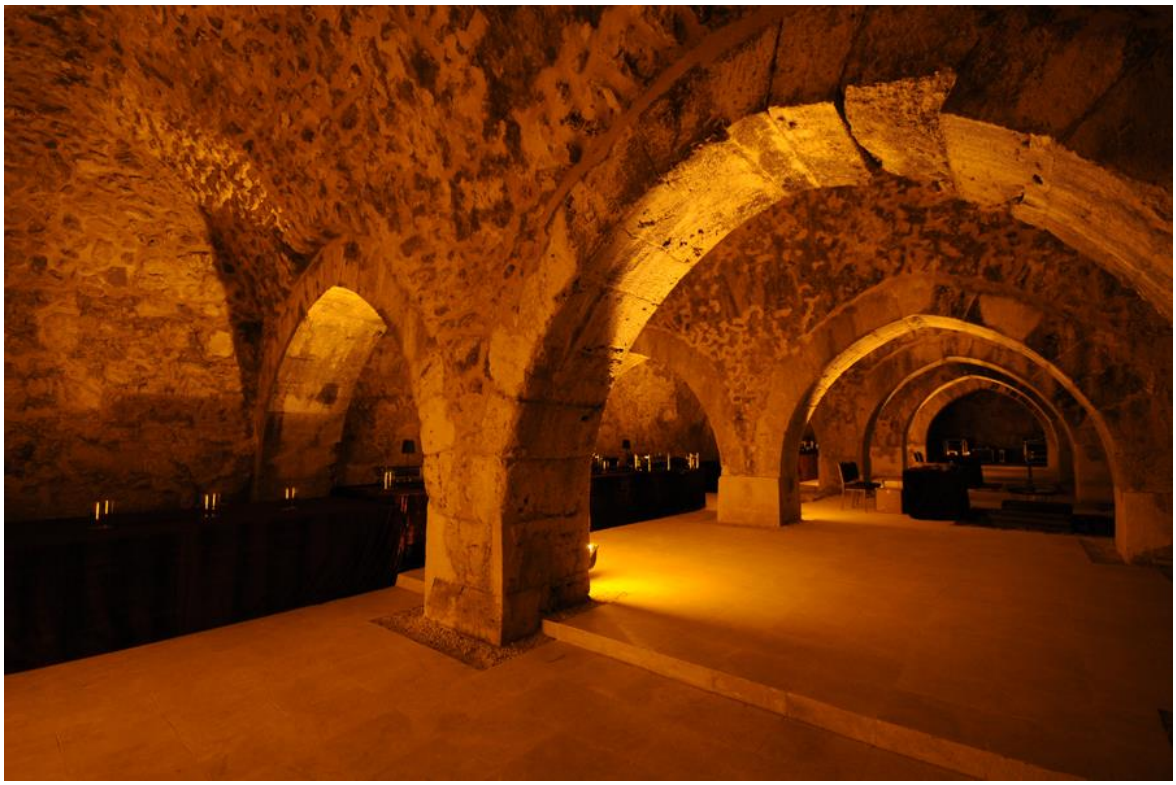
KARGIHAN(Antalya)

INCIR KERVANSARAYI(Burdur)

KARATAY KERVANSARAYI(Kayseri)

KIRKGÖZ HAN (Antalya)

ZAZADİN HANI(Konya)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	USKUN, Selvihan
Uyruğu	T.C.
Doğum tarihi ve yeri	24.04.1980- AKSARAY
Medeni hali	Bekar
Telefon	553 487 48 21
E-Posta	selviuskun687687@gmail.com

fotoğraf

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Aksaray Anadolu Öğretmen Lisesi	1999
Lisans	Gazi Üniversitesi Gazi EğitimFak.	2004
Yüksek Lisans	Aksaray Üniversitesi	
Doktora	-	-

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2017-2018	Sultanhanı I.Alaattin Keykubat Lisesi	Tarih Öğretmeni
2016-2017	Aksaray Anadolu Teknik Meslek Lisesi	Tarih Öğretmeni
2015-2016	Akmezar İ.Ö.O.	Sınıf Öğretmeni

Yabancı Dil	İngilizce

Yayınlar